

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 343. 139 (477)

БАБЧИНСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

ДИСЕРТАЦІЯ
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ
СТАНДАРТІВ

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ Т.В. Бабчинська

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент

Смирнов Максим Іванович

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Бабчинська Т.В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального процесуального права спеціальним комплексним дослідженням реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів.

У дисертації проаналізовано стан дослідження правової природи захисту у кримінальному провадженні. Відзначено, що в науковій доктрині відсутнє єдине розуміння захисту у кримінальному провадженні. З'ясовано, що в контексті концепції справедливого судочинства, захист у кримінальному провадженні має розглядатися у двох значеннях: по-перше, як складова частина системи завдань кримінального провадження, що спрямована на реалізацію та охорону прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального судочинства, а, по-друге, як кримінально-процесуальна функція, що визначає напрямок діяльності, яка спрямована на спростування твердження про причетність особи до вчинення або вчинення особою кримінального правопорушення, іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. В межах змісту обох концепцій складовою частиною є право на захист як сукупність правомочностей, що спрямовані на спростування підозри та обвинувачення. Дана основоположна теза покладена в основу формування концепції дисертаційного дослідження.

Обґрунтовано, що існує необхідність доповнення переліку суб'єктів права на захист учасником, якому забезпечувалось би право на захист з моменту

неформального початку кримінального переслідування та надано визначення даного учасника досудового розслідування. Особа, причетність якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється, – це особа, якій не повідомлено про підозру в порядку ст.ст. 276-279 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) за недостатністю доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, але щодо якої, з метою формування твердження про її причетність до вчинення кримінального правопорушення, здійснюються такі слідчі (розшукові) дії, як освідчування, особистий обшук, обшук у житлі та іншому володінні особи, огляд у житлі та іншому володінні особи. Також запропоновано до суб'єктів права на захист віднести юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження.

Аналіз міжнародних стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні та практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) надав змогу визначити їх систему за критерієм фундаментальних правомочностей сторони захисту щодо спростування підозри, обвинувачення, без забезпечення яких неможливо досягнути справедливого судочинства, яку складають такі стандарти: стандарти реалізації права на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення; стандарти реалізації права на самозахист; стандарти реалізації права на професійний захист; стандарти можливостей підготовки захисту.

Встановлено, що реалізація права на захист підозрюваного при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП) забезпечується цілим комплексом правових гарантій, до яких слід віднести: 1) кримінальну процесуальну форму розгляду слідчим суддею відповідних клопотань, яка ґрунтується на засаді змагальності та свободи у поданні доказів сторонами кримінального провадження (ч. 5 ст. 132 КПК України); 2) забезпечення права на захист при розгляді клопотань про застосування ЗЗКП (ч.2 ст. 151, ч.3 ст. 193 КПК України), в тому числі за призначенням; 3) нормативне забезпечення права підозрюваного мати доступ до матеріалів, що

обґрунтовують необхідність застосування ЗЗКП, якому кореспондує імперативний обов'язок слідчого, прокурора додати до клопотання документи, що підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, які його обґрунтовують (ч.2 ст. 150, ч. 2 ст. 155, ч. 2, 3 ст. 184 КПК України); 4) право сторони захисту мати достатні час та можливості для захисту у зв'язку з розглядом клопотання про застосування запобіжного заходу (ч. 2 ст. 184 КПК України); 5) право сторони захисту подати слідчому судді клопотання про допит будь-якого свідка або дослідження будь-яких матеріалів, які мають значення для вирішення питання про застосування до нього ЗЗКП; 6) свобода від самовикриття, зокрема, під час розгляду клопотання про ЗЗКП підозрюваному має бути роз'яснено право відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення, а будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого, зроблені під час розгляду клопотання про ЗЗКП, не можуть бути використані на доведення його винуватості у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується, або у будь-якому іншому правопорушенні (ч. 5 ст. 193 КПК України).

В контексті дотримання виокремленого практикою ЄСПЛ стандарту повної інформованості сторін про докази, що можуть бути використані судом під час ухвалення рішення, проаналізовано та підтримано наукові висновки щодо необхідності нормативного закріплення положень, відповідно до яких слідчий суддя, суд не може обґрунтовувати рішення про застосування ЗЗКП відомостями, з якими підозрюваний не був ознайомлений в порядку ст. 150, 155, 184 КПК України, та запропоновано законодавчо встановити лише один виняток із цього правила, пов'язаний із необхідністю забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Обґрунтовано необхідність закріплення у положеннях Розділу 2 КПК України, що регламентують порядок вручення підозрюваному, обвинуваченому копій клопотань та матеріалів про застосування ЗЗКП, правила, відповідно до

якого у кримінальних провадженнях, в яких участь захисника є обов'язковою, відлік часу, що є достатнім для підготовки до захисту при розгляді такого клопотання, розпочинається з моменту вручення відповідних матеріалів захиснику.

Розглянуто концептуальні питання, пов'язані з реалізацією права на захист під час ініціювання та проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму виокремленого практикою ЄСПЛ принципу «рівності зброї» («equality of arms»), змістом якого є необхідність забезпечення справедливого балансу між сторонами та розумної можливості представити свої докази.

На підставі узагальнень доктринальних джерел судової практики вказується на необхідність розширення нормативних можливостей сторони захисту здійснити оскарження слідчому судді на дії, рішення або бездіяльність слідчого, прокурора, які стосуються проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за клопотанням сторони захисту. У зв'язку з чим доведено необхідність внесення відповідного доповнення до пункту сьомого частини першої ст. 303 КПК України та викладення її в такій редакції: «рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора при розгляді, вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, а також їх невиконанні - особою, якою було подане відповідне клопотання, її представником, законним представником чи захисником».

Проведено системний аналіз нормативного забезпечення права на захист під час проведення обшуку в контексті міжнародних стандартів та з урахуванням положень Законів України №2147-VIII від 03.10.2017 р. та №2213-VIII від 16.11.2017 р. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства відносно реалізації права на захист в частині: коригування нормативного визначення підстав визнання доказів, що отримані із порушенням права на захист недопустимими;

порядку фіксації особистого обшуку; забезпечення права особи на захист, в житлі якої проводиться обшук.

Проведено доктринальний аналіз положення ч.1 ст. 221 КПК України, з позиції відповідності міжнародним стандартам повної інформованості сторін про докази та позиціям ЄСПЛ, відповідно до яких право на інформацію у кримінальному провадженні не є абсолютним. Також проаналізовано наукові висновки щодо необхідності уточнення положень ст. 221 КПК України в частині визначення переліку відомостей, що можуть не надаватись стороні захисту для ознайомлення під час досудового розслідування до його завершення. У зв'язку з чим доведено необхідність внести відповідні зміни до частини першої ст. 221 КПК України та викласти перше речення після словосполучення «про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» у такій редакції: «матеріалів, що містять відомості, які становлять державну та/або іншу охоронювану законом таємницю, зокрема інформацію про факт та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, матеріалів, що містять відомості, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі в іншому кримінальному провадженні, а також матеріалів, що містять відомості про приватне та сімейне життя інших осіб».

Розглядаються питання, пов'язані з реалізацією права на захист після повідомлення особі про підозру, окрема увага приділяється процесуальному порядку набуття особою статусу підозрюваного у разі ухилення від органів досудового розслідування та оскарження повідомлення про підозру. У дисертації сформульовані теоретично обґрунтовані пропозиції та доповнення до ст.ст. 42, 198 КПК України.

Звертається увага на недоліки законодавчої конструкції, передбаченої ст. 290 КПК України, оскільки норми кримінального процесуального законодавства щодо реалізації права на захист на завершальному етапі

досудового розслідування в контексті дотримання міжнародних стандартів, потребують низки змін та доповнень.

Аргументовано, що на законодавчому рівні має бути передбачено обов'язок слідчого та прокурора подавати до слідчого судді не лише клопотання про таке обмеження, а і графік, протягом якого вони можуть надати доступ до таких матеріалів (не більше 8 годин на один робочий день за весь період або протягом окремих робочих днів), і такий графік також має бути затверджений ухвалою слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. При цьому слідчий суддя, визначаючи тривалість ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування, повинен врахувати обсяг та складність матеріалів кримінального провадження, характер відомостей, до яких надається доступ, зайнятість захисника в інших процесах та умови ознайомлення з матеріалами.

При дослідженні порядку залучення захисника у кримінальному провадженні встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство недостатньо деталізовано визначає особливості залучення захисника іншими особами для підозрюваного чи обвинуваченого. Доведено, що для уточнення даних положень необхідно внести доповнення до частини першої ст. 48 КПК України та викласти її в такій редакції: «Захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. У випадку залучення захисника іншими особами підозрюваний, обвинувачений має невідкладно надати слідчому, прокурору, слідчому судді або суду письмову згоду на залучення такого захисника, яка має бути долучена до матеріалів кримінального провадження». В результаті чого підозрюваний та обвинувачений не будуть обмежені у своєму праві вільного вибору захисника, а сторона обвинувачення буде мати додаткове підтвердження, що таке право

було гарантовано стороні захисту, а, отже, воно не буде предметом оскарження кінцевого судового рішення.

При реалізації права на захист під час підготовчого провадження згідно з чинним КПК України не враховуються можливості підготовки захисту відповідно до міжнародних стандартів. З метою забезпечення права сторони захисту на ознайомлення з клопотанням про продовження строку дії запобіжного заходу, яке у випадку закінчення строків такого запобіжного заходу після направлення обвинувального акта до суду повинно розглядались у максимально короткі строки, необхідно внести зміни до частини третьої ст. 315 КПК України та викласти її в такій редакції: «3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. При цьому клопотання про продовження строку тримання під вартою має бути подане прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. У випадку порушення вказаного строку обвинувачений має бути звільнений з-під варти в останній день дії попередньої ухвали про тримання під вартою».

Доведено, що у зв'язку з порушеннями прав обвинуваченого, які можуть бути допущені при дослідженні показань з чужих слів, а також не в змозі піддавати такі показання сумніву в суді через неможливість допиту первинного свідка стороною захисту та з метою приведення норм КПК України у відповідність до вимог міжнародних стандартів необхідно уточнити процедуру використання показань з чужих слів, які направлені на доведення винуватості особи. Доцільно доповнити окремим реченням частину шосту ст. 97 КПК України: «Показання з чужих слів визнаються недопустимим доказом, якщо вони використовуються для встановлення обставин, передбачених пунктом 2 частини першої статті 91 цього Кодексу». Таким чином, інститут показань з

чужих слів залишається у кримінальному процесі України, проте його дія буде обмежена щодо встановлення винуватості особи, що позитивно вплине на реалізацію права на захист у кримінальному провадженні.

Аналіз реалізації міжнародних стандартів в частині застосування принципу безпосередності дослідження показань в суді дозволяє дійти висновку, що частину четверту ст. 95 КПК України слід доповнити та викласти в такій редакції: «4. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання. Суд може обґрунтовувати свої висновки на показаннях, отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу лише в тому випадку, якщо під час судового розгляду буде встановлено неможливість особистого допиту свідка або потерпілого, які давали показання». Таким чином, буде обмежено можливість слідчого та прокурора зловживати дією ст. 225 КПК України як підставою для відмови у допиті свідків під час судового розгляду.

З метою усунення суперечностей між нормами КПК України в частині забезпечення участі обвинуваченого в судовому розгляді в суді апеляційної і касаційної інстанції та оперативності у розгляді кримінального провадження і приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів, необхідно викласти частину четверту ст. 401 КПК України в такій редакції: «4. Обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді, або, за його згодою, для участі в режимі відеоконференції, якщо в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, - також у разі, якщо про це надійшло його клопотання», та частину другу ст. 336 КПК України в такій редакції: «Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, засуджений, якщо він проти цього заперечує». Така зміна значно краще забезпечує права засудженого, при цьому не впливає на хід судового розгляду, адже у суду

касаційної інстанції лишається право встановити, чи є обов'язковою участь засудженого у такому провадженні.

Ключові слова: право на захист у кримінальному провадженні, реалізація права на захист у кримінальному провадженні, міжнародні стандарти реалізації права на захист у кримінальному провадженні, досудове розслідування, судове провадження, перегляд судових рішень.

SUMMARY

Babchynska T.V. Realization of the right to defense in criminal proceedings in accordance with the requirements of international standards. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law Sciences in the specialty 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensic science; law enforcement operations. – National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2020.

The thesis is the first special comprehensive study of the realization of the right to defense in criminal proceedings in accordance with the requirements of international standards in the national science of criminal procedural law.

The state of research of the legal nature of defense in criminal proceedings was analyzed in the thesis. It was noted that in the scientific doctrine there is no common understanding of the defense in criminal proceedings. It has been established that in the context of the concept of fair trial, defense in criminal proceedings can be considered in two meanings: firstly, as an integral part of the system of tasks of criminal proceedings, aimed to realize and protect the rights, freedoms and legitimate interests of persons involved in criminal proceedings, and secondly, as a criminal procedure function that determines the direction of activity that is aimed at refuting the allegation that a person is involved in the commission or commission by a person of a criminal offense of another socially dangerous act provided for by the law of Ukraine on criminal liability. Within the content of both concepts, the right to defense

is an integral part, as a set of powers aimed at refuting suspicion and accusation. This fundamental assertion is the basis for the formation of the concept of thesis research.

It was justified that there is a need to supplement the list of subjects of the right to defense by the participant, which would be protected from the moment of informal initiation of criminal proceedings, and provided the definition of this participant in the prejudicial inquiry. A person whose involvement in the commission of a criminal offense is checked is a person who has not been informed of suspicion in accordance with Articles 276-279 of the Criminal Procedure Code of Ukraine for insufficient evidence to suspect the commission of a criminal offense, but in respect of which, in order to form an allegation of his involvement in the commission of a criminal offense, take place the investigative (search) procedures, such as examination, personal search, search of a person's home and other property, review of a person's housing and other property. It is also proposed to include a body corporate in respect of which the proceedings are carried out, in the list of the subjects of the right to defense.

The analysis of international standards of the realization of the right to defense in criminal proceedings and the practice of the European Court of Human Rights (hereinafter – the ECHR) provided an opportunity to determine their system according to the criterion of fundamental powers of the defense to rebutment of suspicion, accusations, without which it is impossible to achieve a fair trial, which constitutes such standards: standards for the exercise of the right to information on the nature and causes of suspicion, accusation; standards for the exercise of the right to self-protection; standards for the exercise of the right to professional protection; standards for preparation of the defence.

It has been established that the exercise of the right to defense of a suspect in the application of measures to ensure criminal proceedings (hereinafter – the MECP) is ensured by a set of legal guarantees, which include: 1) the criminal procedural form of consideration of the relevant requests by the investigating judge, which is based on the adversarial and freedom in the presentation of evidence by the parties to criminal

proceedings principle (part 5 of Article 132 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); 2) ensuring the right to defense when considering requests for the application of the MECP (part 2 of Article 151, part 3 of Article 193 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), including by appointment; 3) the normative ensuring of the right of the suspect to have access to materials that substantiate the need to use the MECP, which is corresponding to the mandatory obligation of the investigator, the prosecutor to add to the request documents, confirming the provision of copies of the request and materials which is substantiated the request (part 2 of Article 150, part 2 of Article 155, part 2, 3 of Article 184 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); 4) the right of the defence party to have sufficient time and opportunities for protection in connection with the consideration of the request for a preventive measure (part 2 of Article 184 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); 5) the right of the defence to submit to the investigating judge a request for the interrogation of any witness or study of any materials relevant to the decision on the application of the MECP to him; 6) freedom from self-disclosure, in particular, when considering the request for the MECP, the suspect should be explained the right to refuse to give explanations, testimony towards suspicion or accusation, and any allegations or statements of the suspect, the accused, made during the examination of the request for the MECP, cannot be used to bring his admission of guilt for a criminal offense, of which he is suspected, accused or any other offense (part 5 of Article 193 of the Criminal Procedure Code of Ukraine).

In the context of compliance with the jurisprudence of the ECHR`s standard of full awareness of the parties of the evidence that can be used by the court in deciding, scientific conclusions on the need for normative provisions, according to which the investigating judge, the court cannot substantiate the decisions on the application of the MECP information, with which the suspect was not familiar in the order of Article 150, 155, 184 of the Criminal Procedure Code of Ukraine were analysed and supported, and it is proposed to establish the only one exception to this rule by law,

related to the need to ensure the safety of persons participating in criminal proceedings.

The need to establish in the provisions of Section 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, governing the procedure for the delivery of a copy of requests and materials on the application of the MECP, rule according to which in criminal proceedings in which the participation of a defender is mandatory, the countdown, which is sufficient to prepare for the defense when such a request is considering, begins from the moment when the corresponding materials are handed over to the defender.

Conceptual issues related to the realization of the right to defense during the initiation and conduct of investigative and covert investigation (search) procedures through the prism of the ECHR's principle of "equality of arms", the content of which is the need to ensure a fair balance between the parties and a reasonable opportunity to present their evidence, are considered.

On the basis of generalizations of doctrinal sources of judicial practice, it is indicated that it is necessary to expand the normative capacity of the defense to appeal to the investigating judge against the actions, decisions or omissions of the investigator, the prosecutor regarding the conduct of investigative (search) and covert investigation (search) procedures at the request of the defense. In this regard, it has been proved necessary to make an appropriate addition to the seventh paragraph of the part 1 of Article 303 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and set out it to read as follows: "decisions, actions or omissions of the investigator, the prosecutor when considering, deciding on applications for investigative (search) procedures, as well as their non-compliance – by the person to whom the corresponding request was filed, his representative, legal representative or defender".

The system analysis of standard ensuring the right to defense during conducting search in the context of the international standards and taking into account provisions of Laws of Ukraine No. 2147-VIII of 03.10.2017 and No. 2213-VIII of 16.11.2017 is carried out. Suggestions for improvement of provisions of the

criminal procedural legislation concerning realization of the right to defense are formulated in a part: adjustment of the statutory definition of the grounds for the recognition of evidence obtained in violation of the right to defense as inadmissible; procedures for recording a personal search; ensuring the right to defense of the person whose home is searched.

A doctrinal analysis of the provision of part 1 of Article 221 of the Criminal Procedure Code of Ukraine from the point of view of compliance with international standards of full awareness of the parties about the evidence and the positions of the ECHR has been carried out, according to which the right to information in criminal proceedings is not absolute. The scientific conclusions on the need to clarify the provisions of Article 221 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in terms of determining the list of information that may not be provided to the defense to introduction during the prejudicial inquiry before its completion were also analyzed. Wherefore, it has been proved necessary to amend the part 1 of Article 221 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and put out the first sentence after the phrase "on the application of security measures against persons participating in criminal proceedings" as follows: "materials, containing information constituting state and/or other secret protected by law, including information about the fact and the results of secret covert investigation (search) procedures, materials, containing information that may become the basis for suspicion, accusations of other persons of committing a criminal offense, including in other criminal proceedings, as well as materials, containing information about the private and family life of other persons".

Issues related to the realization of the right to defense after a person has been informed of a suspicion are considered, special attention is paid to the procedural order for a person to acquire the status of a suspect in case of evasion from the preliminary investigation bodies and appeal of a notice of suspicion. Theoretically grounded proposals and additions to Article 42, 198 of the Criminal Procedure Code of Ukraine are formulated in the thesis.

Attention is drawn to the shortcomings of the legislative structure provided for in Article 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine since the rules of criminal procedure of the realization of the right to defence at the final stage of the prejudicial inquiry in the context of compliance with international standards require many changes and additions.

It was argued that at the legislative level there should be an obligation for the investigator and the prosecutor to submit to the investigating judge not only a request for such restriction, but also a schedule during which they can provide access to such materials (no more than 8 hours for one working day for the entire period or for individual working days), and such a schedule must also be approved by order of the investigating judge on setting a deadline for familiarization with materials of the prejudicial inquiry. At the same time, the investigating judge, determining the duration of familiarization of the defense with the materials of the prejudicial inquiry, should take into account the volume and complexity of the materials of criminal proceedings, the nature of the information to which access is provided, the engagement of the defender in other processes and the conditions for familiarization with the materials.

In examining of the procedure for engaging a defender in criminal proceedings it has been established that the criminal procedural legislation does not sufficiently define the specifics of the engagement of a defender for the suspect or accused person by other persons. It has been proved that in order to clarify these provisions, it is necessary to amend part 1 of Article 48 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and revise it as follows: "A defender can be involved by a suspect, accused, their legal representatives at any time, as well as other persons at the request or consent of a suspect, accused to participate in criminal proceedings. In the event of the engagement of a defender by other persons, a suspect, accused shall immediately provide for the investigator, the prosecutor, the investigating judge or the court a written consent to the engagement of a defender to the criminal proceedings, which must be attached to the materials of the criminal proceedings". In such a case, the

suspect and the accused will not be restricted in their right to freely choose of a defender, and the prosecution will have further confirmation that such a right was guaranteed to the defense, and, therefore, it will not be the subject of an appeal against the final court decision.

When realization the right to defense during the preliminary procedure under the current Criminal Procedure Code of Ukraine, the possibility of preparing a defense is not taken into account in accordance with international standards. In order to ensure the right of the defense to introduction to the request to extend the period of the preventive measure, which, if the period of such a preventive measure expires after sending the indictment to the court, should be considered as soon as possible, it is necessary to amend part 3 of Article 315 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and revise as follows: "3. During the preparatory trial, the court, at the request of the participants in the trial, has the right to choose, amend or cancel the measures to ensure criminal proceedings, including the preventive measure chosen against the accused. In considering such requests, the court shall comply with the rules provided for in Section II of this Code. At the same time, the request for continuing detention must be submitted by the prosecutor no later than five days before the end of the previous detention order. In case of violation of the time limit specified, the accused shall be released from detention on the last day of the previous detention order".

It was proved that in connection with violations of the rights of the accused, which can be made when studying hearsay evidence, and the impossibility of questioning such testimony in court due to the impossibility of examination the primary witness by the defence and in order to bring the Criminal Procedure Code of Ukraine into line with requirements of international standards, it is necessary to clarify the procedure of using hearsay testimony aimed at convicting a person. It is useful to supplement with a separate sentence part 6 of Article 97 of the Criminal Procedure Code of Ukraine: "Hearsay testimony is recognized as unacceptable evidence if it is used for establishment of facts provided for in paragraph 2 of part 1

of Article 91 of this Code". Thus, the institution of hearsay testimony remains in the criminal process of Ukraine, but its action will be limited to establish the guilt of the person, which will positively affect the realization of the right to defense in criminal proceedings.

An analysis of the realization of international standards with regard to the application of the principle of direct proceedings of testimony in court suggests that part 4 of Article 95 of the Criminal Procedure Code of Ukraine should be supplemented and read as follows: "4. The Court may base its findings only on testimony which it has taken directly during the hearing. The Court may base its findings on testimony obtained in accordance with the procedure provided for in Article 225 of this Code only if during the trial it is established that it is impossible to interrogate the witness or victim who testified personally". Thus, the ability of the investigator and the prosecutor to abuse the action of Article 225 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as a basis for refusing to interrogate witnesses during the trial will be limited.

In order to eliminate the contradictions between the Criminal Procedure Code of Ukraine with regard to ensuring the participation of the accused in court proceedings before the court of appeal and cassation and the speed of consideration of criminal proceedings and bringing them into line with international standards, it is necessary to lay out part 4 of Article 401 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as follows: "4. The accused shall be subject to mandatory summons to participate in the appeal proceedings or, with his consent, to participate in the videoconference, if the appeal raises the question of the deterioration of his status or if the court recognizes his participation as mandatory, and the accused who is under arrest – also if his request has been received", and part 2 of Article 336 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as follows: "The court shall not have the right to take a decision on the conduct of a remote trial in which the accused, convicted, is located outside the courthouse, if he objects to this". Such a change much better ensures the rights of the convicted person, and, at the same time, does not affect the course of the trial,

because the court of cassation has the right to determine whether the participation of the convicted person in such proceedings is mandatory.

Keywords: the right to a defense in criminal proceedings, the realization of the right to a defense in criminal proceedings, international standards for the realization of the right to a defense in criminal proceedings, prejudicial inquiry, judicial proceedings, review of judgement.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти судочинства та їх реалізація в положеннях кримінального процесуального законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 84–90.

2. Бабчинська Т.В. Деякі аспекти реалізації права на захист у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №6. С. 166–171.

3. Бабчинська Т.В. Адвокатура як правозахисний механізм у кримінальному судочинстві. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №2. С.12–19.

4. Бабчинська Т.В. Забезпечення права на захист з моменту неформального початку кримінального переслідування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. №20. С. 207–215.

5. Бабчинська Т.В. Реалізація міжнародних стандартів права на захист при дослідженні показань під час судового засідання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2 (27). С. 157–161.

6. Бабчинская Т.В. Проблематика участия защитника в предварительном судебном заседании согласно Уголовно-процессуальному кодексу Украины. *Legal Vista*. 2019. №11/2. С. 3–6.

7. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти реалізації права на захист під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №5/3. С. 13–19.

8. Кравчук Т.В. Становлення та розвиток інституту захисту в кримінальному провадженні. *Юридична осінь 2013 року*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 14 листопада 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 423–426.

9. Кравчук Т.В. Реалізація права на захист в кримінальному провадженні. «65-річчя Загальної декларації прав людини: дотримання прав людини – пріоритет держави та суспільства»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27–28 грудня 2013 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 200–203.

10. Кравчук Т.В. Статус захисника у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Одеса, 1 березня 2014 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 193–195.

11. Кравчук Т.В. Реалізація права на захист як одна з головних гарантій кримінального процесу. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.). Одеса: Юридична література, 2014. Т.1. С. 722–725.

12. Бабчинська Т.В. Презумпція невинуватості у розрізі виконання положень статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2015*: збірник наукових праць (м. Миколаїв, 2015 р.). Миколаїв: Іліон, 2015. С. 71–75.

13. Бабчинская Т.В. Право на равенство в неравных условиях. *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к*

законодательству Европейского Союза: материалы Международной научно-практической конференции (г. Кишинев, 27–28 марта 2015 г.). Кишинев, 2015. Ч. 2. С. 63–66.

14. Бабчинська Т.В. Окремі питання щодо реалізації права на захист на початку досудового розслідування. *Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.) /Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. С. 125–128.

15. Бабчинська Т.В. Щодо порушення права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.). Одеса: Юридична література, 2015. Т. 2. С. 361–364.

16. Бабчинська Т.В. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень Європейського суду з прав людини в правозастосовчій практиці України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. Т. 2. С. 349–352.

17. Бабчинська Т.В. Окремі питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Одеса, 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016 р. С. 224–226.

18. Бабчинська Т.В. Сутність та значення поняття «право на захист» у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної

конференції, присвяченої 70-річчю д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 21 квітня 2017 р.). Одеса: Юридична література, 2017. С. 134–138.

19. Бабчинська Т.В. Реалізація права на захист на початку судового розгляду кримінального провадження. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. С. 404–406.

20. Бабчинська Т.В. Поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 2. С. 333–337.

21. Бабчинська Т.В. Співвідношення засади забезпечення права на захист з недопустимістю розголошення відомостей досудового розслідування. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 359–362.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
 РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	17
1.1. Поняття, зміст та забезпечення права на захист у кримінальному провадженні	17
1.2. Міжнародні стандарти реалізації права на захист у кримінальному провадженні: поняття та система	43
 РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	68
2.1. Реалізація права на захист при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до вимог міжнародних стандартів .	68
2.2. Реалізація права на захист під час ініціювання та проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій: міжнародні стандарти та законодавство України	85
2.3. Реалізації права на захист в контексті міжнародних стандартів при здійсненні окремих процесуальних дій після повідомлення про підозру.....	100
2.4. Реалізація права на захист при закінченні досудового розслідування відповідно до вимог міжнародних стандартів	112
 РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ	124

3.1. Реалізація права на захист під час підготовчого провадження в контексті дотримання вимог міжнародних стандартів	124
3.2. Реалізація права на захист під час судового розгляду в суді першої інстанції відповідно до вимог міжнародних стандартів	140
3.3. Реалізація права на захист під час перегляду судових рішень відповідно до вимог міжнародних стандартів	166
 ВИСНОВКИ.....	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	185
ДОДАТКИ.....	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БПД	Безоплатна правова допомога
ВС	Верховний суд
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗЗКП	Заходи забезпечення кримінального провадження
ЗУ	Закон України
КПК РФ	Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації 2002
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року
КСУ	Конституційний суд України
НСРД	Негласні слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК України) ознаменувалося впровадженням кардинально нових підходів до нормативного забезпечення реалізації особою права на захист, що ґрунтуються на загальновизнаних міжнародно-правових стандартах змагального кримінального судочинства.

Водночас тривала практика застосування оновленого кримінального процесуального законодавства демонструє необхідність пошуку нових, доктринально обґрунтованих напрямків удосконалення механізмів забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. Свідченням цього є численні зміни та доповнення, які були внесені до КПК України протягом останніх років, спрямовані на розширення прав сторони захисту при проведенні слідчих (розшукових) дій, можливостей оскарження стороною захисту рішень, дій та бездіяльності слідчого, прокурора, посилення процесуальної відповідальності за порушення прав сторони захисту при здійсненні кримінального провадження тощо.

Втім, такі позитивні зрушення у зазначеній царині відзначаються поодинокістю, несистемністю та відсутністю концептуальної єдності, що значно актуалізує необхідність їх наукового осмислення.

У сучасний період одним із основних напрямків розвитку національного кримінального процесуального законодавства є приведення його у відповідність до загальновизнаних норм та принципів міжнародного права щодо забезпечення прав та свобод людини. Необхідність імплементації міжнародних стандартів у кримінальне судочинство зумовлена ратифікацією Україною низки міжнародно-правових актів, що визначають засади кримінальної процесуальної діяльності (Міжнародний пакт про громадські та політичні права від 16.12.1966 р., Звід принципів захисту всіх осіб, що

підлягають затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі від 09.12.1988 р. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 р. та ін.).

У цей час складний процес реформування кримінального процесуального законодавства відповідно до міжнародних стандартів триває, а вдосконалення інституту захисту є перспективним напрямком законодавчих перетворень у галузі кримінального судочинства.

Проблематика забезпечення права на захист у кримінальному провадженні досліджувалась у роботах таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: А.А. Ахундова, О.Р. Балацька, А.М. Бірюкова, О.А. Банчук, Є.І. Виборнова, О.В. Винокуров, Т.Б. Вільчик, Т.В. Волошанівська, І.В. Гловюк, О.М. Дроздов, І.В. Дубівка, І.М. Зубач, О.В. Климович, С.О. Ковальчук, Т.В. Корчева, О.Ю. Костюченко, Р.О. Куйбіда, О.П. Кучинська, П.М. Маланчук, О.В. Малахова, Т.М. Мирошніченко, М.Г. Моторигіна, І.М. Одинцова, В.О. Попелюшко, Є.В. Смирнов, М.І. Смирнов, О.С. Старенький, М.М. Стоянов, Г.К. Тетерятник, І.А. Тітко, Т.І. Фулей, О.Г. Шило, О.Г. Шнягін, Б.І. Яворський, О.Г. Яновська та ін.

Ці питання розроблялися, зокрема, у дисертаціях на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: В.О. Попелюшка «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми» (2009 р.); І.В. Гловюк «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації» (2016 р.), а також у дисертаційних дослідженнях на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: Є.І. Виборнової «Реалізація права на захист на стадії досудового слідства» (2009 р.); О.В. Малахової «Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні» (2016 р.); Є.В. Смирнова «Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні» (2016 р.); І.М. Одинцової «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід

реформ та європейські стандарти)» (2017 р.); Т.В. Волошанівської «Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду» (2019 р.) та ін.

Водночас питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні крізь призму системи міжнародних стандартів права на захист та її окремих складових ще не були предметом спеціального комплексного дослідження у вітчизняній науці кримінального процесуального права. Актуальність та своєчасність даної дисертаційної роботи зумовлені також необхідністю вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів права на захист у кримінальному провадженні, а також правозастосовної практики в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Удосконалення сучасного кримінально-процесуального законодавства та забезпечення його ефективності в умовах правової реформи» на 2011-2015 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 рр. (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у розробці наукової концепції реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів на основі аналізу міжнародно-правових актів, чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

Відповідно до окресленої мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

з'ясувати стан дослідження правової природи захисту у кримінальному провадженні;

визначити поняття, зміст та забезпечення права на захист у кримінальному провадженні;

визначити систему міжнародних стандартів забезпечення реалізації права на захист у кримінальному провадженні;

охарактеризувати міжнародно-правові стандарти реалізації права на захист при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження на предмет відповідності ним положень КПК України в цій сфері;

розглянути реалізацію права на захист під час ініціювання та проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій у контексті відповідності міжнародним стандартам;

з'ясувати реалізацію права на захист при здійсненні окремих процесуальних дій після повідомлення про підозру відповідно до вимог міжнародних стандартів;

охарактеризувати реалізацію права на захист при закінченні досудового розслідування в контексті відповідності норм КПК України міжнародним стандартам;

розглянути реалізацію міжнародних стандартів права на захист під час підготовчого провадження в національній юридичній практиці;

охарактеризувати реалізацію права на захист під час судового розгляду в суді першої інстанції в контексті дотримання міжнародних стандартів;

з'ясувати реалізацію у національному законодавстві міжнародних стандартів права на захист під час перегляду судових рішень;

сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення КПК України в частині забезпечення права на захист у кримінальному провадженні відповідно до міжнародно-правових стандартів.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією права на захист у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є реалізація права на захист у кримінальному провадженні України відповідно до вимог міжнародних стандартів.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є низка загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, вибір яких зумовлений метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження.

В основу дисертації покладений діалектичний метод дослідження правових явищ, за допомогою якого проблематика реалізації права на захист була досліджена в динаміці та взаємозв'язку з іншими процесуальними інститутами (розділи 1, 2, 3). Формально-логічний метод застосовувався при визначенні понять «право на захист», «міжнародні стандарти реалізації права на захист у кримінальному провадженні» (п.п. 1.1, 1.2). Метод системно-структурного аналізу допоміг з'ясувати структуру права на захист у контексті міжнародних стандартів та дозволив виокремити складові системи міжнародних стандартів реалізації права на захист (п.п. 1.1, 1.2). Порівняльно-правовий метод дозволив співставити механізм забезпечення права на захист у кримінальному провадженні за міжнародно-правовими актами, актами кримінального процесуального законодавства України та окремих зарубіжних країн. Застосування методу теоретико-правового моделювання допомогло виявити недоліки правового регулювання реалізації права на захист та сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України з урахування міжнародних стандартів

та позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн (п.п. 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3).

Нормативну основу дисертації становлять: Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти кримінального та кримінального процесуального законодавства України та окремих зарубіжних країн.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених із теорії права, міжнародного права, кримінального та кримінального процесуального права.

Емпіричну базу дослідження становлять 60 рішень ЄСПЛ, рішення Конституційного Суду України, постанови Верховного Суду, листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, а також 60 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень (2016-2020 рр.).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального процесуального права спеціальним комплексним дослідженням реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів.

На підставі проведеного дослідження сформульовані такі положення та пропозиції, що мають наукову новизну:

вперше:

запропоновано з метою недопущення грубого порушення права сторони захисту на допит свідків сторони обвинувачення, а також удосконалення порядку використання показань з чужих слів у кримінальному провадженні визнавати показання з чужих слів недопустимим доказом у тому випадку, якщо вони направлені на встановлення обставин, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України (винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення);

запропоновано закріпити у нормах ст.ст. 151, 156, 172, 193 КПК України обов'язок слідчого судді, суду з'ясовувати чи було надано підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику копію клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують, у порядку, передбаченому ч.2 ст. 150, ч.2 ст. 155, ч. 2 ст. 184 КПК України, до початку розгляду клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, арешту майна та запобіжного заходу та відкладати судові засідання із розгляду клопотання на час, визначений з урахуванням думки сторін, що є достатнім та необхідним для підготовки захисту у разі виявлення порушення порядку ознайомлення з відповідними матеріалами;

обґрунтовано необхідність доповнення статей 150, 151, 171, 184 КПК України нормою, згідно з якою у кримінальних провадженнях, в яких участь захисника є обов'язковою, відлік часу, що є достатнім для підготовки до захисту, при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження розпочинається з моменту вручення відповідних матеріалів захиснику;

аргументовано можливість використання показань, які були отримані під час досудового розслідування в порядку ст. 225 КПК України, під час судового розгляду лише в тому випадку, коли суд встановить неможливість допиту такого свідка або потерпілого під час судового розгляду;

запропоновано поширити дію ч. 2 ст. 336 КПК України і на засудженого з метою недопущення залучення засудженого до процесуальних дій в судовому засіданні в режимі відеоконференції без його добровільної згоди;

вдосконалено:

визначення поняття права на захист у кримінальному провадженні в частині розширення його суб'єктів та правомочностей, які складають структуру зазначеного права;

наукове положення про систему міжнародних стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні через призму фундаментальних

правомочностей сторони захисту щодо спростування підозри, обвинувачення, без забезпечення яких неможливо досягнути справедливого судочинства;

доктринальні положення про підстави визнання доказів, отриманих із порушенням права на захист, недопустимими в частині доповнення переліку зазначених підстав такою підставою, як докази, отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з порушенням процесуальних та професійних прав адвоката. Запропоновано доповнити відповідною нормою п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України;

науковий висновок щодо необхідності конкретизації переліку матеріалів досудового розслідування, що можуть не надаватись стороні захисту для ознайомлення в порядку ст. 221 КПК України, до яких запропоновано відносити: матеріали, що містять відомості, які становлять державну та/або іншу охоронювану законом таємницю, зокрема інформацію про факт та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, матеріали, що містять відомості, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі в іншому кримінальному провадженні, а також матеріали, що містять відомості про приватне та сімейне життя інших осіб;

наукове положення про визначення слідчим суддею часу на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в частині доцільності встановлення графіку ознайомлення з такими матеріалами, який має бути відображений в ухвалі та який буде обов'язковим для виконання в першу чергу слідчим;

дістало подальшого розвитку:

аргументація необхідності доповнення переліку учасників досудового розслідування новим суб'єктом – особою, причетність якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється, в частині зазначення, що такою є особа, якій не повідомлено про підозру в порядку ст.ст. 276-279 КПК України за недостатністю доказів для підозри у вчиненні кримінального

правопорушення, але щодо якої здійснюються наступні слідчі (розшукові) дії: освідчування; особистий обшук; обшук у житлі та іншому володінні особи; огляд у житлі та іншому володінні особи;

пропозиції щодо необхідності розширення кола рішень, дій чи бездіяльності, що можуть бути оскаржені слідчому судді на підставі п.7 ч.1 ст. 303 КПК України, в частині віднесення до таких рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора при розгляді, вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а також їх виконанні;

аргументація проведення судового засідання без участі захисника (крім випадків, за яких участь захисника є обов'язковою) за згодою обвинуваченого на такий розгляд в ч. 1 ст. 324 КПК України;

пропозиція доповнити ч. 3 ст. 315 КПК України положенням про необхідність подання клопотання прокурором про продовження строку тримання під вартою не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою з метою забезпечення вчасного продовження строку дії тримання під вартою та забезпечення права сторони захисту завчасно підготуватися до захисту щодо клопотання сторони захисту про продовження строку дії вказаного запобіжного заходу;

обґрунтування необхідності закріплення в КПК України положення, відповідно до якого участь обвинуваченого в суді апеляційної інстанції в режимі відеоконференції прирівнюється до особистої участі обвинуваченого в розумінні ч. 4 ст. 401 КПК України, проте лише за добровільної згоди обвинуваченого, з метою спрощення процедури апеляційного оскарження та забезпечення розумних строків судового розгляду;

наукове положення про перелік обставин, які має врахувати слідчий суддя при встановленні строку, протягом якого сторона захисту повинна ознайомитися з матеріалами досудового розслідування в частині доповнення зазначеного переліку такими обставинами: обсяг матеріалів кримінального провадження; складність матеріалів кримінального провадження; характер

відомостей, до яких надається доступ; зайнятість захисника в інших процесах; умови ознайомлення з матеріалами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблем реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до міжнародних стандартів;

правотворчій діяльності – для вдосконалення національного законодавства у сфері реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до міжнародних стандартів;

правозастосовній діяльності – для покращення діяльності правоохоронних органів, суду та адвокатури щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні;

навчальному процесі – при викладанні навчального курсу «Кримінальний процес», спеціальних курсів «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми правосуддя у кримінальному провадженні», «Використання практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні», «Міжнародно-правова допомога у кримінальному провадженні», «Проблеми вдосконалення кримінального процесуального законодавства», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін .(Акт Національного університету «Одеська юридична академія» від 28.02.2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертацію виконано і обговорено на кафедрі кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридична осінь» (м. Харків, 14 листопада 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «65-річчя

Загальної декларації прав людини: дотримання прав людини – пріоритет держави та суспільства» (м. Ужгород, 27-28 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 1 березня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2015» (м. Миколаїв, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза» (м. Кишинів, 27-28 березня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування» (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства (до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна)» (м. Одеса, 21 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у 21 науковій праці, з яких 5

наукових статей опубліковані у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 2 наукові статті, опубліковані у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, та 14 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (291 найменування), додатків. Загальний обсяг роботи становить 234 сторінки, з яких основний зміст – 184 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Поняття, зміст та забезпечення права на захист у кримінальному провадженні

На сьогоднішній день, в умовах євроінтеграції, простежується складний процес реформування національного кримінального процесуального законодавства відповідно до вимог міжнародних та європейських стандартів, орієнтиром якого є концепція справедливого судочинства. Розширення та поглиблення демократичних та гуманістичних засад у кримінальному провадженні вимагає наявності дієвого механізму забезпечення прав та свобод осіб, які залучаються до сфери кримінальної юстиції. Одним із таких прав є право на захист [20, с. 136]. Саме за рівнем забезпечення права підозрюваного—обвинуваченого на захист у наш час прийнято судити про демократичність не тільки судочинства, а й політичного режиму конкретної держави в цілому [105, с. 133]. Досліджуючи реалізацію даного права у кримінальному провадженні відповідно до міжнародних стандартів, на нашу думку, першочергово необхідно встановити зміст поняття «захисту».

У теорії кримінального процесу не склалося єдиного розуміння правової природи захисту. Як базові можна розглядати дві концепції сутності цієї категорії.

Зокрема можна виокремити *концепцію вузького тлумачення поняття захисту*, прихильники якої звужують розуміння даної дефініції до забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист, що полягає у можливості спростування підозри, обвинувачення. Так, Є.І. Виборнова вказує, що наукове поняття захисту, на відміну від обвинувачення, має лише одне значення, що означає процесуальні дії та відносини, які згідно з законом застосовуються в

інтересах обвинуваченого та на забезпечення його прав [37, с. 17]. Подібну думку висловлюють і інші вчені [32, с. 4; 71, с. 182; 77, с. 43; 83, с. 7].

Слід відзначити, що в межах вузького розуміння, деякі науковці захист визначають як різновид адвокатської діяльності. О.Л. Христов та А.С. Оксаніченко вказують, що таке тлумачення надасть можливість розмежувати розуміння термінів, які широко вживаються у КПК: «дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні», «допомога захисника» (ч. 1 ст. 120; ч. 3 ст. 120), «охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» (ст. 2), «правова допомога адвоката» (п. 2 ч. 1 ст. 66) та ін. [248, с. 422]. Своєю чергою, І.В. Дубівка до змісту захисту як виду адвокатської діяльності включає передбачені кримінальним процесуальним законом засоби, застосування яких спрямоване на: забезпечення законності, об'єктивності та обґрунтованості досудового розслідування [57, с. 67-68]. На нашу думку, нелогічно до змісту захисту включати відповідні засоби, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України, це обов'язок лише сторони обвинувачення. З приводу цього слід погодитися з Є.І. Виборновою, що будь-яке, хоча б опосередковане сприяння обвинуваченню свого підзахисного, погіршуючи його становище є грубе порушення захисником своїх обов'язків: фактично це позбавлення обвинуваченого (підозрюваного) права на захист [37, с. 20].

Аналіз наявних у теорії кримінального процесу поглядів щодо захисту дає можливість також виокремити *концепцію широкого тлумачення даної дефініції*, яка пов'язує правову природу захисту з багатозначністю даного поняття. Потрібно відзначити, що в основу даної концепції покладено ідею, що об'єктом захисту в кримінальному провадженні є не лише права, свободи та законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, а усіх учасників кримінального провадження. В науковій літературі відмічається, що система кримінальної юстиції існує для захисту прав не тільки підозрюваних, обвинувачених і підсудних, а й потерпілих і суспільства в цілому [101, с. 29].

Свідки та потерпілі, поряд з обвинуваченими, є найбільше незахищеними учасниками процесу. Їх захист повинен стати невід'ємною складовою частиною політики держави з боротьби зі злочинністю та відповідати національним особливостям держав (не обмежуючи їх види та термін застосування) [123, с. 10-11]. Слід звернути увагу також і те, що частина засобів і способів захисту, раніше властивих виключно підозрюваному, обвинуваченому, отримала своє поширення на інших учасників кримінального судочинства, спрямованість дій яких у своїй основі має прямо протилежний характер (потерпілий, його представник), або їх діяльність носить фрагментарний характер (свідок, особа, в приміщенні якої проводиться обшук) [5, с. 4-5].

Слід відзначити, що в межах широкого тлумачення науковці вказують, що захист у кримінальному провадженні доцільно розглядати як: загальну засаду кримінального провадження (забезпечення права на захист) [3]; кримінально-процесуальну функцію [3; 45, с. 200; 130, с. 87-88, 144; 145, с. 64; 173, с. 13; 250, с. 120]; вид адвокатської діяльності [144, с. 64]; надання правової допомоги адвокатом свідку, потерпілому та іншим [250, с. 120]; повноваження окремо взятого суб'єкта (професійну правничу допомогу, ст. 59 Конституції України), передбачене КПК України та іншими законами України (ч. 1 ст. 47 КПК України) [144, с. 64]; діяльність суб'єктів захисту щодо реалізації наданих їм прав та повноважень у процесі здійснення виконуваної ними функції [130, с. 128]; сторону кримінального провадження (сторона захисту) [3; 130, с. 128]; конкретно визначену правову позицію у справі [144, с. 64], вид правоохоронної діяльності, що певним чином реалізується під час кримінального провадження [250, с. 120] тощо.

На нашу думку, зводити поняття «захист» до визначення кола суб'єктів або засад кримінального провадження неправильно, оскільки, по-перше, вони є пов'язаними, але, все ж таки, різними правовими категоріями, по-друге, останні мають нормативно визначені назви, а саме: сторона захисту та забезпечення права на захист. Також неправильним видається звуження захисту до різновиду

адвокатської діяльності, оскільки законодавець в ч. 5 ст. 22 КПК України визначив, що захист здійснюється не лише адвокатом-захисником, а також підозрюваним або обвинуваченим та законним представником.

Теза про те, що об'єктом захисту у кримінальному провадженні є права, свободи та законні інтереси усіх учасників кримінального провадження, в межах концепції широкого тлумачення досліджуваної дефініції, обумовлює розмежування «захисту у кримінальному провадженні» та «кримінально-процесуальної функції захисту». На думку І. В. Глов'юк, у межах кримінального процесу можна розглядати захист як багатозначну категорію. У широкому розумінні захист є діяльністю, спрямованою на поновлення порушених прав та свобод, законних інтересів будь-якого суб'єкта процесу. У вузькому розумінні захист є кримінально-процесуальною функцією, яка має чітку цільову спрямованість – протистояти кримінальному переслідуванню, та визначене коло суб'єктів, яке є більш вузьким – а саме суб'єктів, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування у різних його формах, їх законних представників та захисників [45, с. 200]. Цієї точки зору дотримуються й інші вчені [97; 99, с. 7-8].

Отже, в основі концепції вузького тлумачення поняття захисту закладено право підозрюваного, обвинуваченого на спростування пред'явленої підозри, обвинувачення, а також захисту своїх особистих та майнових прав, свобод та законних інтересів. У свою чергу, концепція широкого тлумачення досліджуваної дефініції, визнавши за підозрюваним, обвинуваченим вищезазначену правомочність, розширює дію захисту на права, свободи та законні інтереси інших учасників кримінального провадження. Таким чином, складовою частиною обох концепцій є право підозрюваного, обвинуваченого на захист, лише перша концепція обмежується такою правомочністю, а друга – ні.

Якщо звернутися до положень чинного КПК України, можна зробити висновок, що законодавець також не дотримується понятійно-термінологічної єдності дефініції «захисту». Зокрема, згадку про захист можна знайти у

наступних статтях КПК України: «...завданнями кримінального провадження є *захист* особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень...» (ст. 2); «сторони кримінального провадження... з боку *захисту*: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники» (п. 19 ч. 1 ст. 3); «підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має *право на захист*» (ч. 1 ст. 20); «якщо інше не передбачено цим Кодексом, здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших *засобів правового захисту*...» (ч. 4 ст. 21); «під час кримінального провадження *функції* державного обвинувачення, *захисту* та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу» (ч. 3 ст. 22); «*захист* здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником» (ч. 5 ст. 22); «на *захист* інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками» (ч. 2 ст. 128); «загальні обов'язки судді щодо *захисту прав людини* (ст. 206); «особа, якій забезпечується *захист*, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б упізнати (ч. 10 ст. 232) та інші. На підставі аналізу норм КПК України можемо зробити висновок, що розуміння поняття «захисту» законодавцем здійснюється також у вузькому та широкому значенні. В першому – це діяльність, спрямована на спростування підозри, обвинувачення. У другому – це діяльність, спрямована на поновлення порушених прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального провадження.

Враховуючи наукові здобутки процесуалістів та положення чинного кримінального процесуального законодавства, вважаємо, що тлумачення дефініції «захист» у широкому розумінні є таким, що відповідає концепції

справедливого судочинства. На нашу думку, воно охоплює кримінальну процесуальну діяльність, яка спрямована не лише на відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального провадження, а також на їх реалізацію. Не вдаючись до детального дослідження співвідношення понять «охорона» та «захист», оскільки не ставимо це за мету даної наукової роботи, відзначимо, що поділяємо думку З.В. Макарової, що «в поняття захисту прав входить їх охорона, тому поняття захисту ширше поняття охорони прав» [98]. Таким чином, до широкого розуміння «захисту» входять наступні складові завдань кримінального провадження, які окреслені в ст. 2 КПК України, а саме: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також те, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Таким чином, захист у широкому розумінні, як кримінальна процесуальна діяльність, що спрямована на реалізацію та забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального провадження, має розглядатися як одна із складових системи завдань кримінального судочинства. Слушно з цього приводу вказує В. В. Назаров, що, проголосивши гарантований державний захист прав і свобод людини і громадянина, Україна взяла на себе зобов'язання силами органів державної влади охороняти і захищати ці права і свободи. Даному обов'язку кореспондує право кожного вимагати від органів влади охорони і захисту своїх прав і свобод. Захисту підлягають не співпадаючі, іноді протилежні за формою і змістом види діяльності: захист від злочину і захист від кримінального переслідування [114]. Щодо вузького розуміння поняття захист, поділяємо думку науковців, які ототожнюють досліджувану дефініцію з кримінально-процесуальною функцією.

Отже, захист у кримінальному провадженні є двохаспектною діяльністю: по-перше, як складова частина система завдань кримінального провадження,

що покликана на реалізацію та охорону прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального судочинства, а по-друге, як кримінально-процесуальна функція, що визначає напрямок діяльності, яка спрямована на спростування твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення або вчинення особою кримінального правопорушення, іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. У межах змісту обох концепції складовою частиною є право на захист як сукупність правомочностей, що спрямовані на спростування підозри та обвинувачення. Дана основоположна теза покладена в основу формування концепції дисертаційного дослідження.

Досліджуючи забезпечення права на захист у кримінальному провадженні, слід відзначити, що наукове осмислення його проблематики передбачає аналіз трьох принципових аспектів, що відіграють ключову роль у механізмі його реалізації, а саме: встановлення кола правомочностей, які складають зміст права на захист (у нормативному та доктринальному розумінні); визначення суб'єктів, яким має бути надано право на захист у кримінальному провадженні; визначення суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечити право на захист.

Передусім, потрібно відзначити, що законодавець у ч. 1 ст. 20 КПК України розкриває зміст права на захист. Так, відповідно до зазначеної норми право на захист полягає у наданні підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Незважаючи на наявність нормативного визначення права на захист, видається необхідним детально розглянути його зміст, оскільки законодавець у ч. 1 ст. 20 КПК України вказав, що дана правомочність полягає також у реалізації інших процесуальних прав, що передбачені КПК

України, проте не вказав які ж інші процесуальні права необхідно розуміти в контексті права на захист.

Відзначимо, що в науковій літературі різняться думки щодо спрямованості права на захист. Так, деякі процесуалісти вказують, що право на захист обмежується лише направленістю на спростування підозри, обвинувачення [117, с. 21; 130, с. 82; 143, с. 70 ; 245, с. 16]. При цьому науковцями також висвітлюється думка, що право на захист спрямоване не лише на спростування підозри, обвинувачення, а також на захист інших прав підозрюваного, обвинуваченого, що можуть бути обмежені під час кримінального провадження [99, с. 7-8, 27; 110, с. 31; 120, с. 8; 251, с. 32].

На нашу думку, враховуючи те, що виникнення процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого пов'язане саме з повідомленням про підозру, обвинувачення, можна стверджувати, що усі процесуальні права такого учасника кримінального провадження, так чи інакше, пов'язані із вирішенням питання його причетності або винуватості у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, неможливо здійснювати захист особистих та майнових прав підозрюваного, обвинуваченого, оминаючи питання щодо його підозри, обвинувачення, а тому право на захист покликано захищати також особисті і майнові права підозрюваного, обвинуваченого.

Звернемо увагу, що в ч. 1 ст. 20 КПК України законодавець обмежив правомочність сторони захисту в контексті права на захист лише тими правами, що передбачені безпосередньо КПК України. Слід підтримати точку зору В.О. Попелюшка, що кримінально-процесуальна діяльність для захисту, перебуваючи в цілому в правових межах, в значній частині має ненормативну основу. У кримінальному судочинстві стосовно захисту чинним є принцип «дозволено все, що не заборонено законом». Отже, захист може здійснюватися не тільки шляхом діяльності, прямо передбаченої процесуальним законом, а й у формах, що не суперечать закону [130, с. 75]. Подібну думку висловлює О.Р. Балацька [24]. Отже, на нашу думку, в ч. 1 ст. 20 КПК України має

міститись вказівка, що реалізація права на захист здійснюється у формах, що не суперечать нормам КПК України.

Потрібно зазначити, що процесуалісти також складовою частиною права на захист визначають обов'язки підозрюваного, обвинуваченого [92, с. 9; 249, с. 10]. На нашу думку, визначення обов'язків підозрюваного, обвинуваченого є лише проявом правової визначеності статусу даних учасників кримінального провадження, що створює гарантію захисту від необґрунтованого застосування примусу, але не є елементом права на захист.

Для встановлення належного порядку забезпечення права на захист важливим питанням є визначення кола його суб'єктів. Аналізуючи ч. 1 ст. 20 КПК України, можна зробити висновок, що суб'єктами права на захист є підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений. Характеризуючи дану категорію суб'єктів захисту, О.Р. Балацька слушно відмічає, що по-перше, набуваючи відповідного статусу в кримінальному провадженні, обвинувачений (підозрюваний, засуджений, виправданий) набуває всі передбачені законом процесуальні права та обов'язки, у тому числі й права на захист. Це учасники кримінального провадження, що є стороною захисту, їм належить право мати захисника своїх прав, свобод і законних інтересів, що є об'єктом захисту. По-друге, наявність підозри чи обвинувачення породжує невідворотність захисту для особи, тому ці учасники з'являються в силу притягнення до кримінальної відповідальності у примусовому порядку здійснення кримінального провадження [26, с. 91].

В науковій літературі неодноразово зверталась увага на проблематику виникнення права на захист, а саме на наявність негативної практики правоохоронних органів, яка полягає в тому, що маючи всі підстави для повідомлення про підозру особі, залишати її в процесуальному статусі свідка або взагалі без процесуального статусу, при цьому здійснюючи щодо неї кримінальне переслідування, тим самим позбавляючи її можливості вчиняти дії щодо спростування своєї причетності до кримінального правопорушення [25, с.

10; 39, с. 35-36; 73, с. 146; 103, с. 35]. З цього приводу ЄСПЛ у п. 253 справи «Нечипорук і Йонкало проти України» зазначив, що момент, з якого стаття 6 починає застосовуватись до «кримінальних» питань, залежить від обставин справи. Провідне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, спонукає Суд віддавати перевагу «сутнісній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», про яке йдеться у пункті 1 статті 6 [142].

Звернемо увагу, що задля забезпечення прав та свобод осіб, які залучаються до провадження під час досудового розслідування, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 року №2213-VIII [137] перелік учасників кримінального провадження було доповнено новим суб'єктом, а саме: іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Відповідно до п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України такий учасник досудового розслідування – є особою, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом. Щодо положення п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, то слід погодитися з І. В. Гловюк, що неправильним є ототожнення людини з її майном. У цьому ж розрізі варто звернути увагу, що статус цієї особи практично не прописаний у даному Законі, враховуючи і право на професійну правничу допомогу [44]. З визначення у п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, на нашу думку, дійсно неможливо встановити направленість участі у досудовому розслідуванні такого суб'єкта. Правильно відмічає Т. В. Корчева, що коло інших осіб, які можуть з'явитися під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, законодавцем не обмежене [86]. Погоджуємося з О. Татаровим, що навряд чи такий підхід законодавця виправданий, оскільки до цієї категорії можна віднести значну кількість суб'єктів кримінальних процесуальних відносин: особу, стосовно якої

здійснюється досудове розслідування (особу, якій не вручено повідомлення про підозру, але орган досудового розслідування збирає докази щодо її причетності до вчинення кримінального правопорушення); особу, стосовно якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії; власника житла чи іншого володіння, де проводиться обшук; особу, котра перебуває в житлі чи іншому володінні під час обшуку, але не є його власником; особу, щодо якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії; володільця тимчасово вилученого майна; володільця тимчасово вилучених речей та документів; третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт [174].

Окремої правової норми, яка б визначала процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, в КПК України немає. Лише аналіз КПК України дає можливість визначити якими процесуальними правами наділений такий учасник досудового розслідування, а саме мати право: на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України (ч. 6 ст. 28 КПК України); подати слідчому судді клопотання про закриття кримінального провадження (ч. 9 ст. 284 КПК України); бути присутнім під час проведення обшуку (ч. 1 ст. 236 КПК України); оскаржувати слідчому судді рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що визначені в п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України); оскаржувати слідчому судді відмову слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК України); оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 308 КПК України). Окрім того, відповідно до ч. 1 ст. 220 КПК України, ч. 9 ст. 284 КПК України та п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК України така особа має право на представника.

Як видається, введення до кримінального провадження такого учасника, як інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, не вирішує питання щодо забезпечення права на захист з моменту виникнення кримінального переслідування. Тим не менш, участь такого суб'єкту у кримінальному провадженні є важливою гарантією досягнення завдань кримінального судочинства. Проте чинне правове регулювання участі такої особи у досудовому провадженні є недосконалим та потребує подальшого реформування в контексті нормативного визначення процесуального статусу даного суб'єкта. Правильно відмічає А.В. Мельниченко, що виокремлення з поняття «іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», яке є більш широким за своїм змістом, поняття «особи, щодо якої здійснюється досудове розслідування» буде важливим кроком у становленні прав усіх учасників кримінального провадження [103, с. 38].

В науковій літературі неодноразово висловлювалися думки щодо необхідності доповнення переліку учасників досудового розслідування суб'єктом, якому би забезпечувалось право на захист з моменту фактичного його переслідування до повідомлення про підозру. Зокрема, І.М. Одинцова щодо окресленої проблематики вказує, що від поняття «підозрюваний» в кримінально-процесуальному праві слід взагалі відмовитись, а названа дефініція має бути доповнена також положенням про те, що статус підслідного має отримувати також особа, яка тимчасово затримана на місці злочину чи з поличним і доставлена до правоохоронного органу для з'ясування причетності до скоєного злочину. Відповідна особа за чинним законом немає ніякого процесуального статусу і ще не отримала процесуальних прав [117, с. 72]. Важко погодитися з такою пропозицією, оскільки особа, яка затримана, відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України набуває статусу підозрюваного. При цьому, відповідно до ч. 4 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому

зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом [10].

У свою чергу О.Р. Балацька зазначає, що доцільним є нормативне визначення серед учасників кримінального провадження особи, права, свободи та законні інтереси якої порушуються або ставляться під загрозу порушення – це «особа, причетність якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється» («запідозрена особа»). Серед нормативних основ засади забезпечення права на захист, зокрема ст. 20 КПК України, має бути визначено, що особа має право на захист з моменту повідомлення про підозру, затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, перевірки причетності до вчинення кримінального правопорушення та застосування інших заходів процесуального примусу передбачених законом [27]. На нашу думку, не можна звужувати процесуальний статус особи, права, свободи та законні інтереси якої порушуються або ставляться під загрозу порушення під час досудового розслідування, до запідозреної особи. У даному випадку мають бути два різні суб'єкти: особа, яка захищає свої права та свободи під час досудового розслідування, та особа, яка захищається від твердження про її причетність до вчинення кримінального правопорушення до повідомлення їй про підозру. Слід погодитися з тим, що в КПК України має зазначатися момент виникнення права на захист, проте потребує уточнення: з провадженням яких саме процесуальних дій пов'язане виникнення даного права.

Т.В. Волошанівська, висловлюючи думку про необхідність складання постанови про початок кримінального провадження, зазначає, що у випадку наявності на момент винесення такої постанови відомостей щодо конкретної

особи, що можуть свідчити про вчинення нею кримінального правопорушення, зазначена постанова повинна виноситись щодо конкретної особи з закріпленням за нею статусу підозрюваного [39, с. 40]. Також науковець зазначає, що визначення підозрюваного у ч. 1 ст. 42 КПК України слід доповнити вказівкою на «...особу, відомості про яку внесено до ЄРДР на момент початку досудового розслідування як про особу, щодо якої є данні про те, що вона могла вчинити кримінальне правопорушення» [39, с. 41]. Потрібно зауважити щодо даної пропозиції наступне. За запропонованим порядком особа буде визнаватись підозрюваною на підставі двох процесуальних рішень: постанови про початок кримінального провадження та повідомлення про підозру, які мають різні вимоги складання, зокрема, в контексті обґрунтування твердження про причетність особи до кримінального правопорушення. На нашу думку, при внесенні відомостей до ЄРДР в більшості випадків буде недостатньо доказів для обґрунтування такого твердження, окрім того створюється подвійний порядок набуття процесуального статусу підозрюваного, що, як видається, порушує принцип правової визначеності. Також науковець пропонує поширювати процесуальний статус підозрюваного на осіб, щодо яких внесені відомості до ЄРДР, як про особу, щодо якої є данні про те, що вона могла вчинити кримінальне правопорушення. Не заперечуючи доцільності такої регламентації, слід зазначити, що такий порядок не запобігатиме практиці правоохоронних органів, як невнесення відповідних відомостей до ЄРДР, а, отже, не створюватиме належних гарантій реалізації права на захист з фактичного початку кримінального переслідування.

В свою чергу, А. В. Мельниченко запропонував перелік учасників кримінального провадження доповнити новим суб'єктом – особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування. На думку науковця, це – фізична особа, відомості щодо якої внесено до ЄРДР та щодо якої стороною обвинувачення здійснюється збирання доказів причетності до вчинення кримінального правопорушення як окремого суб'єкта кримінальних процесуальних відносин,

наділити її відповідними правами та обов'язками [108, с. 38]. Знов-таки, запропонований порядок не захищає від ігнорування правоохоронними органами необхідності внесення до ЄРДР відомостей про особу, причетність якої перевіряється. Також автор не конкретизує, проведення яких процесуальних дій свідчить про збирання доказів щодо причетності особи до кримінального правопорушення.

Вирішуючи питання забезпечення права на захист з початку фактичного переслідування особи, на нашу думку, потрібно визначити момент виникнення даної кримінальної процесуальної функції. З приводу цього слід погодитися з І. В. Гловюк, що «початок кримінального переслідування в Україні може бути формалізованим та неформалізованим (фактичним). Останнім – є освідкування; особистий обшук; обшук у житлі та іншому володінні особи; огляд у житлі та іншому володінні особи; допит особи у якості свідка у випадку, якщо є підстави вважати, що особа вчинила кримінальне правопорушення, однак недостатньо доказів для повідомлення про підозру» [45, с. 266]. Науковець слушно вказує, що виникнення функції захисту пов'язане із формалізованим або неформалізованим початком реалізації кримінального переслідування [45, с. 270].

Т. В. Волошанівська відмічає, що сучасна практика ЄСПЛ у цьому питанні також виходить не з конкретного статусу особи (підозрюваного, обвинуваченого), а з характеру процесуальних дій та рішень, які проводяться або приймаються на певному етапі провадження, та на підставі того, який вони мають вплив та значення як на саму особу, так і на весь подальший судовий розгляд справи [39, с. 45]. Зокрема, ЄСПЛ у п. 249 справі «Ibrahim and others v. the United Kingdom» ще раз нагадав, що захист, який надається ч. 1 та ч. 3 ст. 6, застосовується до особи, якій пред'явлено «кримінальне обвинувачення», в рамках самостійного значення цього терміну в Конвенції. «Кримінальне обвинувачення» існує з моменту офіційного повідомлення особи компетентним органом про те, що вона вчинила кримінальний злочин, або з

моменту, коли на її становище істотно вплинули дії, вжиті владою в результаті підозри щодо неї [287].

До речі, концепція забезпечення права на захист з моменту неформального початку кримінального переслідування, реалізована в ст. 49 КПК РФ, відповідно до якої захисник допускається до участі з моменту початку здійснення процесуальних дій, які зачіпають права і свободи особи, щодо якої проводиться перевірка повідомлення про злочин в порядку, передбаченому ст. 144 КПК РФ [179].

Відмітимо, що особу, якій не повідомлено про підозру, проте щодо якої здійснюється перевірка її причетності до вчинення кримінального правопорушення, не слід ототожнювати з підозрюваним. Оскільки відповідно до ст. 276 КПК України повідомити про підозру можливо за наявності достатніх доказів для цього. У той час, коли при здійсненні перевірки причетності такі докази ще не наявні, а лише збираються. Підтримуємо думку О. Р. Балацької, що особу, якій не повідомлено про підозру, проте щодо якої здійснюється перевірка причетності до вчинення кримінального правопорушення, слід іменувати «особою, причетність якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється». Пропонуємо наступне визначення даного учасника досудового розслідування: особа, причетність якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється, – це особа, якій не повідомлено про підозру в порядку ст.ст. 276-279 КПК України за недостатністю доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, але щодо якої, з метою формування твердження про її причетність до вчинення кримінального правопорушення, здійснюються наступні слідчі (розшукові) дії: освідування; особистий обшук; обшук у житлі та іншому володінні особи; огляд у житлі та іншому володінні особи.

На нашу думку, за таким учасником кримінального провадження мають закріплюватися наступні права: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення щодо неї здійснюється перевірка про причетність;

користуватись послугами адвоката на підставах і в порядку, визначеному КПК України; подавати слідчому, прокурору, слідчому судді речі та документи; під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу; заявляти відводи; оскаржувати рішення слідчого, прокурора у випадках, передбачених п.п.1, 9-1, 11 частини 1 статті 303 КПК України; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, в частині проведення процесуальних дій за його участю; подавати слідчому судді клопотання про закриття кримінального провадження у випадку, передбаченому ч. 9 ст. 284 КПК України; оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 308 КПК України); отримати інформацію про закінчення досудового розслідування [11, с. 209].

Звернемо увагу на твердження І.В. Гловюк, що у контексті неформалізованого початку кримінального переслідування можна стверджувати про фактичну реалізацію функції захисту також свідком та його адвокатом [45, с. 209]. Слід повністю погодитися з такою думкою вченої, проте зазначимо, що така реалізація здійснюється лише при допиті свідка, щодо якого є підстави вважати, що він причетний до вчинення кримінального правопорушення. Враховуючи те, що нормативно виокремити випадки, коли допит свідка пов'язаний із перевіркою причетності допитаної особи до вчинення кримінального правопорушення, є неможливим, вважаємо, що свідка не можна прирівнювати до особи, причетності якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється. При цьому, для забезпечення права на захист свідку від «прихованого» кримінального переслідування, вважаємо за необхідне визначити процесуальний статус адвоката свідка, оскільки законодавець лише обмовився в п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших

процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 цього Кодексу. З приводу цього підтримуємо пропозицією О. Панчука, що діючий КПК необхідно доповнити нормою, яка б визначала процесуальний статус адвоката свідка [126].

Іншим суб'єктом права на захист, відповідно до ч. 1 ст. 20 КПК України, є обвинувачений. Відзначимо, що основною проблемою реалізації права на захист у судовому провадженні є те, що сторона захисту має обмежені можливості щодо збирання доказів, які є необхідними для успішної діяльності щодо спростування обвинувачення в суді на основі змагальності. Але дана проблематика знаходиться в площині реалізації змагальності у кримінальному провадженні і більш детально буде розглядатися в наступних розділах даної наукової роботи.

Виправданий, засуджений згідно з ч. 1 ст. 20 КПК України також є суб'єктами права на захист, які фігурують у стадіях перегляду судового рішення в касаційній інстанції, за нововиявленими або виключними обставинами, а також у стадії виконання судового рішення. В касаційному провадженні та в провадженні за нововиявленими або виключними обставинами виправданому, засудженому гарантуються такі ж правові механізми забезпечення права на захист, які надаються обвинуваченому. Потрібно звернути увагу на реалізацію права на захист у стадії виконання судового рішення, оскільки питання, які вирішуються у даній частині кримінального провадження, складають так званий локальний предмет доказування і не пов'язані з вирішенням питання щодо винуватості особи. З приводу цього слушно вказує І.В. Гловюк, що: на стадії виконання судових рішень може здійснюватися пенітенціарне кримінальне переслідування, і тому реалізація захисту є беззаперечною [45, с. 210]. Погоджуємося з В.О. Попелюшко, що змістом діяльності захисника у цій стадії процесу є питання факту та права, сприятливі для засудженого [130, с. 82].

Відмітимо, що законодавець до сторони захисту відносить також осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, проте таких учасників кримінального провадження не наділяє правом на захист. На таку прогалину звертається увага в науковій літературі [39, с. 51; 246, с. 419]. Як видається, особи, до яких передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, є суб'єктами права на захист, у протилежному випадку порушуватиметься баланс приватних та публічних інтересів. Відзначимо, що захисна діяльність щодо даної категорії осіб має свою специфіку. По-перше, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 498 та п. 1 ч. 1 ст. 503 КПК України, захист полягає у спростуванні вчинення особою саме суспільно небезпечного діяння, а не злочину, оскільки мову вести про склад злочину у відповідних провадженнях неможливо за відсутності суб'єкта та суб'єктивної сторони. Проте у провадженнях щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, все ж таки буде розглядатися питання про вчинення кримінального правопорушення. По-друге, захисна діяльність здійснюється захисником або законним представником, участь яких у таких провадженнях є обов'язковою.

В науковій літературі висловлюється думка, що суб'єктом права на захист також є особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію). Зокрема, Т.В. Волошанівська вказує, те, що особі, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), надається саме право на захист, свідчить і широкий перелік прав, наданих їй згідно зі ст. 581 КПК України. Таким чином, видається правильним віднести зазначену особу до суб'єктів захисту [39, с. 52-53]. Аналогічну думку висловлює також С.Є. Абламський, зазначаючи, що з цього питання доцільно внести відповідні доповнення й до ст. 52 КПК України, в якій передбачити обов'язкову участь захисника в екстрадиційному провадженні [1,

с. 44]. На нашу думку, відносити даного учасника кримінального провадження до суб'єктів права на захист некоректно, оскільки процесуальні дії, які здійснюються на території України щодо такої особи, не пов'язані з вирішенням питання причетності чи винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Слід погодитись з І. В. Гловюк, що у ході екстрадиційного процесу кримінальне провадження на території України не здійснюється, а компетентні органи України лише надають правову допомогу шляхом проведення певних процесуальних дій, що для них не складає елемента розслідування чи кримінального переслідування, враховуючи відсутність початого і не закінченого кримінального провадження на території України [45, с. 208-209].

В контексті визначення суб'єктів права на захист слід звернути увагу на напрямок кримінальної процесуальної діяльності представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України такий учасник кримінального провадження не відноситься до сторони захисту. У науковій літературі відмічається неприйнятність такої нормативної регламентації [2, с. 81; 45, с. 129-130; 215; 112, с. 189]. Визначаючи характер спрямованості участі представника, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаємо, що слід підтримати твердження З. Загинеї, що у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України передбачено квазікримінальну відповідальність юридичних осіб [66, с. 54]. Отже, у кримінальному провадженні щодо юридичної особи реалізується кримінальне переслідування, яке у свою чергу обумовлює захист, що полягає у запереченні законності та обґрунтованості застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Такий захист здійснюється представником юридичної особи засобами та способами, які передбачені кримінальним процесуальним законодавством. А тому представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має відноситися до сторони захисту, а юридична особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження,

до суб'єктів права на захист. Аналогічна думка висловлюється у науковій літературі [125, с. 9].

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України законний представник підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, відноситься до сторони захисту. Проте такий учасник кримінального провадження не є суб'єктом права на захист, він сприяє своєму підопічному у реалізації права на захист.

Іншим суб'єктом, який сприяє реалізації права на захист, є захисник. Відповідно до ст. 46 КПК України захисником може бути адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України не містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. Важко переоцінити значення участі адвоката у кримінальному провадженні в контексті забезпечення права на захист, адже він є професійним учасником, який покликаний сприяти реалізації змагальності у досудовому розслідуванні та судовому провадженні. Як видається, не відповідає принципу правової визначеності виокремлення прав захисника у бланкетний спосіб, оскільки за змістом ч. 4 ст. 46 КПК України не зрозуміло, які права підозрюваного, обвинуваченого не можуть бути доручені захиснику. Проблематика участі захисника у кримінальному провадженні більш детально буде розглядатися у наступних розділах даної роботи.

Звернемо увагу, що законодавець на рівні принципів кримінального провадження закріпив не лише твердження про належність права на захист підозрюваному, обвинуваченому, а визначив однією із засад кримінального судочинства саме забезпечення даного права, таким чином підкреслюючи про необхідність створення належних умов для реалізації даної правомочності підозрюваного, обвинуваченого. Слід погодитися з Т. І. Фулей, що бінарний

характер окремих засад кримінального провадження, які є одночасно правами людини та принципами кримінального процесуального законодавства (оскільки закріплені в КПК України як засади), неминуче впливає на механізм їх реалізації: вони перестають бути декларативними положеннями та набувають конкретного нормативного змісту, у тому числі – із врахуванням практики ЄСПЛ, забезпечуються низкою гарантій, з іншої сторони – завдяки своєму засадничому характеру вони самі виступають гарантією належної правової процедури, слугуючи завданню кримінального провадження, закріпленого у ст. 2 КПК України [246, с. 655].

Відмітимо, що в системі забезпечення права на захист окремо слід виділити суб'єктів, на яких покладається обов'язок забезпечити відповідну правомочність. З цього приводу слушно зазначають В.В. Молдован та С.М. Мельник, що принцип забезпечення обвинуваченому права на захист є більш широким, ніж поняття права на захист, бо до принципу забезпечення обвинуваченому права на захист входить, окрім здійснення обвинуваченим чи його захисником прав, що належать обвинуваченому, ще й діяльність інших учасників процесу щодо здійснення прав і законних інтересів обвинуваченого з метою правильного вирішення справи та винесення законного і обґрунтованого рішення [110, с. 31-32]. Погоджуємося з Н.П. Черняк, що таким чином, мова йде не просто про проголошення права на захист, але й про обов'язкове забезпечення його, тобто про створення умов для реального здійснення цього права. Звичайно, що не виключається можливість зловживання обвинуваченим процесуальними гарантіями права на захист, але відсутність подібних гарантій створює можливість для зловживання з боку посадових осіб правоохоронних органів, а це за своїми наслідками небезпечніше для суспільства [251, с. 42-43]. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК України суб'єктами обов'язку забезпечення права на захист є: слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд.

Згідно з ч. 2 ст. 20 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та

забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. Слушно з цього приводу вказує О. Р. Балацька, що в силу здійснення своїх повноважень, на слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд покладені конкретні процесуальні обов'язки, від виконання яких прямо залежить реальне забезпечення права на захист, зокрема це обов'язки щодо роз'яснення процесуальних прав та обов'язків підозрюваного (обвинуваченого), щодо залучення захисника (ст. 48-49 КПК України), щодо залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії (ст. 53 КПК України), щодо ознайомлення з матеріалами провадження (ст. 221 КПК України), щодо розгляду заявлених клопотань та скарг (ст. 220, ч. 2 ст. 315 КПК України), щодо вжиття належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб (ч. 3 ст. 223 КПК України) тощо [24]. Відзначимо, що законодавець встановлює процесуальну відповідальність за невиконання такого обов'язку. Зокрема відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод – порушення права особи на захист.

Потрібно звернути увагу, що ЄСПЛ, розглядаючи справи проти України за часів КПК України 1960 року, неодноразово наголошував про необхідність забезпечити доступ до адвоката не пізніше ніж з часу першого допиту (п. 57 справи «Леонід Лазаренко проти України» [156], п. 71 справи «Олександр Володимирович Смірнов проти України» [160], п. 46 справи «Омельченко проти України» [161], п. 102 справи «Огороднік проти України» [159], п. 45 справи «Тихонов проти України» [166]). У чинному КПК України законодавець здійснив спробу подолати таку негативну практику правоохоронних органів, вказавши у п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України, що недопустимими є докази, що були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

Відповідно до КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд залучають захисника за призначенням та для проведення окремої

процесуальної дії. Залучення захисника за призначенням є формою реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на правову допомогу безоплатно за рахунок держави. Згідно з ч. 1 ст. 49 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо відповідно до вимог ст. 52 цього Кодексу участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника; підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самотійно; слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його. Щодо класифікації підстав для залучення захисника погоджуємося з В.А. Завтуром, що їх умовно можна поділити на дві категорії: формальні, пов'язані із необхідністю залучення захисника в силу імперативних вимог кримінального процесуального закону (п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 49 КПК України), та дискреційні, що зумовлені наявністю у слідчого судді або суду переконання про необхідність забезпечити підозрюваного, обвинуваченого кваліфікованою правовою допомогою, що впливає із обставин певного кримінального провадження та, як наслідок, реально забезпечити його здійснення на засадах змагальності та диспозитивності (п. 3 ч. 1 ст. 49 КПК України) [62, с. 118].

При залученні захисника за призначенням проблемним питанням є реалізація права підозрюваного, обвинуваченого на вільний вибір захисника. Слушно вказує О.Г. Яновська, що в питаннях залучення захисника має діяти презумпція першочергового права підозрюваного (обвинуваченого) на залучення захисника за власним вибором на будь-якому етапі здійснення кримінального провадження. Залучення захисника у випадках, передбачених ч. 1 ст. 49, слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом не перешкоджає реалізації права підозрюваного (обвинуваченого) на самотійне залучення захисника за власним вибором або за вибором його законного представника, а

також інших осіб за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого [258, с. 102]. Звернемо увагу, що ЄСПЛ щодо окресленого питання у п. 52 справи «Загородній проти України» вказав, що Суд повторює, що хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду. Особа, проти якої висунуті кримінальні обвинувачення, яка не бажає захищатись особисто, повинна бути в змозі скористатись юридичною допомогою за власним вибором. Проте це останнє право також не може вважатись абсолютним і, таким чином, національні суди можуть не прийняти вибір особи, коли існують відповідні та достатні підстави вважати, що того вимагають інтереси правосуддя [152]. Визнаючи, що право на вільний вибір захисника не є абсолютним, не можна не погодитись з О. Р. Балацькою, що сучасний формат БПД відкриває можливості для порушення прав людини в процесі отримання нею необхідної адвокатської допомоги. Адже закладена конструкція щодо забезпечення захисту особи відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» породжує порушення права особи на вільний вибір захисника своїх прав. Так, за дорученням Центру з надання безоплатної правової допомоги його керівник визначає на свій розсуд, хто з адвокатів, які уклали за наслідками конкурсу договір, буде надавати захист затриманій особі, не враховуючи при цьому думку самої особи щодо вільного вибору захисника. Затримана особа не має можливості вільного вибору захисника, оскільки держава «нав'язує» їй адвоката БПД і відмовляє у виклику свого адвоката [28, с. 7-12]. Як вдається, в законодавстві, що визначає порядок надання правової допомоги підозрюваному, обвинуваченому має бути передбачений порядок забезпечення права на вільний вибір захисника та випадки, за яких реалізація даного права є неможливою. З цього приводу погоджуємося з О.В. Малаховою, що необхідно в ст. 49 КПК України передбачити право підозрюваного, обвинуваченого заявляти клопотання про призначення адвоката для здійснення захисту за

призначенням з числа вказаних ним осіб, при цьому доповнити ст. 19 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» ч. 5 наступного змісту: «Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний, за можливістю, забезпечити призначення адвоката для здійснення захисту у кримінальному провадженні за призначенням із числа осіб, вказаних підозрюваним, обвинуваченим» [100, с. 86].

Відмітимо, що досить нелогічною видається конструкція ст. 20 КПК України, оскільки дана правова норма закріплює таку засаду кримінального провадження, як забезпечення права на захист, тим не менше, у ч. 4 даної статті вказується, що участь представника потерпілого, представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, третьої особи, щодо майна якого вирішується питання про арешт. Тобто у зазначеній правовій нормі йдеться про забезпечення учасникам кримінального провадження, що не відносяться до сторони захисту, права на професійну правничу допомогу, яка надається їм представником-адвокатом. Право на професійну правничу допомогу є важливою гарантією захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства, а тому, на нашу думку, має розглядатися як окрема засада кримінального провадження. Право підозрюваного, обвинуваченого користуватися професійною правничою допомогою є складовою частиною права на захист, але останнє не обмежується такою правомочністю. Враховуючи те, що забезпечення права на захист та забезпечення права на правову допомогу є різними правовими категоріями, вважаємо, що систему засад кримінального провадження необхідно доповнити, при цьому визначивши в окремій статті КПК України принцип забезпечення права на професійну правничу допомогу, відповідно до якого передбачити загальні положення участі представника потерпілого, представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої

здійснюється провадження, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, а також адвоката свідка.

На підставі вищевказаного, можна зробити висновок, що право на захист – це сукупність процесуальних прав, наданих підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, виправданому, особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, особі, причетності якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється, юридичній особі, щодо якої здійснюється провадження, для спростування твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення або вчинення особою кримінального правопорушення, іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також недопущення порушення та необґрунтованого обмеження їх особистих та майнових прав.

1.2. Міжнародні стандарти реалізації права на захист у кримінальному провадженні: поняття та система

На шляху євроінтеграції першочергово виникає завдання приведення національного законодавства у відповідність до загальновизнаних норм та принципів міжнародного права щодо забезпечення прав та свобод людини. Необхідність імплементації міжнародних стандартів у кримінальне судочинство обумовлена ратифікацією Україною низки міжнародно-правових актів, що визначають засади кримінальної процесуальної діяльності.

Результатом процесу глобалізації є наявність міжнародно-правових актів, у яких формуються вимоги щодо забезпечення прав та свобод людини у кримінальному провадженні. Погоджуємося з О.П. Кучинською, що характерною рисою цих міжнародних документів є те, що їх приписи обов'язкові для виконання державами-учасниками, і зараз в Україні виконується послідовна робота з метою приведення чинного законодавства та

правозастосовної практики у відповідність до загальновизнаних стандартів та принципів у галузі прав людини [93, с. 60]. Відзначимо, що законодавець віддає пріоритет міжнародному праву над національним, вказуючи в ч. 4 ст. 9 КПК України, що у разі якщо норми КПК України суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України.

Важливе значення для встановлення правового режиму забезпечення прав та свобод людини має також практика ЄСПЛ, який здійснює перевірку дотримання державами-учасниками Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) [81]. Підтримуємо думку А.В. Чумакова, що говорити про існування прецедентного права Європейського Суду необґрунтовано. Стосовно діяльності Суду можна констатувати створення ним не правових прецедентів, що містять норми права, а прецедентів тлумачення Європейської Конвенції. ЄСПЛ самотійно не створює правові норми, а лише застосовує норми, що містяться в Європейській Конвенції [252, с. 13]. Відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ. Окрім того, в ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [136] вказується, що рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції. Слушно відмічає В.Г. Уваров, що відтак, не зрозумілим залишається питання чи це стосується усіх рішень ЄСПЛ, чи тільки тих, що безпосередньо приймаються щодо неї [177, с. 50]. З приводу цього погоджуємося з думкою О.В. Капліної, що у разі визнання Європейським судом невідповідності норми кримінально-процесуального законодавства України Конвенції, що спричинило порушення прав і законних інтересів громадянина, або тлумачення ним практики застосування норми відповідно до власних правових стандартів, не чекаючи внесення відповідної зміни в національне законодавство, суди та інші правоохоронні органи в аналогічних ситуаціях мають право керуватися цим

рішенням, посилаючись в обґрунтування свого вибору на практику Європейського суду. Позиція Європейського суду, висловлена ним щодо інших держав, за своєю правовою природою є судовим прецедентом. ... вони повинні (уточнення наше – Т.Б.) враховуватися при тлумаченні й подальшому застосуванні норм національного права. У мотивувальній частині рішення необхідно вказати, що норма Конвенції застосовується в інтерпретації, зробленій Європейським судом у конкретній справі [72, с. 137-138].

Орієнтиром імплементації норм міжнародного права служать саме міжнародні та європейські стандарти [12, с. 350]. В теорії кримінального процесу немає єдності думок щодо розуміння поняття «міжнародні стандарти», а також відсутнє його нормативне визначення у кримінальному процесуальному законодавстві. Не вдаючись до дослідження зазначеної дефініції, оскільки це не є метою даної наукової роботи, слід відзначити, що зміст поняття «міжнародні стандарти» охоплює не лише ті положення, які закріплені у міжнародно-правових актах, а також ті, що викладені в рішеннях міжнародних судових установ. Окрім того, підтримуємо твердження М.Г. Моторигіної, що стандарт може міститися в договорі, який не ратифікований Україною, проте сприйматися міжнародною спільнотою саме як міжнародно-правовий стандарт, до якого необхідно прагнути державі [112, с. 72].

Дотримання міжнародних стандартів забезпечення прав та свобод людини неможливе без належного правового порядку їх реалізації у національному законодавстві. Право на захист закріплюється у багатьох міжнародно-правових документах, ратифікованих Україною, які за сферою дії можуть бути поділені на два рівні: універсальний та регіональний. Зокрема, до універсальних можна віднести: Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 року [65], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року [107], Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, від 29.11.1985 року [108], Звід

принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі, від 09.12.1988 року [68], Основні положення щодо ролі адвокатів від 01.08.1990 року [121], Основні принципи, що стосуються ролі юристів, від 07.09.1990 року [122]. Регіональними міжнародно-правовими документами, які гарантують право на захист, є: Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 року [81], Резолюція 78 (8) Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 02.03.1978 року [140], Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи від 26.05.1995 року [82], Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 року [247]. У вищезазначених міжнародних документах не лише декларується право на захист, а також закріплені загальновизнані і загальнообов'язкові норми, принципи і рекомендації щодо встановлення правового порядку його забезпечення.

Для правильного дослідження реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до міжнародних стандартів видається необхідним визначити систему міжнародних стандартів даного права.

В науковій літературі висловлюються думки щодо визначення поняття стандарти права на захист. Так, за твердженням М.Г. Моторигіною під стандартом ефективного захисту необхідно вважати «обізнаність (поінформованість) підозрюваного, обвинуваченого про його права (в тому числі й право на захист); про підстави затримання чи обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; про докази або матеріали справи, що зібрані стороною обвинувачення.... реальний захист, що передбачає дійсну можливість підозрюваного, обвинуваченого захищатися як особисто, так і за допомогою захисника (в тому числі у випадках отримання безоплатної правової допомоги)... активний захист... реальна, а не ілюзорна допомога захисника» [111, с. 136-138]. Важко погодитись з такою думкою, оскільки стандарти права на захист є узагальненою категорією, визначення якої повинно надаватися з урахування її суті, а не лише перерахування її складових.

У свою чергу І.М. Одинцова, визначаючи поняття «європейський стандарт права особи на захист», вказує, що ним є в першу чергу Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з приписами якої, кожна особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, має щонайменше такі права: захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, обраного за власним розсудом, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя (§ 3 (с) статті 6) [117, с. 98-99]. Вважаємо, що Конвенція не є стандартом права на захист, адже вона є лише зовнішнім вираженням та закріпленням правоположень, що формують такий стандарт. Окрім того, зміст Конвенції не обмежується правомочностями сторони захисту. На нашу думку, міжнародні стандарти реалізації права на захист – це закріплені в міжнародно-правових актах та прецедентній практиці міжнародних судових установ принципи, норми та рекомендації, які закріплюють стандартизовані правила поведінки учасників кримінального провадження щодо забезпечення суб'єктам права на захист можливостей для спростування твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення або вчинення особою кримінального правопорушення, іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність [16, с. 335].

Відзначимо, що у науковій літературі здійснювались спроби визначити систему міжнародних стандартів реалізації права на захист. Аналіз міжнародно-правових документів, що закріплюють право на захист, а також узагальнення практики ЄСПЛ дозволив М.Г. Моторигіній поділити міжнародно-правові стандарти, що сформувалися для сприяння реалізації права на захист, на наступні групи: 1) стандарти, які покликані для сприяння ефективності здійснення захисту безпосередньо самим обвинуваченим; 2) стандарти, які допомагають здійсненню ефективного захисту захисником; 3) стандарти, які розроблені для ефективного захисту, який здійснюється стороною захисту

(коли захист здійснюється спільно обвинуваченим та захисником); 4) стандарти, що містять вимоги до держави або її органів та покладають на них обов'язки забезпечити можливість здійснення ефективного захисту [112, с. 81]. Проте за яким критерієм формувалась система авторка не зазначила.

Вважаємо, що критерієм систематизації міжнародних стандартів реалізації права на захист мають виступати фундаментальні правомочності сторони захисту щодо спростування підозри, обвинувачення, без забезпечення яких неможливо досягнути справедливе судочинство. Такими положеннями, на наше переконання, є: право на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення; право захищати себе особисто; право на участь захисника; право мати процесуальні можливості, необхідні для підготовки свого захисту. Відзначимо, що такі правомочності, в тому чи іншому формулюванні, зазначаються в більшості міжнародно-правових актах, в яких задекларовано право на захист. Таким чином, систему міжнародних стандартів реалізації права на захист, на нашу думку, складають наступні групи: 1) стандарти реалізації права на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення; 2) стандарти реалізації права на самозахист; 3) стандарти реалізації права на професійний захист; 4) стандарти можливостей підготовки захисту. Безумовно такі групи стандартів виокремлені штучно задля визначення їх змісту та спрямованості, проте лише їх спільне запровадження може гарантувати реалізацію права на захист.

Розглянемо детальніше складові системи міжнародних стандартів реалізації права на захист.

Стандарти реалізації права на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення

До першої групи міжнародних стандартів реалізації права на захист слід віднести стандарти реалізації права на інформацію щодо висунутої підозри, обвинувачення, оскільки така обізнаність є запорукою успішної діяльності зі спростування своєї причетності до вчинення кримінального правопорушення

чи винуватості. Дане право гарантоване багатьма міжнародно-правовими актами в сфері прав людини. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення. Аналогічне декларується в п. 7.1 Мінімальних стандартів правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, від 29.11.1985 року; в принципі 11 Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі, від 09.12.1988 року; в ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 року; в ч. 3 ст. 6 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи від 26.05.1995 року. Звернемо увагу, що з правоположень міжнародно-правових актів, які гарантують право на захист, слідує те, що з правом на інформацію у кримінальному провадженні також пов'язане право користуватися послугами перекладача. З приводу цього в п. 60 Зауваженням загального порядку Комітету з прав людини ООН №32 від 23.08.2007 року [67] зазначається, що право отримувати безкоштовну допомогу перекладача, якщо обвинувачені не розуміють мови, яка використовується в суді, або не розмовляють цією мовою, в тому вигляді як воно передбачено в пункті 3 f) статті 14, втілює ще один аспект принципу справедливості і рівності змагальних можливостей в судочинстві з кримінальних справ. Це право діє на всіх етапах усного судового розгляду. Воно належить як іноземцям, так і громадянам держави. Відзначимо, що міжнародно-правові акти лише декларують право на інформацію про причини та характер підозри, обвинувачення. При цьому вимоги щодо реалізації даної правомочності сторони захисту найбільш широко вироблені у практиці ЄСПЛ. Розглянемо найбільш загальні вимоги ЄСПЛ щодо реалізації права сторони захисту на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення [14, с. 88].

Зокрема, у п. 54 справі «Affaire Pélissier et Sassi c. France» Суд наголосив про важливість досліджуваного права, вказуючи, на існування зв'язку між п.п. (a) і (b) ч. 3 ст. 6 Конвенції, що право бути поінформованим про характер і причина обвинувачення повинно розглядатися в світлі права обвинуваченого на підготовку до свого захисту [280]. ЄСПЛ неодноразово відмічає у своїх рішеннях, що для забезпечення права сторони захисту на інформації про підозру, обвинувачення необхідно надавати підозрюваному, обвинуваченому, захиснику доступ до матеріалів кримінального провадження. При цьому, у п. 70 справи «Beraru v. Romania» зазначається, що необмежений доступ до матеріалів справи та необмежене використання будь-яких нотаток, у тому числі можливість отримання копій відповідних документів, є важливими гарантіями справедливого судового розгляду. Неможливість такого доступу, за оцінкою Суду, свідчить про порушення принципу рівності зброї [264].

Звернемо увагу, що у справі «Якуба проти України» Суд висловився щодо обсягу матеріалів, доступ до яких має надаватися стороні захисту. Так, у п. 43 зазначеної справи вказується, що пункт 1 статті 6 Конвенції переважно вимагає, щоб органи прокуратури відкривали стороні захисту всі наявні в них речові докази на користь або проти обвинуваченого. Суд зазначає, що питання стосовно доступу до доказів може виникати за статтею 6 Конвенції тією мірою, якою зазначені докази стосуються справи заявника, зокрема, коли вони мають значний вплив на висунуті проти заявника обвинувачення. Це стосується випадків, коли докази були використані та на них посилалися під час визначення винуватості заявника, або коли вони містили такі відомості, які могли дати заявнику можливість виправдати себе або зменшити строк покарання з огляду на інкриміновані йому обвинувачення. Також варто зазначити, що відповідними доказами у цьому контексті є не лише докази, які безпосередньо стосуються фактів справи, але й інші докази, які можуть стосуватися допустимості, достовірності та повноти перших [171]. Тим не менше, ЄСПЛ неодноразово наголошує, що право на інформацію у

кримінальному провадженні не є абсолютним. Так, у п. 38 справи «Жогло проти України» зазначено, що усі докази зазвичай мають бути представлені у відкритому слуханні справи в присутності обвинуваченого для забезпечення можливості надати аргументи іншій стороні. Існують винятки з цього правила, але вони не повинні порушувати права захисту [172]. З приводу цих винятків у справі «Edwards and Lewis v. The United Kingdom» ЄСПЛ відмітив, що у будь-якому кримінальному судочинстві можуть бути конкуруючі інтереси, такі як національна безпека або необхідність захисту свідків, які піддаються ризику репресій, або збереження секретних поліцейських методів розслідування злочинів, які повинні бути співставлені з правами обвинуваченого. У деяких випадках може виникнути необхідність приховати певні докази від захисту, щоб зберегти основні права іншої особи або захистити важливі суспільні інтереси. Проте тільки такі заходи, що обмежують права захисту, які є суворо необхідними, допустимі відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції [168]. Окрім того, ЄСПЛ визнає можливим ненадання стороні захисту доступу до доказів, які не будуть використовуватися на обґрунтування підозри, обвинувачення. Зокрема, у п. 71 справи «P.G. and J.H. v. The United Kingdom», визнаючи відсутність порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції, ЄСПЛ відмітив, що матеріал, який не був розкритий в цій справі, не був частиною справи обвинувачення і ніколи не був переданий на розгляд присяжних. Той факт, що необхідність розкриття завжди перебувала на розгляді судді першої інстанції, був ще однією важливою гарантією, оскільки в його обов'язки входило стежити протягом усього судового розгляду за справедливістю або іншим чином відхилення доказів [278].

Як вище було зазначено, для реалізації права на інформацію у кримінальному провадженні, особі, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, мають надаватися послуги перекладача. З приводу цього ЄСПЛ у п. 69 «Hermi v. Italy» зазначив, що право, яке закріплено в п. (е) ч. 3 ст. 6 Конвенції, стосується не лише усних заяв,

висловлених під час судового засідання, але й документальних матеріалів у досудовому розслідуванні. Це означає, що обвинувачений, який не розуміє або не розмовляє мовою, якою користуються в суді, має право на безкоштовну допомогу перекладача для перекладу чи тлумачення всіх тих документів чи заяв, що наявні у провадженні проти нього, які йому необхідно зрозуміти, або для перекладу на мову суду з метою забезпечення справедливого судового розгляду [271].

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що до стандартів реалізації права на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення належать наступні приписи: 1) сторона захисту зобов'язана мати доступ до матеріалів кримінального провадження, які можуть бути використані на підтвердження викриття або виправдування підозрюваного, обвинуваченого; 2) сторона захисту має право робити копії матеріалів кримінального провадження; 3) доступ до матеріалів кримінального провадження може бути заборонений стороні захисту, якщо це обумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки, захисту свідків, збереження секретних методів розслідування, за умови виключності такої заборони; 5) підозрюваний, обвинувачений має право користуватися послугами перекладача, у тому числі за рахунок держави, якщо він не володіє мовою, якою здійснюється провадження.

Стандарти реалізації права на самозахист

До другої групи міжнародних стандартів реалізації права на захист потрібно віднести стандарти реалізації права на самозахист. Зокрема, відповідно до п. (а) ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 року, кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто. Аналогічне положення міститься в п. (а) ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року, в принципі 11 Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі, від 09.12.1988 року, в п. (а) ч. 3 ст. 6 Конвенції Співдружності Незалежних

Держав про права та основні свободи від 26.05.1995 року. Перш ніж виокремити складові частини стандартів реалізації права на самозахист, відмітимо, що дана правомочність сторони захисту реалізується лише в судовому провадженні, коли обвинувачений постає перед незалежним, безстороннім судом і на засаді змагальності має можливість брати участь в розгляді його справи.

Щодо права обвинуваченого захищати себе особисто ЄСПЛ відмітив в п. 28 справи «Arps v. Croatia», що хоча це прямо не вказано в ч. 1 ст. 6, мета і зміст статті в цілому показують, що особа, яка обвинувачувана у вчиненні кримінального правопорушення, має право брати участь у слуханні. Крім того, п. (с) ч. 3 гарантує «кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення» право «захищати себе особисто» і важко зрозуміти, як заявник міг би здійснювати ці права, не беручи участь у судовому засіданні [262]. При цьому ЄСПЛ не визначає чіткого порядку реалізації права на самозахист, в принципі як і права на професійну правничу допомогу. Так, п. 66 справи «Іглін проти України», щодо п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції, Суд наголосив, що хоча він надає кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення право «захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника ...», він не уточнює спосіб реалізації цього права. Отже, він залишає договірним державам право вибору засобу забезпечення цих гарантій в їхніх судових системах, а завдання Суду полягає у тому, щоб пересвідчитися, чи відповідає обраний ними засіб вимогам [154].

Для забезпечення реалізації права на самозахист обвинуваченому має гарантуватись ефективна особиста участь у кримінальному провадженні. З приводу цього ЄСПЛ, зокрема в п. 98 справи «Тарасов проти України», зазначив, що право обвинуваченого за статтею 6 Конвенції на ефективну участь у судовому розгляді його справи включає в себе не лише право відвідувати, але й також чути та розуміти хід провадження. Властиві самому поняттю змагального провадження, ці права також можуть бути виведені з права

обвинуваченого, зокрема зазначеного у пункті 3 статті 6 Конвенції «захищати себе особисто». «Ефективна участь» у цьому контексті означає, що обвинувачений розуміє загалом характер провадження та ступінь важливості предмету спору для нього, включаючи обсяги будь-яких санкцій, що можуть бути застосовані [165].

Звернемо увагу, що відповідно до практики ЄСПЛ право обвинуваченого брати особисту участь у провадженні не є абсолютним. Зокрема, ЄСПЛ не встановлює вимоги щодо обов'язкової участі обвинуваченого у провадженнях з перегляду судового рішення у апеляційному та касаційному порядку. Так, в п.п. 63-64 справи «Чопенко проти України» відмічається, що особиста присутність підсудного не має такого важливого значення для апеляційного розгляду справи, якого вона набуває під час розгляду справи судом першої інстанції. Проте Суд кілька разів вказував, що при встановленні обґрунтованості кримінального обвинувачення особисте заслуховування підсудного має бути загальним правилом. Будь-який відхід від цього принципу має бути винятковим та підлягати обмежувальному тлумаченню. Для вирішення питання, чи було обмеження сумісним з Конвенцією, слід, серед іншого, враховувати особливі риси відповідного провадження та спосіб, у який інтереси заявника фактично представлялися та захищалися у суді апеляційної інстанції, особливо з урахуванням характеру питань, які цей суд мав вирішити, а також їхньої важливості для особи, яка подала скаргу. Особиста участь підсудного у засіданні суду апеляційної інстанції набуває особливої важливості, коли апеляційний розгляд справи стосується оцінки особистості та характеру підсудного [169]. Окрім того, в п. 89 справи «Коробов проти України» Суд наголосив, що провадження, які стосуються порушення провадження за касаційною скаргою, та провадження, які розглядають виключно питання права на протипагу тим, в яких розглядаються питання права, можуть відповідати вимогам статті 6 Конвенції навіть якщо скаржнику не було надано можливості бути особисто заслуханим апеляційним або касаційним судом –

за умови, якщо судовий розгляд в суді першої інстанції був публічним, суди вищих інстанцій не мали завдання встановлювати факти у справі, а повинні були тільки розтлумачити правові норми, що стосуються цієї справи [155].

Потрібно відзначити, що в прецедентній практиці ЄСПЛ також прийнятним визнається проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого. З приводу цього ЄСПЛ в п. 82 справи «Sejdovic v. Italy» вказує, що хоча провадження, яке проходить за відсутності обвинуваченого, саме по собі не є несумісним зі ст. 6 Конвенції, тим не менш, відмова від правосуддя відбувається тоді, коли особа, засуджена заочно, не може згодом отримати від суду, який розглядав її справу, повторний розгляд по суті обвинувачення, як стосовно права, так і факту, у разі якщо не було встановлено, що він відмовився від свого права постати перед судом і захищати себе [286]. Окрім того, ЄСПЛ визначає випадки правомірності видалення обвинуваченого із зали судового засідання. Так, в п.п 176-177 справи «Idalov v. Russia» зазначається, що для належного відправлення правосуддя важливо, щоб гідність, порядок і етикет в залі суду дотримувалися як характерні ознаки судочинства. Непристойне нехтування обвинуваченим елементарних норм належної поведінки не може і не повинно допускатися. Суд може погодитися з тим, що поведінка заявника могла мати такий характер, щоб виправдати його видалення і продовження судового розгляду за його відсутності. Однак головуючий суддя повинен був довести, що заявник міг розумно передбачити, якими будуть наслідки його такої поведінки, перш ніж прийняти рішення про його видалення із зали суду [272].

Отже, до стандартів реалізації права на самозахист належать наступні приписи: 1) обвинувачений має право на ефективну особисту участь у судовому провадженні; 2) апеляційний та касаційний перегляд судового рішення може здійснюватися без участі обвинуваченого, якщо суд має на меті лише розтлумачити правові норми, що стосуються даної справи; 3) заочний судовий розгляд кримінального провадження є прийнятним за умови надання

обвинуваченому право на повторний судовий розгляд по суті обвинувачення, якщо не було встановлено, що він відмовився від свого права постати перед судом і захищати себе; 4) видалення обвинуваченого із зали судового засідання є прийнятним за умови порушення ним порядку у залі судового засідання та впевненості суду у можливості обвинуваченого передбачити наслідки своєї поведінки.

Стандарти реалізації права на професійний захист

До третьої групи міжнародних стандартів реалізації права на захист можна віднести стандарти реалізації права на професійний захист. Важко переоцінити значення даного права для забезпечення захисту підозрюваного, обвинуваченого, адже без обізнаності кримінального та кримінального процесуального законодавства неможливо здійснювати успішну діяльність щодо спростування підозри, обвинувачення. Згідно з п. (с) ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 року, кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя. Подібне зазначається в п. (d) ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року; в п. 7.1 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, від 29.11.1985 року; в принципі 11 Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі, від 09.12.1988 року, в п. (в) ч. 3 ст. 6 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи від 26.05.1995 року, в ст. 47 Хартії основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 року.

В п. 5 Резолюції 78 (8) Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 02.03.1978 року вказується, що юридична допомога завжди повинна здійснюватися особою, яка має право практикувати в якості

адвоката у відповідності до юридичних норм даної держави, як у випадках, коли система юридичної допомоги передбачає участь захисника, так і у випадках, коли: а) сторони повинні бути представлені такою особою в судовому органі даної держави відповідно до закону цієї держави; б) орган, правомочний розглядати прохання про надання юридичної допомоги, констатує, що послуги адвоката необхідні з огляду конкретних обставин справи, що розглядається. Окрім того, в п.п. 5-6 Основних положень щодо ролі адвокатів зазначається, що обов'язком урядів є забезпечення можливості кожному бути поінформованим компетентними владами про право одержати допомогу адвоката за його вибором при арешті, затриманні або поміщенні у тюрму, або обвинуваченні у кримінальному злочині. Будь-яка вищезазначена особа, яка не має адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, котрий має відповідну компетенцію та досвід ведення таких справ, щоб забезпечити її ефективну допомогу без оплати з її боку, якщо у неї немає необхідних коштів. Аналогічне вказано в п.п. 5-6 Основних принципах, що стосуються ролі юристів.

Приписи щодо реалізації права на професійний захист також розвинуті в низці рішень ЄСПЛ.

Відмітимо, що ЄСПЛ неодноразово нагадував про важливість даного права підозрюваного, обвинуваченого як необхідної умови здійснення справедливого судочинства. Зокрема, у п. 49 справи «Леонід Лазаренко проти України» Суд підкреслив, що хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом, офіційно призначеним, в разі такої необхідності, не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду [156]. Окрім того, ЄСПЛ наголошує на обов'язку держави забезпечувати право, що гарантоване п. (с) ч. 3 ст. 6 Конвенції. Так, у п. 33 справи «Artico v. Italy» зазначено, що Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а права, які є практичними та ефективними; особливо це стосується прав

на захист з огляду на чільне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий суд, з якого вони випливають [263]. Також п. 55 справи «Salduze. Turquie» ЄСПЛ вказав, що навіть коли поважні причини можуть винятково виправдовувати відмову в доступі до адвоката, таке обмеження, незалежно від його обґрунтування, не повинно надмірно шкодити правам обвинуваченого відповідно до ст. 6 [284].

У практиці ЄСПЛ наголошується на необхідності забезпечення раннього доступу до захисника. Зокрема, в п. 50 справи «Леонід Лазаренко проти України» Суд відмітив, що постійно розглядав доступ до адвоката на початкових стадіях провадження як процесуальну гарантію права не свідчити проти себе та основоположну гарантію проти поганого поводження, зазначаючи про особливу вразливість обвинуваченого на ранніх стадіях провадження, коли він стикається зі стресом самої ситуації і надзвичайно складним відповідним кримінальним законодавством [156]. Окрім того, в п. 76 справи «Тодоров проти України» ЄСПЛ вказав, що доступ до захисника має надаватися з першого допиту підозрюваного працівниками міліції, за винятком випадків, коли конкретні обставини відповідної справи свідчать, що існують вагомі підстави для обмеження такого права [167]. Також у п. 53 справи «Шабельник проти України» ЄСПЛ зазначив, що право захисту буде в принципі непоправно порушено, якщо при засудженні його судом використовуватимуться викривальні показання, отримані під час допиту без присутності захисника [170]. При цьому ЄСПЛ у п. 88 справи «Зінченко проти України» відмітив, що сам факт невинуватого обмеження доступу підозрюваного, якого тримають під вартою, до захисника може порушувати право на захист, навіть якщо у результаті не було отримано жодних обвинувальних показів [153]. Проте слід відмітити, що ЄСПЛ вказує, що право на ранній доступ до захисника не є абсолютним. Так, у п. 57 та п. 61 справи «Сітневський та Чайковський проти України» Суд зазначив, що беручи до уваги фундаментальний характер і важливість доступу до захисту на

початкових етапах провадження, особливо під час першого допиту підозрюваного, обмеження доступу до захисника дозволяється лише за виняткових обставин, має носити тимчасовий характер та ґрунтуватися на оцінці конкретних обставин певної справи. Під час оцінки наявності вагомих підстав важливою є наявність відповідних положень національного законодавства, на яких ґрунтувалося обмеження доступу до захисника, а також належним чином визначених законом меж і суті будь-яких обмежень доступу до захисника, яких мають дотримуватися органи досудового розслідування та суд під час ухвалення відповідних рішень. Нездатність держави-відповідача навести вагомі підстави є важливим аргументом оцінювання загальної справедливості судового розгляду і може стати підставою для констатації порушення положень пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції [164].

В прецедентній практиці ЄСПЛ також формуються вказівки щодо забезпечення права на професійну правничу допомогу за рахунок держави. При цьому Суд у своїх рішеннях визначає умови надання такої допомоги. Зокрема, в п. 25 справи «Фортунський проти України» ЄСПЛ зазначив, що підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції гарантує, *inter alia*, право на безоплатну правову допомогу за двох умов. По-перше, обвинувачений має довести, що в нього немає достатніх коштів для оплати правової допомоги. По-друге, Договірні Сторони зобов'язані надавати безоплатну правову допомогу тільки «коли цього вимагають інтереси правосуддя» [168]. Відзначимо, що ЄСПЛ вимагає від держави активно сприяти забезпеченню права на професійну правничу допомогу за рахунок держави, роз'яснюючи обвинуваченому таку можливість. Так, у п. 72 справи «Panovitsv. Sургus» зазначено, що перешкоди на шляху до ефективного здійснення права на захист могли бути подолані, якби національні органи влади, усвідомлюючи труднощі для заявника, активно переконалися, що він розуміє, що може вимагати призначення адвоката безкоштовно. Пасивний підхід, прийнятий владою у відповідних умовах, явно був недостатнім для

виконання їх позитивного зобов'язання надати заявнику необхідну інформацію, що дозволить йому отримати доступ до юридичного представництва [279].

ЄСПЛ також висловив думку щодо можливості вільно обирати захисника підозрюваним, обвинуваченим. Зокрема у п. 54 справи «Lagerblom v. Sweden» зазначено, що дійсно п. (с) ч. 3 ст. 6 дає право обвинуваченому захищатися захисником «за власним вибором». Проте, незважаючи на важливість довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, це право не може вважатися абсолютним. Це обов'язково підлягає певним обмеженням, якщо мова йде про безоплатну правову допомогу. При призначенні захисника суди, безумовно, повинні враховувати бажання обвинуваченого, але воно може бути відхилено, коли є відповідні та достатні підстави вважати, що це необхідно в інтересах правосуддя [289].

Питання про відмову від юридичного представництва неодноразово ставало об'єктом аналізу ЄСПЛ. Зокрема, у п. 44 справи «Саранчов проти України» Суд вказав, що право мати захисника є основоположним правом серед тих, що становлять поняття справедливого суду та забезпечення ефективності решти гарантій, викладених у статті 6 Конвенції, що є яскравим прикладом прав, які вимагають особливого захисту норми «свідомої та розумної відмови», встановленої практикою Суду [162]. Окрім того, в п. 77 справи «Pishchalnikov v. Russia» ЄСПЛ відмітив, що відмова від права, колись застосованого, повинна бути не тільки добровільною, але також повинна являти собою усвідомлену і розумну відмову від права. Перш ніж можна було б сказати, що обвинувачений неявним чином, своєю поведінкою відмовився від важливого права, передбаченого ст. 6 Конвенції, необхідно показати, що він міг розумно передбачити наслідки своєї поведінки [281].

В своїх рішеннях ЄСПЛ також розглядає питання щодо забезпечення компетентності та ефективності наданої правової допомоги. Стосовно якості правової допомоги ЄСПЛ наголосив, що в п. 80 справи «Jemeljanovs v. Latvia», що Договірні Держави повинні вибирати засоби забезпечення гарантій п. (с) ч.

З ст. 6 у їхніх судових системах, а завданням Суду лише полягає в тому, щоб переконатися, що обраний ними метод відповідає вимогам справедливого судового розгляду [288]. При цьому в п. 57 справи «Ніколаєнко проти України» Суд нагадав, що держава не може нести відповідальності за кожен недолік у роботі захисника, призначеного з метою надання юридичної допомоги, або обраного обвинуваченим. Незалежність представників юридичної професії від держави передбачає, що здійснення захисту є по суті відносинами між підсудним та його захисником незалежно від того, чи призначається захисник для надання юридичної допомоги, чи його послуги оплачуються з приватного джерела [158]. В п. 67 справи «Іглін проти України» ЄСПЛ ще раз відмітив, що призначення захисника саме по собі необов'язково вирішує питання відповідності вимогам підпункту «с» пункту 3 статті 6. Просте призначення захисника не забезпечує ефективного захисту, оскільки такому захиснику можуть перешкоджати у виконанні його обов'язків, або ж він може ухилятися від їх виконання. Відповідно до п. (с) ч. 3 ст. 6, компетентні національні органи мають втручатися лише в тому випадку, якщо захисник з системи правової допомоги очевидно нездатний забезпечити ефективне представництво або цей факт донесений до них іншим способом [154].

Іншим важливим складовим стандартів забезпечення права на професійну правову допомогу є забезпечення конфіденційності спілкування підозрюваного, обвинуваченого зі своїм адвокатом. Так, у п.п. 647-648 справи «Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia» ЄСПЛ вказав, що у цій справі заявники не мали «можливості для приватного спілкування» зі своїми адвокатами через постійну присутність офіцерів ескорту біля металевої клітки та мінімальну відстань, яку адвокати мали дотримуватися. У висновку ЄСПЛ постановив, що протягом всього розслідування та судового розгляду заявники страждали від непотрібних обмежень їх права на конфіденційне спілкування зі своїми адвокатами, і що таємність їх повідомлень була порушена способом, несумісним з п. (с) ч. 3 ст. 6 Конвенції [273]. При цьому в п. 102 справи «Sakhnovski c. Russie» Суд зазначає,

що будь-яке обмеження відносин між клієнтами і їх адвокатами, як мовчазне, так і однозначне, не повинно виключати фактичної допомоги адвоката, на якого обвинувачений має право. Незважаючи на можливі труднощі або обмеження, такому праву захисту надається важливе значення, що право на ефективну юридичну допомогу необхідно дотримуватися при будь-яких обставинах [283].

Окрім того Суд в п. 36 справи «Zagaria c. Italie» відмітив, що прослуховування телефонної розмови заявника із його захисником порушило його право на ефективне здійснення права на захист [260]. Щодо кореспонденції у п. 210 справи «Moiseyev v. Russia» Суд зазначив, що листування з адвокатами, незалежно від його мети, завжди є привілейованим, і читання листів ув'язненого, які він направляє адвокату, допускається лише у виняткових випадках, коли органи влади мають розумні підстави вважати, що отримання листа загрожує режиму в'язниці, безпеці інших або має який-небудь інший кримінальний характер» [291].

Отже, до стандартів реалізації права на професійний захист належать наступні приписи: 1) підозрюваний, обвинувачений має право використовувати юридичну допомогу захисника до першого допиту; 2) підозрюваний, обвинувачений має право одержувати юридичну допомогу захисника безоплатно, коли підозрюваний, обвинувачений немає достатніх коштів для оплати правової допомоги, а також коли цього вимагають інтереси правосуддя; 3) право підозрюваного, обвинуваченого обирати захисника за власним бажанням, може бути обмежене у випадку надання юридичну допомогу за рахунок держави; 4) підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від професійного захисту. Така відмова є прийнятною за умови впевненості у можливості підозрюваного, обвинуваченого передбачити наслідки своєї поведінки; 5) компетентні органи зобов'язані забезпечити заміну захисника, якщо він очевидно нездатний забезпечити ефективне представництво або цей факт донесений до них іншим способом; 6) підозрюваний, обвинувачений має право на конфіденційне спілкування із своїм адвокатом.

Стандарти можливостей підготовки захисту

Для здійснення успішного захисту від підозри, обвинувачення сторона захисту повинна володіти сукупністю процесуальних прав, необхідних для відстоювання своєї позиції в суді на засадах змагальності та процесуальної рівності сторін. Саме для цього в міжнародно-правових актах гарантується підозрюваному, обвинуваченому, захиснику можливість підготовки до захисту. Зокрема, в п.п. (b), (e), (g) ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачається, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності: мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником; допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього; не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним. Подібне зазначається також в п. 7.1 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, від 29.11.1985 року; в п.п. (b), (d), (e) ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 року, в п.п. (б), (г), (д), (е) ч. 3 ст. 6 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи від 26.05.1995 року.

В практиці ЄСПЛ також багато уваги приділено забезпеченню стороні захисту можливостей, необхідних для підготовки свого захисту. Зокрема, в п. 19 справи «Faig Mammadov v. Azerbaijan» ЄСПЛ вкотре вказав, що відповідно до принципу рівності сторін, як однієї із складових концепції справедливого судового розгляду, кожній стороні повинна бути надана розумна можливість представити свою справу в умовах, які не ставлять її в невігідне становище по відношенню до свого супротивника [268]. При цьому в п. 114 справи «Андрій Яковенко проти України» відзначено, що Суд повторює, що обов'язок держави

за підпунктом «b» пункту 3 статті 6 Конвенції щодо забезпечення права обвинуваченого на захист у кримінальній справі включає в себе обов'язок щодо організації провадження у такий спосіб, щоб не перешкоджати його здатності зосереджуватися та застосовувати розумові здібності для захисту своєї точки зору [146]. Також ЄСПЛ в п. 80 справи «Leas v. Estonia» наголосив, що п. (b) ч. 3 ст. 6 гарантує обвинуваченому «достатній час і можливості для підготовки його захисту» і, отже, має на увазі, що основна діяльність захисту може включати все, що «необхідно» для підготовки до основного судового розгляду. Обвинувачений повинен мати можливість належним чином і без обмежень організувати свій захист, щоб представити всі відповідні аргументи захисту до суду першої інстанції і тим самим вплинути на результат розгляду [290]. Окрім того, в п. 51 справи «Gregačević v. Croatia» зазначено, що при оцінці того, чи був у обвинуваченого достатній час для підготовки свого захисту, особливу увагу слід звертати на характер провадження, а також складність справи та стадію провадження [270].

ЄСПЛ неодноразово констатує необхідність забезпечення підозрюваному, обвинуваченому право брати участь у дослідженні доказів сторони обвинувачення. Зокрема, в п. 103 справи «Schatschaschwili v. Germany» Суд нагадав, що п. (d) ч. 3 ст. 6 закріплює принцип, згідно з яким, перш ніж обвинувачений може бути засудженим, всі докази, що вказують на його винуватість, повинні бути представлені в його присутності на відкритому судовому засіданні з метою забезпечення змагальності [285]. Також за стороною захисту визнається право допитувати свідків обвинувачення. З приводу цього ЄСПЛ в п. 81 справи «Веренцов проти України» ще раз відмітив, що усі свідчення зазвичай повинні надаватися під час відкритих засідань, за присутності обвинуваченого, з метою забезпечення змагальності процесу [149]. При цьому ЄСПЛ зазначає, що право на конфронтацію не є абсолютним, від обвинуваченого можна вимагати обґрунтованості допиту певного свідка. Так, у п. 64 справи «Сергій Афанасьєв проти України» Суд повторив, що «право

викликати свідків не є абсолютним і може бути обмежене в інтересах належного відправлення правосуддя. Підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції не вимагає присутності та розгляду кожного свідчення на користь обвинуваченого; його головною метою, як це зазначається у фразі «на тих самих умовах», є повна рівність сторін відповідного провадження. Заявник, який стверджує про порушення свого права вимагати виклику та допиту свідків захисту, має довести, що допит цієї особи є необхідним для встановлення істини, а відмова викликати свідків порушувала його право на захист» [163]. З приводу використання судом показань свідків, які не допитувались в судовому розгляді, в п. 74 справи «Боець проти України» Суд нагадав, що відповідно до практики Суду використання в якості доказів показань, відібраних на стадіях розслідування правоохоронними органами та судового слідства, саме по собі не є несумісним зі згаданими положеннями за умови, що дотримано право на захист. У цілому ці правила вимагають надання обвинуваченому адекватної та належної можливості поставити під сумнів показання свідка обвинувачення та допитати його, як під час надання ним показань, так і на подальших стадіях провадження [148]. Окрім того, ЄСПЛ визнає прийнятним використання показань, отриманих з чужих слів. Так, в п. 107 справі «Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom» ЄСПЛ зазначив, що при оцінці того, чи були, при прийнятті показань з чужих слів, використані достатні процедури для компенсації труднощів, з якими зіткнувся захист, необхідно було приділити належну увагу тому, в якій мірі відповідні докази зіграли вирішальну роль при винесенні обвинувального вироку заявникові [261]. Відмітимо, що в п.п. 119-147 вищевказаної справи ЄСПЛ визначив принципи, які мають застосовуватись у випадку неявки свідка у відкрите судове засідання.

Також ЄСПЛ в прецедентній практиці розглядає прийнятність відмови обвинуваченого брати участь у допиті свідка в межах концепції справедливого судочинства. Так, у п.п. 117-118 справи «Murtazaliyeva v. Russia» ЄСПЛ ще раз нагадав, що ані буква, ані дух ст. 6 Конвенції не перешкоджають особі

добровільно відмовитися, вголос або за мовчазною згодою, від права на гарантії справедливого судового розгляду. Однак для того, щоб бути ефективною для цілей Конвенції, така відмова повинна бути недвозначно встановлена та супроводжуватися хоча б мінімальними гарантіями, співмірними її важливості. Для того, щоб можна було вважати, що обвинувачений опосередковано, через свою поведінку відмовився від значущого права, гарантованого ст. 6 Конвенції, необхідно довести, що він міг у розумних межах передбачити наслідки своєї поведінки. Більш того, відмова не повинна суперечити будь-яким важливим суспільним інтересам. Звідси випливає, що відмова від права на допит свідка, яке є одним з основних прав, перерахованих в ч. 3 ст. 6, що становлять поняття справедливого судового розгляду, має суворо відповідати зазначеним вище вимогам [276].

Однією з гарантій забезпечення права на захист, обумовленого презумпцією невинуватості, є права підозрюваного, обвинуваченого відмовитись від дачі показань, а також не свідчити проти себе [17, с. 73]. Щодо важливості таких прав ЄСПЛ в п. 55 справи «Шабельник проти України» вказав, що встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від неправомірного тиску з боку органів влади, що дає змогу уникати помилок при здійсненні правосуддя та реалізації цілей статті 6 [170]. Також ЄСПЛ звертає увагу в п. 52 справи «Грабовський проти України», що невід'ємною частиною права не свідчити проти себе, права зберігати мовчання та права на правову допомогу є те, що для цілей статті 6 Конвенції особа, «обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення», має право бути повідомленою про ці права [151]. Окрім того, у п. 103 справи «Огороднік проти України» ЄСПЛ ще раз наголосив, що право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що у кримінальній справі, сторона обвинувачення, намагаючись довести вину обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті всупереч волі обвинуваченого за допомогою методів примусу чи тиску [159]. Проте слід звернути увагу, що в практиці ЄСПЛ визнається правомірною

обмежена дія свободи від самовикриття. Зокрема, у п. 47 справи «O'Halloran and Francis v. the United Kingdom» Суд нагадав, що право не давати показання проти себе в першу чергу пов'язано з повагою до права обвинуваченого зберігати мовчання. Проте воно не поширюється на використання в кримінальному провадженні інформації, яку можна отримати від обвинуваченого, вдаючись до примусових повноважень, але яка існує незалежно від його волі, наприклад, документи, вилучені за судовим наказом, зразки дихання, крові і сечі [277].

Отже, до системи стандартів можливостей підготовки захисту можна віднести наступні приписи: 1) сторона захисту має право на достатній час і можливості для підготовки свого захисту на засадах процесуальної рівності сторін; 2) сторона захисту має право брати участь у дослідженні доказів обвинувачення; 3) сторона захисту має право допитувати свідків, які дають показання проти обвинуваченого; 4) показання свідків, які не допитувалися в суді, можуть визнаватися доказами за умови надання стороні захисту адекватної та належної можливості поставити під сумнів такі показання; 5) право сторони захисту викликати свідків не є абсолютним і може бути обмежене в інтересах належного відправлення правосуддя; 6) обвинувачений має право відмовитися від допиту свідка. Така відмова є прийнятною за умови впевненості у можливості обвинуваченого передбачити наслідки своєї поведінки; 7) підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися давати показання з приводу підозри, обвинувачення; 8) право не свідчити проти самого себе не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, які можна отримати від підозрюваного, обвинуваченого, вдаючись до примусових заходів, але які існують незалежно від волі підозрюваного, обвинуваченого.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Реалізація права на захист при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до вимог міжнародних стандартів

Проголошення у ст. 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження недопущення застосування необґрунтованого примусу до особи під час його здійснення зумовило впровадження у чинне кримінальне процесуальне законодавство принципово нових підходів до нормативного визначення підстав, порядку та правових гарантій захисту особи при вирішенні питань про можливість застосування до неї заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві.

Не вдаючись до ґрунтовного наукового аналізу дефініції примусу у кримінальному провадженні, адже це не охоплюється предметом та завданнями даного дослідження, зазначимо, що таке поняття є багатоаспектним і включає в себе, серед іншого, комплекс заходів процесуального характеру, спрямованих на обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження з метою досягнення його завдань. У системі таких заходів відповідно до положень КПК України 2012 року особливу роль відіграють заходи забезпечення кримінального провадження, під якими у літературі розуміються передбачені КПК України заходи процесуального впливу на учасників кримінального провадження з метою гарантування виконання ними процесуальних обов'язків, подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, досягненню його дієвості [90, с. 256].

Незважаючи на те, що кримінальний процесуальний закон не містить законодавчого визначення ЗЗКП, а нормативно визначає лише їх систему

(виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи) та мету (забезпечення дієвості кримінального провадження), теза про їх примусовий характер у сучасній процесуальній доктрині є практично загальноприйнятною.

Формулюючи систему ЗЗКП у чинному КПК України, законодавець вдався до об'єднання в межах даного правового інституту процесуальних заходів, що мають різну функціональну спрямованість та правову природу. Очікуваним наслідком цього стала широка репрезентативність наукових досліджень, присвячених видовій характеристиці окремих ЗЗКП, а також підстав для їх класифікації.

В межах досліджуваної проблематики вважаємо доцільним та цілком логічним здійснити науковий аналіз положень вітчизняного законодавства, які встановлюють нормативне регулювання тих ЗЗКП, при застосуванні яких вирішується питання про наявність або відсутність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення на предмет відповідності міжнародно-правовим стандартам забезпечення права на захист. До таких ЗЗКП слід віднести тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, арешт майна та запобіжні заходи ¹.

Забезпечення права підозрюваного на захист при застосуванні вищезазначених ЗЗКП забезпечується цілим комплексом правових гарантій, до яких слід віднести: 1) кримінальну процесуальну форму розгляду слідчим

¹Ми дотримуємось розуміння поняття обґрунтованої підозри у тій інтерпретації, яку надає ЄСПЛ у рішеннях «Фокс, Кембел і Хартлі проти Сполученого Королівства», «Лабіта проти Італії», «Мюррей проти Сполученого Королівства», «Нечипорук і Йонкало проти України», а саме як існування фактів та інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що ця особа могла вчинити злочин. Водночас, у нормах Розділу 2 КПК України законодавець поряд із поняттям «обґрунтована підозра» використовує словосполучення «достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» для позначення обставин, що мають бути встановлені при розгляді клопотання про застосування окремих ЗЗКП. В межах даної роботи ми не вдаємося до диференціації даних нормативних конструкцій та розглядаємо їх як синонімічні.

суддею відповідних клопотань, яка ґрунтується на засаді змагальності та свободи у поданні ними доказами. На це вказує, зокрема, норма ч. 5 ст. 132 КПК України, відповідно до якої під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються; 2) забезпечення права на захист при розгляді клопотань про застосування ЗЗКП (ч.2 ст. 151, ч.3 ст. 193 КПК України), в тому числі за призначенням; 3) нормативне забезпечення права підозрюваного мати доступ до матеріалів, що обґрунтовують необхідність застосування ЗЗКП, якому кореспондує імперативний обов'язок слідчого, прокурора додати до клопотання документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують (ч.2 ст. 150, ч.2 ст. 155, ч.2,3 ст. 184 КПК України); 4) право сторони захисту мати час та можливості для захисту у зв'язку з розглядом клопотання про застосування запобіжного заходу: відповідно до ч.2 ст. 184 КПК України копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання; 5) право сторони захисту подати слідчому судді клопотання про допит будь-якого свідка або дослідження будь-яких матеріалів, які мають значення для вирішення питання про застосування до нього ЗЗКП; 6) свобода від самовикриття, зокрема, під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу підозрюваному має бути роз'яснено право відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення, а будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого, зроблені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, не можуть бути використані на доведення його винуватості у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується, або у будь-якому іншому правопорушенні (ч. 5 ст. 193 КПК України).

Втім, чи здатні відповідні гарантії стати запорукою дотримання загальновизнаних міжнародно-правових стандартів права на захист під час розгляду клопотань про застосування ЗЗКП. Проаналізуємо ці аспекти детальніше.

У попередньому розділі цієї роботи було відзначено, що стандарти реалізації права сторони захисту на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення та отримання доступу до матеріалів провадження є одними з найбільш розвинених у практиці ЄСПЛ, а їх недотримання свідчить про порушення принципу рівності сторін.

Стандарт повної інформованості сторін про докази, що можуть бути використані судом під час ухвалення рішення, розповсюджується не лише на провадження в цілому, але й на процесуальний порядок прийняття окремих рішень у кримінальному судочинстві. Так, наприклад, у рішенні по справі «Ламі проти Бельгії» Суд зазначив, що обвинувачений повинен мати доступ до матеріалів провадження, що використовуються під час перевірки рішення про тримання його під вартою [274].

Дослідження проблематики реалізації права на захист під час розгляду слідчим суддею клопотань про застосування ЗЗКП в контексті міжнародно-правових стандартів вимагає, передусім, звернення саме до цього аспекту, адже він є першочерговою та ключовою передумовою його здійснення [13, с. 15].

Не дивлячись на те, що відповідна правомочність підозрюваного, обвинуваченого доволі чітко прописана у нормах Розділу 2 КПК України, у судовій практиці трапляються випадки їх неоднозначного тлумачення, що актуалізує більш глибокий науковий аналіз даного аспекту. Зокрема, наприклад, в апеляційній скарзі прокурора на ухвалу слідчого судді про відмову у застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, серед іншого, було зазначено, що «до клопотання про застосування до ОСОБА_5 запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту було долучено лише загальнодоступні матеріали, які містяться в матеріалах кримінального

провадження, у відповідності до вимог ст.221 КПК України, оскільки надання для ознайомлення підозрюваному ОСОБА_5 інших матеріалів кримінального провадження на даній стадії досудового розслідування може зашкодити досудовому розслідуванню по вказаному кримінальному провадженню» [192].

Наведений вище приклад свідчить про те, що для кримінально-процесуальної доктрини вкрай важливим є вироблення послідовної позиції щодо правомірності такої практики в контексті застосування положень Розділу 2 КПК України.

Загалом, ЄСПЛ у свої правових позиціях завжди наголошував на тому, що право на інформацію у кримінальному провадженні не є абсолютним і може бути обмеженим з огляду на необхідність забезпечення національної безпеки, захисту свідків або збереження секретних поліцейських методів (рішення ЄСПЛ у справі «Edwards and Lewis v. The United Kingdom») [267].

Застосованість положень ст. 221 КПК України під час підготовки до розгляду клопотань про застосування ЗЗКП викликає великі сумніви, по-перше, з огляду на різний правовий порядок ознайомлення, що в цілому не кореспондується з порядком розгляду клопотань про застосування ЗЗКП, а по-друге, норми Розділу 2 КПК України виступають нормами спеціального характеру, і саме вони підлягають застосуванню при здійсненні відповідних правових процедур. Останні ж, у свою чергу, жодних застережень щодо можливості ненадання стороні захисту певних матеріалів не містять.

У правозастосовній практиці вказаний аспект набув особливої актуальності у зв'язку з можливістю обґрунтування клопотань про застосування ЗЗКП доказами, отриманими під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій і, відповідно, необхідністю ознайомлення з цими матеріалами сторону захисту.

В літературі наголошується, що використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій під час прийняття окремих процесуальних дій у

досудовому розслідуванні є можливим лише за умови їх відкриття [63, с. 109; 255, с. 184].

Повністю розділяючи таку позицію, а також висловлену раніше у доктрині думку щодо необхідності законодавчого закріплення норми, відповідно до якої слідчий суддя, суд не може обґрунтовувати рішення про застосування ЗЗКП відомостями, з якими підозрюваний не був ознайомлений в порядку ст. 150, 155, 184 КПК України, вважаємо логічним зробити із цього правила лише один виняток, пов'язаний з необхідністю забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [63, с. 210].

Диференціація правового регулювання порядку застосування ЗЗКП позначилася на юридичній визначеності можливостей сторони захисту мати доступ до матеріалів, що обґрунтовують відповідні клопотання. Так, законодавець вказує обов'язок слідчого, прокурора додати документи, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій матеріалів, що обґрунтовують клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади та запобіжного заходу, але чомусь не згадує про такий обов'язок у положеннях ст. 171 КПК України, які визначають вимоги до змісту клопотання про арешт майна. На цей аспект зверталась увага у літературі [96, с. 109; 36, с. 20]. Слід підтримати думку, що логічні підстави для такого обмеження відсутні, а тому положення ст. 171 КПК України мають бути доповнені відповідною нормою, з урахуванням уточнення, запропонованого І.П. Зінковським, відповідно до якого така вимога не розповсюджуватиметься на випадок подання клопотання про арешт майна з метою забезпечення речових доказів [70, с. 187], адже у такому разі може бути зведена нанівець ефективність застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження.

Крім того, формулювання такого обов'язку у ч.2 ст. 150, ч.2 ст. 155, ч.2, 3 ст. 184 КПК України є надто лапідарним і упускає чимало важливих аспектів його практичної реалізації, серед яких зокрема: форма підтвердження

отримання стороною захисту відповідних матеріалів, процесуальні механізми забезпечення права мати достатній час для ознайомлення із клопотанням та доданими матеріалами з метою підготовки свого захисту, процесуальних наслідків недотримання відповідних вимог КПК України.

Однією із найбільш наріжних проблем участі сторони захисту у розгляді слідчим суддею клопотання про застосування ЗЗКП є забезпечення права мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту на засадах процесуальної рівності сторін. При цьому, знову ж таки, підходи законодавця до врегулювання цього питання не відзначилися уніфікацією в окремих положеннях Розділу 2 КПК України. Лише у ч.2 ст. 184 КПК України, яка встановлює вимоги до клопотання про застосування запобіжного заходу, міститься імперативна вимога про необхідність його вручення підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку його розгляду, натомість, у положеннях ч.2 ст. 150, ч.2 ст. 155 передбачено лише обов'язок слідчого, прокурора вручити копію клопотання про застосування відсторонення від посади, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, а також доданих матеріалів без жодних темпоральних стандартів щодо його реалізації. З одного боку, така кримінально-процесуальна регламентація може бути пояснена характером та правовим режимом обмеження конституційних прав та свобод особи при застосуванні саме запобіжних заходів, адже в такому разі йдеться про обмеження права на свободу та особисту недоторканність і необхідність впровадження більш потужних гарантій правового захисту, але з іншого, з'являється доволі серйозний ризик формального вручення таких матеріалів безпосередньо перед або під час відповідного судового засідання, що є абсолютно несумісним із забезпеченням права на ефективну та практичну правову допомогу захисника у такому судовому розгляді. Саме тому, на наше переконання, при підготовці клопотань про застосування ЗЗКП, вирішення яких вимагає перевірку слідчим суддею та судом обґрунтованості підозри, часові стандарти ознайомлення сторони захисту з матеріалами, що його

обґрунтовують, мають бути однаковими і такими, що забезпечуватимуть право на достатній час і можливості для підготовки відповідного захисту.

Як свідчить аналіз судової практики, під час апеляційного перегляду ухвал слідчих суддів, якими було обрано або продовжено запобіжний захід, судами апеляційної інстанції доволі прискіплива увага приділяється дотриманню вимог ч.2 ст. 184 КПК України. Зокрема, за результатами перегляду таких судових рішень було скасовано ухвали слідчих суддів і постановлено нові через порушення права на захист під час судового розгляду відповідних клопотань, який проявлявся у: неврученні клопотання про застосування запобіжного заходу і доданих до нього клопотань [189]; врученні клопотання та матеріалів пізніше, ніж за три години [197]; врученні лише клопотання про застосування запобіжного заходу, але не вручення копій матеріалів, що його обґрунтовують [185]; врученні клопотання та копій матеріалів лише після наголошення на порушенні права на захист захисником [187].

На практиці траплялись випадки, коли підозрюваний та його захисник відмовлялись від гарантованого ст. 184 КПК України права на ознайомлення з матеріалами, що обґрунтовують необхідність застосування запобіжних заходів не менше ніж за три години до початку розгляду відповідного клопотання. Наприклад, в ухвалі Апеляційного суду м. Севастополя від 30 серпня 2013 року вказується: «З журналу судового засідання видно, що ОСОБА_3 в судовому засіданні за участю всіх учасників судового розгляду, в тому числі за участю його захисника-адвоката, були роз'яснені процесуальні права. Після чого ОСОБА_3 подав письмову заяву про те, що він не заперечує і клопоче про розгляд наданих до суду матеріалів за клопотанням слідчого в строк менш ніж за три години після вручення. Оскільки всі учасники судового розгляду підтримали вказане клопотання підозрюваного, який висловив зацікавленість у скорішому його розгляді, то слідчий суддя й прийняв відповідне рішення» [201]. Такий підхід цілком узгоджується з позицією ЄСПЛ, викладеної,

зокрема, у рішенні «Муртазалієва проти Росії» [276], відповідно до якої положення ст. 6 Конвенції не перешкоджають особі добровільно відмовитись від гарантій справедливого судового розгляду, за умови, що така відмова недвозначно встановлена та супроводжується мінімальними гарантіями, співрозмірними її важливостям.

Безумовно, у такому випадку особа не може під час апеляційного перегляду рішень слідчого судді посилається на порушення права на захист в частині, що стосується наявності достатнього часу для його підготовки.

Наведене свідчить про те, що правозастосовна діяльність відзначається єдністю та послідовністю в контексті реагування на порушення права мати достатній час та можливості підготовки до захисту при розгляді клопотань про застосування запобіжних заходів. Утім, знову ж таки, проблему в цьому ключі створює диференціація кримінально-процесуальної форми в частині визначення кола гарантій законності при застосуванні різних ЗЗКП. Наприклад, ухвала слідчого судді про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом не підлягає апеляційному оскарженню, а, отже, порушення права на захист під час застосування такого ЗЗКП має шанс залишитись без належного процесуального реагування. Це є ще одним аргументом на користь забезпечення єдності нормативних підходів відносно ЗЗКП, застосування яких вимагає встановлення обґрунтованості підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

В межах піднятої проблематики не можна оминути увагою і такий важливий з процесуальної точки зору аспект як правильне встановлення моменту, з якого починається відлік трьох годинного строку до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, дотримання якого є конче необхідним в контексті забезпечення права на захист.

Незважаючи на те, що КПК України, як вже наголошувалося вище, не встановлює чітких вимог до фіксації моменту отримання підозрюваним копій клопотання та доданих до нього матеріалів, на практиці цей аспект не є вельми проблемним. На підтвердження отримання відповідних документів слідчий,

прокурор або відбирають у підозрюваного розписку з позначенням часу їх отримання, або підозрюваний проставляє підпис на копіях клопотання та доданих до нього документів із зазначенням часу їх отримання.

Втім, доволі неоднозначним з точки зору реалізації права на захист є аспект, пов'язаний із врученням таких документів захиснику. На практиці існують випадки, коли, наприклад, підозрюваний та захисник отримують копію клопотання та додані матеріали не в один і той самий час. Позиція судів апеляційної інстанції з цього приводу в цілому є доволі однозначною і полягає в тому, «норма ч.2 ст. 184 КПК України не зобов'язує слідчого та/або прокурора до обов'язкового вручення захиснику підозрюваного зазначених матеріалів» [188; 190; 200; 206; 215]. Крім того, Апеляційний суд Миколаївської області, заперечуючи застосованість ч. 4 ст. 46 КПК України, відповідно до якої захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого стосовно процедури вручення підозрюваному клопотання про застосування запобіжного заходу і додатків до нього (оскільки ч.2 ст. 184 КПК України чітко вказує на реалізацію такого права виключно підозрюваним або обвинуваченим), стосовно можливості ознайомлення з відповідними документами захисника зазначив, що «це не позбавляє апелянта можливості в порядку ст. 221 КПК України ознайомитися з матеріалами досудового розслідування до його завершення, робити необхідні виписки та копії» [202].

На наше переконання, ситуація, за якою підозрюваний та його захисник ознайомлюються з матеріалами, що обґрунтовують необхідність застосування запобіжних заходів за різними правовими процедурами, є абсолютно нелогічною. Неприйнятність застосування положень ст. 221 КПК України в контексті підготовки до розгляду клопотань про застосування ЗЗКП вже була обґрунтована нами вище.

Встановлене КПК України правило, за якого слідчий, прокурор зобов'язані вручити копії матеріалів, що підтверджують необхідність

застосування ЗЗКП виключно підозрюваному, обвинуваченому, є особливо сумнівним в контексті проваджень, у яких участь захисника відповідно до ст. 52 КПК України є обов'язковою. Передусім, це стосується неповнолітніх осіб, осіб, що мають психічні та фізичні вади, осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, адже це зводить нанівець саму суть та значення процедури, передбаченої ч.2 ст. 184 КПК України, оскільки самотійно здійснити підготовку до розгляду клопотання такі особи очевидно змоги не мають, тим більше, що відповідна норма КПК України не передбачає вручення матеріалів навіть законному представнику підозрюваного, обвинуваченого.

На правозастосовному рівні є приклади визнання даної проблеми. За результатами розгляду апеляційної скарги захисника, в якій він просив скасувати ухвалу слідчого судді про продовження строку тримання під вартою та постановити нову, якою відмовити у задоволенні відповідного клопотання прокурора, оскільки останнім не було здійснено усіх необхідних дій з метою підготовки до його розгляду, зокрема, підозрюваному, який не володіє українською мовою не було вручено клопотання мовою, якою він розуміє, Апеляційний суд Закарпатської області зазначив наступне: «Хоча слідчим суддею було залучено перекладача до участі у судовому розгляді та підозрюваному у судовому засіданні було на угорській мові оголошено зміст клопотання сторони обвинувачення, однак, колегія суддів вважає, що з моменту оголошення підозрюваному ОСОБА_6 змісту клопотання сторони обвинувачення на мові, якою він вільно володіє, останньому не було надано гарантованого нормами кримінального процесуального закону часу для підготовки до судового засідання з розгляду поданого прокурором клопотання, з моменту, коли йому стало зрозуміло зміст поданого клопотання та можливістю ознайомитися стороні захисту з копіями матеріалів, якими обґрунтовується доводи клопотання. Таким чином, колегія суддів доходить висновку про обґрунтованість доводів апеляційної скарги захисника в частині

порушення слідчим суддею прав підозрюваного, що зумовлює скасування ухвали та постановлення апеляційним судом нової» [195].

Така позиція суду апеляційної інстанції цілком узгоджується з усталеною позицією ЄСПЛ, висловленою, зокрема, у рішенні «Affaire Pélissier et Sassi c. France», відповідно до якої право бути поінформованим про характер і причину обвинувачення повинно розглядатися в світлі права обвинуваченого на підготовку до свого захисту [280]. При цьому, безумовно, таке інформування має здійснюватися зрозумілою для підозрюваною мовою.

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що у положеннях Розділу 2 КПК України, що регламентують порядок вручення підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів про застосування ЗЗКП має бути чітко закріплено правило, відповідно до якого, у кримінальних провадженнях, в яких участь захисника є обов'язковою, відлік часу, що є достатнім для підготовки до захисту при розгляді такого клопотання розпочинається з моменту вручення відповідних матеріалів захиснику.

Аналіз положень Розділу 2 КПК України та практики їх застосування демонструє доволі суперечливі підходи до сфери дії положення ч.2 ст. 182 КПК України при розгляді клопотань про застосування запобіжних заходів. Так, наприклад, норма ч.3 ст. 199 КПК України, яка визначає вимоги до змісту клопотання про продовження запобіжного заходу, відсилає правозастосовників до положень ст. 184 КПК України, що не залишає сумнівів щодо необхідності реалізації слідчим, прокурором обов'язку вручити підозрюваному, обвинуваченому копію відповідного клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують. Натомість, у ч.2 ст. 185 КПК України, яка встановлює обов'язок слідчого, прокурора доповнити, змінити клопотання про застосування запобіжного заходу або замінити його новим клопотанням у разі якщо після подання первісного клопотання їм стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом відповідного питання, взагалі не йдеться про необхідність вчинення при цьому дій, передбачених ч.2 ст. 184 КПК

України, а головне – вчинення їх з урахуванням часу на підготовку захисту від доводів таких клопотань. На нашу думку, цей аспект має знайти чітке нормативне відображення у нормах ст. 185 КПК України, а тому пропонуємо доповнити її частиною третьою такого змісту: «Після вчинення слідчим, прокурором дій, передбачених частиною другої цієї статті, підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику має бути надана можливість ознайомитися зі змістом зміненого або доповненого клопотання про застосування запобіжного заходу».

У правозастосовній площині доволі проблемним виявилось питання, пов'язане із застосовуванням положень ч.2 ст. 184 КПК України під час здійснення процедури, передбаченої ч.6 ст. 193 КПК України. Відповідно до положень останньої, слідчий суддя, суд може розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, лише у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук. У такому разі після затримання особи і не пізніше як через сорок вісім годин з часу її доставки до місця кримінального провадження слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого розглядає питання про застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на більш м'який запобіжний захід, про що постановляє ухвалу.

В ухвалі апеляційного суду Чернігівської області, постановленої за результатами апеляційної скарги прокурора на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу, було зазначено наступне: «В зв'язку з тим, що розглядалося питання про *обрання запобіжного заходу, а не його застосування* (курсив наш – Т.Б.), колегія суддів вважає неправильним посилення слідчого судді на ч. 2 ст. 184 КПК України щодо вручення підозрюваному клопотання та копій додатків, що обґрунтовують необхідність застосування запобіжного заходу» [207].

Дійсно, у сучасній кримінально-процесуальній доктрині є позиції, відповідно до яких поняття «застосування» та «обрання» запобіжних заходів слід розмежовувати на нормативному рівні [4, с. 103-105; 43, с. 89], оскільки обрання є процесом ініціації запобіжного заходу, а застосування є процесом його виконання. Втім, на наше переконання, така градація є абсолютно недоречною в контексті порядку здійснення правої процедури, передбаченої ч.6 ст. 193 КПК України, а наведена вище правозастосовна практика несумісною із загальновизнаними міжнародно-правовими стандартами реалізації права на захист в частині забезпечення права мати повний доступ до матеріалів провадження і, як наслідок, мати достатні можливості для підготовки свого захисту.

Заперечення в цьому ключі викликає і визначене КПК України коло суб'єктів, за участю яких проводиться розгляд слідчим суддею та судом питання, передбаченого ч.6 ст. 193 КПК України, серед яких відсутній захисник, що не відповідає стандартам реалізації права на професійний захист. На нашу думку, чинна редакція ч.6 ст. 193 КПК України в окреслених аспектах має бути вдосконалена, а саме після словосполучення «оголошений у міжнародний розшук» доповнена реченням такого змісту: «Слідчий, прокурор зобов'язані вручити підозрюваному, обвинуваченому копії відповідного клопотання та доданих до нього матеріалів у порядку, передбаченому частиною другою статті 184 цього Кодексу».

Серед найбільш гострих та дискусійних проблем, які постали у кримінально-процесуальній доктрині після набрання чинності та впровадження КПК України 2012 року, є питання достатності гарантованого ч.2 ст. 184 КПК України строку тривалістю у три години для підготовки захисту від доводів клопотання про застосування запобіжних заходів, адже така діяльність традиційно вимагає від захисника здійснення доволі великого обсягу роботи. Наприклад, у Методичних рекомендаціях для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою, підготовлених в межах виконання

тристороннього Меморандуму про співпрацю Координаційним центром з надання правової допомоги спільно з Українською фундацією правової допомоги та Міжнародним фондом «Відродження» захисникам під час підготовки до розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів рекомендується: 1) вживати заходів для проведення побачення із підзахисним, в ході якого максимально повно зібрати відомості про його особу та скласти протокол інтерв'ю; 2) зібрати матеріали, що характеризують особу клієнта шляхом направлення запитів, отримати їх від родичів тощо та додати їх до матеріалів справи під час слухання клопотання про обрання запобіжного заходу; 3) пояснити клієнту процедуру розгляду клопотання та допомогти йому підготуватись до виступу у суді; 4) після ознайомлення з клопотанням та матеріалами, що його обґрунтовують, вирішити питання стосовно необхідності отримання додаткових матеріалів із метою надання їх для дослідження у судовому розгляді слідчим суддею [34]. Крім того, у разі, якщо, наприклад, захисником буде прийнято рішення поставити перед слідчим суддею питання про можливість обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з обмеженням свободи, виникне нагальна необхідність вжиття заходів, спрямованих на пошук поручителів, отримання від них відповідної згоди, зібрання відомостей, які засвідчують, що підозрюваний буде в змозі виконувати передбачені законом обов'язки. Відтак, можливість надання ефективної та практичної правової допомоги в межах лише трьох годин дійсно викликає великі сумніви.

Саме тому в літературі повсякчас лунають пропозиції на користь збільшення строку ознайомлення підозрюваного, обвинуваченого із клопотанням про застосування запобіжного заходу та матеріалами, що його обґрунтовують. Так, зокрема, А.А. Ахундова стверджує, що такий строк має складати не менше шести годин [6, с. 95], а О.В. Винокуров наполягає на необхідності вручення відповідних документів підозрюваному, обвинуваченому та їх захиснику не пізніше, ніж за двадцять чотири години до початку розгляду клопотання в суді [38, с. 146]. На доцільність вручення копій

клопотання та доданих до нього матеріалів стороні захисту не пізніше ніж за 24 години до початку його розгляду вказує й В.О. Соловйов [145, с. 387].

Суть даної проблеми, як показує огляд наукової літератури, криється у тому, що шукаючи резерви вдосконалення нормативних можливостей сторони захисту мати достатньо часу та можливостей до захисту, пов'язаного із застосуванням запобіжного заходу, більшість дослідників дотримуються формалізованого підходу у вирішенні цього питання, що полягає у закріпленні у нормах КПК України більш тривалого строку ознайомлення із клопотанням. Водночас ЄСПЛ, констатуючи порушення ст. 6 Конвенції, у своїх рішеннях дотримується змістовного підходу у визначенні того, чи забезпечили компетентні органи державної влади право мати достатньо часу та можливостей для захисту на засадах процесуальної рівності сторін. Показовим у цьому ключі є рішення по справі «Gregačević v. Croatia», у якій Суд зазначив, що при оцінці того, чи був у обвинуваченого достатній час для підготовки свого захисту, особливу увагу слід звертати на характер провадження, а також складність справи та стадію провадження [270].

Дійсно, з урахуванням складності кримінального провадження, тяжкості кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, обсягу матеріалів, доданих до клопотання про застосування запобіжного заходу, специфіки процесуальних дій, які захисник вважає за доцільне вчинити під час підготовки до захисту, будь-який проміжок часу, наданий стороні захисту з цією метою, може виявитися недостатнім. Куди більш принциповим у цьому контексті є питання про те, чи вжили слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд належних заходів задля забезпечення реалізації стороною захисту свого права мати достатньо часу та можливостей для його підготовки. Наразі існують випадки, коли слідчі судді під час розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів реагують на доводи сторони захисту щодо недостатності часу на ознайомлення зі змістом клопотання та відкладають судовий розгляд з метою надання захисникові можливості реалізувати відповідні правомочності

[216]. Реалізація слідчим суддею таких компенсаторних повноважень, як видається, цілком узгоджується із визначеним ст. 3 КПК України функціональним призначенням даного суб'єкта кримінального провадження – бути гарантом дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

До речі, наприклад, відповідно до положень КПК Республіки Казахстан (ст. 148) саме на слідчого суддю покладається обов'язок ознайомити *захисника* (курсив наш – Т.Б.) із матеріалами, що вказують на необхідність застосування запобіжного заходу [178].

На нашу думку, нормативізувати таку практику можливо шляхом внесення наступних змін та доповнень до ст. 184 та 193 КПК України, а саме: ч.2 ст. 184 КПК України викласти у наступній редакції (з урахуванням також окремих пропозицій, висловлених вище): «Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику у строк, що є необхідним та достатнім для підготовки захисту, але не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання. У кримінальному провадженні, в якому участь захисника є обов'язковою, відповідний строк обчислюється з моменту вручення відповідних матеріалів захиснику».

Водночас, ст. 193 КПК України слід доповнити частиною 3¹ такого змісту: «Перед початком розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язані з'ясувати, чи було вручено підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику копію клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують, в порядку, передбаченому частиною другою статті 184 цього Кодексу. У разі, якщо підозрюваний, обвинувачений, його захисник вказують на порушення порядку ознайомлення із відповідними матеріалами, слідчий суддя, суд зобов'язані перевірити вказані обставини та, за наявності підстав, відкласти судові засідання з розгляду клопотання на час,

визначений з урахуванням думки сторін, що є достатнім та необхідним для підготовки захисту».

Нормами аналогічного змісту слід доповнити й положення Розділу 2 КПК України, які встановлюють порядок розгляду клопотань про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади та арешт майна.

2.2. Реалізація права на захист під час ініціювання та проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій: міжнародні стандарти та законодавство України

Реальне втілення засади змагальності та виокремленого тривалою практикою ЄСПЛ стандарту права мати достатні можливості для підготовки до захисту є неможливим без визначення на нормативному рівні чітких, послідовних та ефективних механізмів участі сторони захисту у кримінально-процесуальному доказуванні.

Для вітчизняної моделі кримінального процесу доволі традиційним та вже певною мірою усталеним є підхід, за якого сторона захисту має обмежені можливості збирання доказів у досудовому провадженні. Так, відповідно до ст. 93 КПК України сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Не зважаючи на загальну оцінку КПК України як такого, що значно розширює засаду змагальності, процесуальна залежність суб'єктів, що відносяться до сторони захисту в частині можливостей збирання та перевірки доказів є очевидною [91, с. 307].

У сучасній кримінально-процесуальній доктрині висловлюється чимало пропозицій щодо розширення способів збирання доказів стороною захисту. Деякі з них є відверто нетрадиційними для теорії та практики вітчизняного кримінального процесу (запровадження інституту адвокатського розслідування [118, с. 174], отримання доказів шляхом залучення детективів [30, с. 212; 113, с. 112] тощо) та, на нашу думку, вимагають системної перебудови сучасної моделі кримінального провадження України.

Не піддаючи їх критичному та ретельному науковому аналізу, слід підтримати в цьому контексті І.В. Гловюк, яка переконана, що «немає нагальної необхідності у розширенні інструментарію сторони захисту у контексті збирання доказів. Як видається, натепер, з урахуванням положень ст. 93 КПК України, у відповідності до якої сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом інших дій, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів, очевидно, що коло цих дій є, по суті, необмеженим, головне, щоб, отримавши їх, сторона захисту змогла довести їх допустимість» [46, с. 458].

Вказане цілком кореспондується з виокремленим практикою ЄСПЛ принципом «рівності зброї» («equality of arms»), змістом якого є необхідність забезпечення справедливого балансу між сторонами та розумної можливості представити свої докази (рішення ЄСПЛ у справах «Булут проти Австрії» [266], «Фуше проти Франції» [269], «Платакоу проти Греції» [282], «Бобек проти Польщі» [265])

Відповідно до ст. 220 КПК України клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК України, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в

строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

При цьому постанова слідчого, прокурора про відмову у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (ч.3 ст. 93, п.7 ч.1 ст. 303 КПК України).

Аналіз положень ст. 220 КПК України не дозволяє визначити коло обставин, які мають бути враховані слідчим, прокурором при розгляді та вирішенні такого клопотання та стати підставами для його задоволення або відмови у його задоволенні. О.В. Малахова в світлі цієї проблеми пропонує доповнити ст. 220 КПК України нормою, згідно з якою клопотання сторони захисту про проведення процесуальної дії повинно містити обґрунтування необхідності проведення процесуальної дії, відомості про докази, які можуть бути отримані в результаті її проведення, їх значення для кримінального провадження, а також неможливість їх самостійного отримання стороною захисту [100, с. 101-102].

На нашу думку, при вирішенні цього питання слід керуватися, по-перше, загальним положенням ч.2 ст. 223 КПК України, відповідно до якого, підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Тягар доказування наявності таких відомостей як при поданні такого клопотання, так і під час оскарження відповідної постанови слідчого, прокурора про відмову у задоволенні клопотання в порядку ст. 220 КПК України до слідчого судді покладатиметься на сторону захисту (а також інших осіб, яким законом надано право на подання клопотання). А, по-друге, важливим є дотримання засади, визначеної у ст. 9 КПК України, згідно з якою прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого. На

цьому аспекті наголошує і ВССУ у Листі «Узагальнення про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями» від 03 червня 2016 року [180].

Втім, нормативна модель, за якою сторона захисту може брати участь в ініціюванні проведення слідчих розшукових дій виключно шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору з можливістю подальшого оскарження відмови у його задоволенні слідчому судді, у фаховій літературі викликала серйозну полеміку, яка супроводжується наданням численних пропозицій щодо зміни та вдосконалення такої правової регламентації.

Деякі науковці пропонують нормативно закріпити право сторони захисту на безпосереднє звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення певних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, О. Ю. Костюченко зазначає, що «пряма залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій та явна невідповідність строків реагування судового органу на звернення двох сторін при вирішенні ідентичних питань в процесі досудового розслідування свідчить про відсутність рівності сторін та недостатню реалізацію змагальності в кримінальному провадженні. Ця проблема може бути вирішена шляхом законодавчого закріплення права безпосереднього звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про дачу дозволу на проведення слідчих дій та порядку його реалізації» [87, с. 42].

Така пропозиція викликає заперечення, адже вона передбачає розширення компетенції слідчого судді за рахунок невласливих йому повноважень, не кажучи вже про потенційний ризик перевантаженості судової системи клопотаннями такого роду.

Не достатньо переконливими, на нашу думку, є й пропозиції тих дослідників, які вважають за доцільне закріпити на законодавчому рівні обов'язок слідчого, прокурора задовольнити клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій тільки у випадку, коли вони спрямовані на

встановлення обставин, які ще не було встановлено, проте вони мають значення для справи [75, с. 120; 254]. У такому випадку між сторонами кримінального провадження все одно виникатиме правовий спір з приводу того, чи були певні обставини встановлені раніше у цьому ж провадженні, який повинен бути вирішений у порядку судового контролю, а, отже, не має жодних переваг над чинною правовою регламентацією.

Доволі слушною видається пропозиція О.В. Малахової щодо необхідності закріплення у КПК України положення, відповідно до якого слідчий, прокурор зобов'язані задовольняти клопотання сторони захисту про проведення процесуальної дії, що спрямована на збирання та перевірку доказів, якщо обставини, про встановлення яких вони клопочуть, можуть мати значення для кримінального провадження із нормативним визначенням вимог до такого клопотання, а також встановленням правила про неможливість звернення з тотожним за змістом клопотанням, за винятком тих випадків, якщо воно обґрунтовується новими доказами або у ході кримінального провадження була підтверджена необхідність у його задоволенні [100, с. 101-102].

Втім, така нормативна регламентація все одно залишає доволі широкий простір для реалізації слідчим, прокурором дискреції при вирішенні питання про задоволення клопотань сторони захисту в порядку ст. 220 КПК України, а, отже, також вимагає ефективного судового контролю з боку слідчого судді як неупередженого суб'єкта. Саме тому пошук шляхів вдосконалення нормативних механізмів реалізації права на захист у розглядуваному контексті слід здійснювати саме у цій площині.

Попередньо слід зазначити, що визначений кримінально-процесуальним законом порядок розгляду слідчим суддею скарг сторони захисту на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій відзначається суттєвою нормативною прогальністю, що позначилась на єдності та послідовності судової практики.

Передусім, викликає зауваження саме формулювання останнього речення другого абзацу ч.3 ст. 93 та п.7 ч.1 ст. 303 КПК України в частині можливості оскарження постанови слідчого, прокурора саме про *відмову в задоволенні* (курсив наш – Т.Б.) клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Як видається, порушення прав сторони захисту під час розгляду клопотань в порядку ст. 220 КПК України може полягати не лише у необґрунтованій відмові у їх задоволенні, але й у неналежному розгляді, що пов'язаний із порушенням встановленого ч.1 ст. 220 КПК України строку такого розгляду, повній бездіяльності щодо розгляду таких клопотань, частковому задоволенні клопотання. В Листі ВССУ «Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» від 12.01.2017 №9-49/0/4-17 (далі – Лист ВССУ від 12.01.2017 №9-49/0/4-17) наголошується на тому, що предметом судового контролю під час розгляду аналізованої категорії скарг є не лише прийняте слідчим, прокурором рішення стосовно задоволеного клопотання, а й дотримання інших процесуальних вимог щодо проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, які ініціюються перед органами досудового розслідування у кримінальному провадженні [181].

Водночас, у Листі ВССУ від 12.01.2017 №9-49/0/4-17 наголошується на необхідності розмежування бездіяльності, зумовленої невиконання слідчим, прокурором положень ст. 220 КПК (згідно з п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК), та оскарження постанови про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій (згідно з п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК). І хоча з теоретичної точки зору бездіяльність, пов'язана з нездійсненням розгляду клопотання, і рішення про відмову у його задоволенні мають різну правову природу (в першому випадку йдеться про порушення вимог кримінального процесуального закону, а у другому – про реалізацію слідчим, прокурором процесуальної дискреції в межах наданих повноважень, щодо якої виникає спір), але

впливають із єдиного юридичного факту – подання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, клопотання в порядку ст. 220 КПК України, а відтак у нормативних приписах ч.1 ст. 303 КПК України мають бути згруповані в межах єдиної підстави для оскарження.

У практичній площині виникає питання і щодо визначення правильної форми захисту прав сторони захисту за результатами розгляду слідчим суддею скарг на постанови слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Аналіз судової практики показує, що слідчі судді у резолютивних частинах відповідних ухвал вказують, як правило, на зобов'язання слідчого, прокурора розглянути клопотання та повідомити заявника про результати його розгляду замість покладення обов'язку здійснити процесуальні дії, про які йдеться в клопотанні [214; 220; 222; 240]. ВССУ у Листі від 12.01.2017 №9-49/0/4-17 зазначив, що ухвали слідчих суддів, в яких за результатами розгляду відповідних скарг не приймається конкретне рішення щодо зобов'язання вчинити слідчу (розшукову) дію, не відповідають вимогам кримінально-процесуального закону.

Водночас, куди більше складною у практичному розрізі є ситуація, за якої слідчі та прокурори формально задовольняють клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, але фактично їх не проводять. В Узагальненні ВССУ «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями» вказується на те, що не може розцінюватись як бездіяльність, передбачена п.1 ч.1 ст. 303 КПК, невчинення слідчих (розшукових) дій, які ініціює заявник, оскільки відповідно до ст. 220 КПК має бути забезпечено лише розгляд відповідного клопотання, нездійснення якого і є предметом оскарження відповідно до вказаного пункту. Тобто, така бездіяльність не підлягає оскарженню ані на підставі п.1, ані на підставі п.7 ч. 1 ст. 303 КПК України. В.А. Завтур пропонує вирішення цієї проблеми через

застосування механізму, передбаченого ч.6 ст. 28 та 114 КПК України, шляхом подання слідчому судді клопотання про встановлення граничного строку проведення таких процесуальних дій [64, с.156]. Незважаючи на певну слушність таких пропозицій, як видається, цей аспект у кримінальному процесуальному законі має знайти чітке відображення, адже практичний запит на його вирішення безперечний.

Узагальнюючи наші міркування щодо вдосконалення правового порядку та забезпечення юридичної визначеності можливостей сторони захисту здійснити оскарження рішень, дій та бездіяльності під час розгляду, вирішення та реалізації вимог клопотань, заявлених в порядку ст. 220 КПК України, вважаємо за доцільне викласти п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України у такій редакції: «рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора при розгляді, вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, а також їх невиконанні – особою, якою було подане відповідне клопотання, її представником, законним представником чи захисником».

У межах піднятої проблематики слід звернути увагу на процесуальні проблеми залучення стороною захисту експерта, передусім, за ухвалою слідчого судді, особливо враховуючи постійну законодавчу динаміку цього кримінально-процесуального інституту.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» №187-IX від 04.10.2019 року було змінено процесуальний порядок залучення експерта у кримінальному провадженні, у тому числі й стороною захисту.

Відповідно до його положень, експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Таким чином, сторона обвинувачення більше не має звертатися до слідчого судді із клопотанням про надання доручення на проведення експертизи, а має право залучити експерта за власним дорученням [52, с. 105;

256, с. 86]. Натомість сторона захисту має право залучити експерта на договірних умовах або звернутися з клопотанням про його залучення до слідчого судді, за наявності підстав, передбачених КПК України.

Так, відповідно до ч.1 ст. 244 КПК України у редакції Закону України №187-IX від 04.10.2019 року сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи за наявності таких підстав: 1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; 2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Здійснюючи аналіз вищевказаних положень КПК України, слід відзначити, що у своїй загальній концепції така нормативна регламентація є схожою на ту, що була закріплена у первісній редакції КПК України 2012 року, але, водночас, має свої переваги. По-перше, сторона захисту за наявності відповідних підстав має право безпосереднього звернення до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта, а не у разі відмови слідчого, прокурора у його задоволенні, адже ч.1 ст. 244 КПК України у редакції 2012 року передбачала саме таку умову звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням, що доволі суттєво і не виправдано ускладнювало цю правову процедуру. А по-друге, слід відзначити більш вдалу архітектуру чинної редакції ст. 244 КПК України, порівняно з первісною, оскільки всі підстави та умови залучення експерта стороною захисту систематизовано викладені в межах однієї частини статті кримінально-процесуального закону [50, с. 24].

Звернення до відповідної проблематики вимагає детального аналізу таких підстав.

Не можна погодитися з думкою тих авторів, які вважають, що слід вилучити із приписів ч.1 ст. 244 КПК України положення про те, що експерт може бути залучений стороною захисту за ухвалою слідчого судді для встановлення обставин, які мають саме *істотне* (уточнення наше – Т.Б.) значення для кримінального провадження [40]. Перевірка слідчим суддею доцільності проведення експертизи при розгляді клопотань в порядку ст. 244 КПК України і є предметом судового контролю у цьому випадку. Така процедура виступає свого роду процесуальним «фільтром», покликаним «відсіювати» відверто необґрунтовані клопотання. Про це свідчить і норма ч.7 ст. 244 КПК України, яка надає слідчому судді право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, за умови обґрунтування такого рішення.

Водночас, викликає зауваження формулювання «не мають значення для судового розгляду», адже експертиза може бути призначена не лише для встановлення обставин, що мають значення в контексті судового розгляду, але й досудового розслідування, вирішення окремих процесуальних питань. Інші положення КПК України обмежень в цьому аспекті не встановлюють. Відповідно до ч.1 ст. 69 КПК України, експерт може бути залучений для надання висновку з питань, які виникають під час кримінального провадження.

Саме тому, на нашу думку, у ч.7 ст. 244 КПК України словосполучення «або не мають значення для судового розгляду» слід вилучити.

Доволі дискусійною у доктрині і практиці вважається така підстава залучення стороною захисту експерта за ухвалою слідчого судді, як неможливість залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин. КПК України та інші закони не розкривають зміст цих понять. Доволі логічним та таким, з яким важко не погодитись, видається

висновок О.В. Малахової про те, що відповідно до ч.1 ст. 244 КПК України слідчий суддя не має права відмовляти в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, якщо підозрюваний має право на безоплатну вторинну правову допомогу, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [100, с. 67]. На нашу думку, до цієї категорії можуть бути віднесені й інші особи, наприклад, які мають на утриманні непрацездатних членів сім'ї або малолітніх дітей за умови надання доказів, що підтверджують ці обставини.

Заявлена тематика вимагає звернення до проблеми реалізації права на захист під час безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій. Незважаючи на посилення правових гарантій прав підозрюваного на захист у цьому контексті та постійне вдосконалення кримінально-процесуального законодавства у цій царині, даний аспект продовжує відзначатися неабиякою проблемністю як у доктринальній, так і практичній площині.

Передусім, вважаємо за доцільне піддати науковому аналізу питання реалізації права на захист при проведенні обшуку, адже саме ця слідча (розшукова) дія відзначається, по-перше, ризиком суттєвого обмеження прав та свобод особи, а по-друге, є чи не найбільш динамічною у нормотворчому сенсі.

Кримінально-процесуальна регламентація виконання ухвали слідчого судді в частині забезпечення права особи, в житлі або іншому володінні якої проводиться обшук на захист, піддалася ґрунтовному вдосконаленню відповідно до положень законів України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» №2147-VIII від 03.10.2017 р. та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» №2213-VIII від 16.11.2017 р. Положеннями вказаних законодавчих актів у КПК України було нормативно врегульовано: 1)

право особи, у житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук, користуватися правовою допомогою адвоката на будь-якій стадії його проведення; 2) обов'язок слідчого, прокурора та іншої службової особи, яка бере участь у проведенні обшуку, допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються відповідно до КПК України; 3) правило про обов'язкове фіксування обшуку на підставі ухвали слідчого судді за допомогою аудіо- та відеозапису; 4) право сторони захисту на безперешкодне фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису; 5) процесуальні наслідки недопуску адвоката до місця проведення обшуку, а саме недопустимість доказів, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії; 6) право слідчого судді або суду обмежити чи заборонити доступ сторін кримінального провадження з боку захисту до результатів технічного запису з метою забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування у разі, якщо на обґрунтування клопотання про проведення обшуку слідчий, прокурор надали результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Незважаючи на таку фундаментальну новелізацію кримінально-процесуального законодавства у частині забезпечення права на захист під час здійснення обшуку, формулювання окремих положень КПК України та практика їх реалізації потребують ґрунтового наукового аналізу, в тому числі в частині відповідності міжнародно-правовим стандартам реалізації права на захист.

Відповідно до ч.1 ст. 236 КПК України незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України, тобто свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю, а також ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи),

уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Водночас, відповідно до ч.2 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» договір про надання правової допомоги може вчинятися усно у випадках якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим - з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди - у найближчий можливий строк. У літературі на цей аспект звернула увагу К.В. Дрішлюк, обґрунтовано зазначаючи, що у такому разі адвокат має бути допущений до участі у відповідній слідчій (розшуковій) дії за умови пред'явлення свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [56, с. 348]. Поділяючи таку позицію, вважаємо за доцільне доповнити останнє речення ч.1 ст. 236 КПК України після слова «Кодексу» словосполученням «та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»».

Процесуальним наслідком недопущення адвоката до місця проведення обшуку є визнання доказів, отриманих під час виконання відповідної ухвали слідчого судді, недопустимими. При цьому тягар доказування факту недопущення до участі в обшуку покладається на адвоката в суді під час судового провадження (п.3 ч.3 ст. 87 КПК України). Піддаючи відповідну нормативну конструкцію критичному аналізу, І. В. Гловюк звертає увагу на недосконалість положення про покладення тягаря доказування саме на адвоката з тих міркувань, що, по-перше, на практиці може виникнути ситуація, коли у судовому засіданні цей адвокат вже не надає професійну правничу допомогу обвинуваченому (якщо мова йде про захисника) або обшук може проводитись у житлі чи іншому володінні будь-якої особи, у тому числі тієї, яка не буде учасником судового провадження у майбутньому, тому, відповідно, не буде учасником судового провадження і її адвокат, а по-друге, невідповідність формулювання «зобов'язаний довести в суді під час судового провадження» нормі ч. 4 ст. 87 яка передбачає, що докази, передбачені цією статтею, повинні

визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані. З огляду на це, вчена пропонує викласти п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України у такій редакції: «3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії» [49, с. 144, 165].

Повністю погоджуючись із логікою наведених тверджень, зазначимо, що запропонована редакція п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України не повною мірою вирішує її проблемний спектр. Порушення права на захист під час виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку може бути зумовлене не лише недопущенням адвоката до місця його проведення, але й перешкоджанням у реалізації його процесуальних та професійних прав з боку сторони обвинувачення. Цілком імовірною видається ситуація, за якої адвоката може бути фізично допущено до місця проведення слідчої дії, але йому при цьому не дали змоги здійснити право на безперешкодне фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису.

Саме тому, вважаємо, що п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України повинен бути викладений у такій редакції: «під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії та/або порушенням його процесуальних та професійних прав».

У ст. 236 КПК України в редакції Закону України №2147-VIII від 03.10.2017 р. містяться положення, якими регламентовано процесуальний порядок особистого обшуку особи, який може бути проведений під час виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи.

Так, відповідно до п.2 ч.5 ст. 236 КПК України обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої

особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі. Зазначимо, у літературі постійно висловлюються різні пропозиції щодо розширення кримінально-процесуальної регламентації порядку проведення особистого обшуку особи в контексті підстав, порядку та процесуального оформлення відповідної слідчої (розшукової) дії [23; 47; 74, с. 146-147; 80, с. 179], а враховуючи відносну лапідарність та колізійність наведеного правоположення, відповідна проблематика не втрачає своєї актуальності.

По-перше, викликає певне запитання щодо вказівки в останньому реченні п.2 ч.5 ст. 236 КПК України на процесуальний порядок фіксації особистого обшуку лише у протоколі. За такого формулювання норми не достатньо зрозумілим залишається те, чи розповсюджується на порядок проведення особистого обшуку, встановлене у ч.10 ст. 236 КПК України правило про обов'язкове фіксування за допомогою аудіо- та відеозапису. Враховуючи те, що особистий обшук є складовою обшуку в житлі чи іншому володінні особи, на що вказує структурне розміщення правових приписів, що регламентують порядок його здійснення у ст. 236 КПК України і може бути проведений виключно під час виконання відповідної ухвали слідчого судді, видається, що його фіксація повинна здійснюватися із дотриманням вимог ч.10 ст. 236 КПК України. Тому, на наше переконання, нормативне формулювання останнього речення п.2 ч.5 ст. 236 КПК України в цьому аспекті має бути уточнене та доповнене реченням такого змісту: «Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації за правилами, передбаченими частиною десятою цієї статті, а також у відповідному протоколі».

Набрання чинності Законом України №2213-VIII від 16.11.2017 року зумовило появу у вітчизняному законодавстві нового суб'єкта – іншої особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, під якою слід розуміти особу, стосовно якої (в тому числі щодо її майна)

здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України. Незважаючи на те, що КПК України нормативно не визначає, які конкретно суб'єкти відносяться до цієї категорії, а у літературі висловлюються пропозиції на користь системного викладення та розширення їх правового статусу [84, с. 199; 244, с. 184], можливість віднесення до цієї категорії особи, у житлі або володінні якої проводиться обшук, є беззаперечною.

І хоча право такої особи користуватися правовою допомогою гарантовано у ч.3 ст. 236 КПК України, у доктрині звертається увага на асиметричність правових можливостей володільця житла або іншого володіння, в якому проводиться обшук, його адвоката, представника, порівняно із підозрюваним та його захисником, зокрема, мова йде про право безперешкодного фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису надається лише стороні захисту. Відповідно, якщо адвокат виступатиме не захисником, а надаватиме правову допомогу іншим учасникам, права на безперешкодне фіксування, передбачене ч.1 ст. 107 КПК України, він не матиме [35, с. 77; 49, с. 143].

На нашу думку, подолати будь-які розбіжності у правовому статусі осіб, у житлі або іншому володінні яких проводиться обшук, порівняно із підозрюваним та його захисником можна, доповнивши ч.3 ст. 236 КПК України положенням такого змісту: «Особа, у житлі або іншому володінні якої проводиться обшук користується усіма правами сторони захисту під час його проведення».

2.3. Реалізації права на захист в контексті міжнародних стандартів при здійсненні окремих процесуальних дій після повідомлення про підозру

З моменту повідомлення особи про підозру у кримінальному провадженні з'являється новий учасник – підозрюваний, який набуває передбачених ст. 42 КПК України прав, зокрема і права мати захисника на першу вимогу. Здійснення активної, цілеспрямованої та систематичної діяльності зі спростування підозри у досудовому провадженні вимагає наявності у

кримінально-процесуальному законодавстві ефективних механізмів її забезпечення. Чільне місце серед них посідає можливість сторони захисту мати доступ до матеріалів кримінального провадження, яка є невід'ємною складовою загальновизнаного стандарту реалізації права отримувати інформацію про характер і причини підозри.

Можливість отримати доступ до матеріалів кримінального провадження на стадії досудового розслідування має неабияке значення в контексті реалізації права на захист, адже без нього практично неможливо вести мову про побудову ефективної тактики його здійснення.

Втім, аналіз кримінально-процесуальної регламентації цього процесуального інституту, практики застосування його норм, а також доктринальних джерел дозволяє стверджувати, що цей аспект реалізації права на захист характеризується чималим спектром проблем теоретичного та прикладного характеру.

Відповідно до ст. 221 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

У цьому ключі науковому аналізу, передусім, слід піддати механізм забезпечення реалізації стороною захисту свого права на таке ознайомлення та виконання слідчим, прокурором відповідного обов'язку, що покладений на них кримінально-процесуальним законом.

Таким механізмом у досудовому розслідуванні виступає судовий контроль. І хоча у положеннях ст. 303 КПК України нічого не згадується про можливість оскаржити слідчому судді бездіяльність слідчого, прокурора, пов'язану із неознайомленням сторони захисту із матеріалами досудового

розслідування до його завершення, практиці правозастосування відомі випадки ефективного забезпечення передбаченого ст. 221 КПК України права сторони захисту мати доступ до матеріалів досудового розслідування.

Загалом, практика слідчих суддів у цьому контексті може бути зведена до двох кардинально протилежних підходів, кожен із яких має нормативне підґрунтя.

Перший підхід полягає у тому, що клопотання сторони захисту про ознайомлення із матеріалами досудового розслідування визнається клопотанням про виконання будь-яких процесуальних дій, поданим в порядку ст. 220 КПК України. Враховуючи, що положення ст. 220 КПК України встановлюють триденний строк для здійснення розгляду клопотань такого роду, у разі невчинення слідчим, прокурором таких дій, стороною захисту подається слідчому судді скарга на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у нездійсненні процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк [228; 230; 233].

Відповідно до другого підходу, генерованого судовою практикою, законом не визначено строк, в який слідчий, прокурор повинні ознайомити сторону захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження з матеріалами справи під час досудового розслідування. А оскільки така процесуальна дія, як ознайомлення з матеріалами кримінального розслідування «не є слідчою чи розшуковою дією, тому бездіяльність слідчого в ненаданні матеріалів справи для ознайомлення в ході досудового розслідування не підлягає оскарженню до слідчого судді» [226; 229].

Статтею 220 КПК України встановлено обов'язок слідчого, прокурора забезпечити розгляд клопотань не лише про проведення слідчих чи негласних слідчих розшукових дій, але й будь-яких процесуальних дій. А оскільки надання стороною обвинувачення доступу до матеріалів досудового розслідування стороні захисту є процесуальною дією (хоча і не встановлює

строку для його здійснення), то перший зазначений нами підхід загалом не позбавлений логіки.

Втім, на наше переконання, розглядати приписи ст. 221 КПК України як норми спеціального характеру відносно приписів ст. 220 КПК України не можна, адже вони встановлюють цілком різні обов'язки. Якщо ст. 220 КПК України, як уже неодноразово наголошувалось вище, зобов'язує слідчого, прокурора забезпечити розгляд клопотань про виконання будь-яких процесуальних дій, то ст. 221 КПК України встановлює імперативний обов'язок надати доступ до матеріалів досудового розслідування стороні захисту, потерпілому, його представнику чи законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Якщо розглядати цей аспект ширше, то слід зазначити, що навіть коло осіб, яким надано право звертатись із клопотанням в порядку ст. 220 і ст. 221 КПК України, частково не збігається, адже положення останньої не надають права подання відповідного клопотання представнику чи законному представнику потерпілого, а також нічого не згадують про іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (принаймні про можливість ознайомлення із матеріалами в тій частині, що зачіпає її права та законні інтереси).

Частиною першою ст. 221 КПК України передбачена можливість не надавати стороні захисту для ознайомлення ті матеріали, які пов'язані із застосуванням заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Вказане нормативне положення цілком корелюється з усталеною практикою ЄСПЛ, відповідно до якої право на інформацію не є абсолютним, адже у будь-якому кримінальному провадженні можуть існувати конкуруючі інтереси, такі, як національна безпека, необхідність захисту свідків, які знаходяться під загрозою тиску, або утримання в таємниці методів розслідування злочинів

поліцією, які повинні бути ретельно зрівноважені з правами обвинуваченого (рішення ЄСПЛ у справах «Edwards and Lewis v. The United Kingdom» [267], «Матановіч проти Хорватії» [141]). Водночас, у рішенні «Мірілашвілі проти Росії» [275] ЄСПЛ зазначив, що у випадках, коли мова йде про приховування від захисту певної інформації, Суд має перевірити наскільки ця перешкода для захисту відповідає належним процесуальним гарантіям і виправдана законними інтересами.

Аналіз практики розгляду скарг на бездіяльність слідчого, пов'язану із ненаданням доступу до матеріалів досудового розслідування в порядку ст. 221 КПК України, дозволяє констатувати, що слідчі судді в переважній більшості випадків не піддають критичній оцінці можливість завдання шкоди кримінальному провадженню у разі надання відповідних матеріалів підозрюваному та його захиснику у мотивувальних частинах відповідних ухвал, обмежуючись простим посиланням на правоположення ст. 221 КПК України, обґрунтовуючи правомірність обмеження доступу до матеріалів провадження [231; 235]. Втім, наявні й винятки із загальної тенденції. Так, наприклад, слідчим суддею Печерського районного суду м. Києва в ухвалі про відмову у задоволенні скарги захисника підозрюваного ОСОБА_2 - ОСОБА_1 на постанову слідчого в особливо важливих справах першого слідчого відділу управління спеціальних розслідувань Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України про часткову відмову у задоволенні клопотання про надання на ознайомлення матеріалів досудового розслідування №12013110100018224 від 12 грудня 2013 року, було вказано, що «на вказаному етапі досудового розслідування ознайомлення з усіма матеріалами кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, оскільки у вказаному кримінальному провадженні підозрюється кілька осіб, в матеріалах кримінального провадження міститься інформація про вчинення злочинів іншими особами, контактна інформація потерпілих, свідків, інша інформація, що може стати підставою для оголошення підозри іншим особам,

інша охоронювана законом таємниця, розголошення котрої на цій стадії може негативно вплинути на досудове розслідування» [232].

Аналізуючи конкретну ухвалу, можна дійти висновку, що у даному випадку суд вдається до широкого тлумачення формулювання «матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню». Крім того, обмеження права на інформацію з позиції практики ЄСПЛ в аналізованій ситуації навряд чи можна визнати виправданим, відповідним та достатнім, адже цілком очевидно, що контактні дані інших учасників кримінального провадження можуть при ознайомленні бути видалені. Сумнівним (або принаймні таким, що вимагає більш ґрунтовної деталізації) видається й посилення на те, що у кримінальному провадженні підозрюється декілька осіб на обґрунтування обмеження доступу до матеріалів досудового розслідування стороні захисту.

Слід погодитися з І.В. Гловюк у тому, що «наявна нормативна регламентація, по-перше, не забезпечує пропорційності між інтересами, які захищаються шляхом ненадання матеріалів для ознайомлення, та правом підозрюваного на захист, по-друге, не містить належної правової процедури вирішення питання того, які матеріали не можуть бути надані для ознайомлення за ст. 221 КПК України» [48].

В цьому контексті заслуговує на підтримку позиція щодо необхідності уточнення положень ст. 221 КПК України в частині визначення переліку відомостей, що можуть не надаватись стороні захисту для ознайомлення під час досудового розслідування до його завершення. У зв'язку з цим видається доцільним викласти перше речення ч.1 ст. 221 КПК України після словосполучення «про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» у такій редакції: «матеріалів, що містять відомості, які становлять державну та/або іншу охоронювану законом таємницю, зокрема інформацію про факт та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, матеріалів, що містять відомості, які можуть стати

підставою для підозри, обвинувачення інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі в іншому кримінальному провадженні, а також матеріалів, що містять відомості про приватне та сімейне життя інших осіб».

Набрання чинності Законом України №2147-VIII від 03.10.2017 ознаменувалося появою у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві інституту оскарження повідомлення про підозру. Так, відповідно до п.10 ч.1 ст. 303 КПК України підозрюваний, його захисник або законний представник мають право оскаржити слідчому судді повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом.

Аналіз цієї норми дозволяє виділити три основні передумови виникнення у зацікавлених осіб права на оскарження, передбаченого п.10 ч.1 ст. 303 КПК України, а саме: 1) наявність відкритого кримінального провадження, досудове розслідування якого не завершене (кримінальне провадження не закрито, обвинувальний акт не було направлено до суду); 2) наявність письмового повідомлення особі про підозру; 3) спеціальний момент виникнення права на оскарження - з наступного дня після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. При цьому слід звернути увагу, що на правоположення п.10 ч.1 ст. 303 КПК України поширюються загальні вимоги щодо строку подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбаченого ст. 304 КПК України, а саме протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Таким чином, після спливу встановленого у п.10 ч.1 ст. 303 КПК України підозрюваний, його захисник або законний представник мають подати

відповідну скаргу слідчому судді у десятиденний строк. Саме такий підхід до вирішення даного питання демонструє і судова практика [225].

Така лапідарність кримінально-процесуальної регламентації інституту оскарження повідомлення про підозру залишає чимало питань теоретичного та практичного характеру, пов'язаних із визначенням предмету судового контролю при розгляді таких скарг. Системний аналіз положень ч.10 ч.1 ст. 303 КПК України та Глави 22 КПК України не дає змогу чітко визначити, які саме аспекти підлягають судовій перевірці: формальні (порушення процесуальних вимог щодо змісту повідомлення про підозру та порядку його вручення) чи змістовні (перевірка підстав для вручення особі повідомлення про підозру, передусім, достатності доказів). На цьому наголошується і у літературі [115]. Безумовно, виходячи із загальних завдань судового контролю у кримінальному провадженні, такий перевірці мають підлягати будь-які обставини, які вказують на незаконність або необґрунтованість повідомлення особі про підозру. Водночас, судова практика з цього приводу є надто суперечливою. Так, наприклад, слідчий суддя Херсонського міського суду Херсонської області в ухвалі за результатами розгляду скарги захисника на повідомлення про підозру зазначив, що «формальних підстав для скасування повідомлення про підозру захисником не заявлено, а доводи заявника щодо невідповідності діяння, зазначеного в повідомленні про підозру, кваліфікації кримінального правопорушення є необґрунтованими, оскільки питання кваліфікації кримінального правопорушення має вирішувати суд, ухвалюючи вирок. Слідчий суддя на стадії досудового розслідування не вправі давати оцінку зібраним доказам» [238].

Доволі цікавою у розглядуваному ключі є ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси, в якій задоволення скарги захисника на повідомлення про підозру обґрунтовано тим, що «сторона обвинувачення при розслідуванні даного кримінального провадження допустила невиправдані зволікання щодо встановлення усіх обставин вчиненого діяння, не вжила

необхідних і достатніх заходів для проведення досудового розслідування у передбачений законом строк, чим допустила грубі порушення прав і свобод осіб, яких стосувалося таке кримінальне провадження. З часу вручення ОСОБА_2 повідомлення про підозру 07.06.2019 року, протягом двох місяців органом досудового розслідування його не викликано та не допитано, не проведено жодної іншої слідчої дії за його участі» [236]. Така позиція суду цілком узгоджується з положеннями ст. 2 КПК України, відповідно до якої завданнями кримінального провадження є забезпечення *швидкого*, повного та неупередженого розслідування (*уточнення наше – Т.Б.*), а також ч. 5 ст. 28 КПК України, якою встановлено право кожного на те, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Як уже вказувалось вище, норма п.10 ч.1 ст. 303 КПК України передбачає виникнення у сторони захисту права на оскарження повідомлення про підозру лише після спливу певного строку – одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. За такого нормативного регулювання виникає нагальна необхідність визначення точного моменту вручення повідомлення про підозру і набуття особою статусу підозрюваного. Відповідно до ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Якщо особі особисто вручено повідомлення про підозру, звичайно, жодних проблем із визначенням моменту набуття статусу підозрюваного не виникає. Але якщо особа набула статусу підозрюваного після «вжиття заходів для вручення їй повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України

для вручення повідомлень», що слід вважати у такому випадку моментом повідомлення про підозру і чи має взагалі така особа право на оскарження повідомлення про підозру в порядку, передбаченому КПК України. Відповідь на останнє запитання очевидно є позитивною, але як обчислювати строк, після спливу якого відповідне право виникає. На Нашу думку, положення КПК України в цій частині не забезпечують дотримання принципу правової визначеності, адже встановлюють лише фактичний момент визнання особи підозрюваною, а не юридичний.

Досліджуючи питання, пов'язані з набуттям особою статусу підозрюваного у кримінальному провадженні, О. В. Фараон слушно зауважила, що навряд чи буде логічною зміна процесуального статусу особи у кримінальному провадженні, якщо повідомлення про підозру було направлене їй засобами поштового зв'язку, але не було вручене адресату з будь-яких причин (для прикладу, повернуте відправнику у зв'язку із закінченням строку зберігання у поштовому відділенні або відмовою адресата від його отримання) [243, с. 43].

На наше переконання, вирішення окресленої проблеми слід шукати, виходячи із системного тлумачення норм КПК України. Особа може набути статусу підозрюваного внаслідок вжиття заходів для вручення їй повідомлення про підозру у разі, якщо не встановлено її місцезнаходження. Водночас, відповідно до ч.1 ст. 281 КПК України слідчий, прокурор мають оголосити підозрюваного у розшук у разі, якщо під час досудового розслідування його місцезнаходження невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик. При цьому, відповідно до ч.2 ст. 281 КПК України, про оголошення розшуку слідчий, прокурор виносять окрему постанову, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказують в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових

розслідувань. Виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що саме момент винесення слідчим, прокурором постанови про оголошення підозрюваного у розшук або постанови про зупинення досудового розслідування у зв'язку з оголошенням підозрюваного у розшук, слід вважати моментом, з якого особа набуває статусу підозрюваного і з якого слід відраховувати строки, встановлені ст. 219 та п.10 ч.1 ст. 303 КПК України. А тому пропонуємо доповнити ч.1 ст. 42 КПК України другим реченням такого змісту: «У такому випадку особа набуває статусу підозрюваного з моменту винесення слідчим, прокурором постанови про оголошення її у розшук або постанови про зупинення досудового розслідування у зв'язку з оголошенням підозрюваного у розшук в порядку, передбаченому Главою 23 цього Кодексу». За такої кримінально-процесуальної регламентації закон чітко указуватиме на правозастосовний акт, винесення якого матиме наслідком визнання особи підозрюваним у кримінальному провадженні, що забезпечить правову визначеність у цьому аспекті.

Інститут оскарження повідомлення про підозру дещо дисонує з іншими судово-контрольними процедурами у досудовому розслідуванні, в межах яких здійснюється перевірка обґрунтованості підозри. Передусім, ідеться про розгляд слідчим суддею клопотань про застосування запобіжних заходів. Так, відповідно до ч.2 ст. 193 КПК України слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні. Водночас спростування обґрунтованості підозри за результатами розгляду слідчим суддею клопотання про застосування запобіжного заходу не передбачає скасування відповідного

повідомлення про підозру, хоча корелятивний зв'язок між ними доволі часто є прямим.

Цей аспект набув актуальності і в практичному розрізі. Так, постановляючи ухвалу про відмову у задоволенні скарг про скасування повідомлення про підозру, слідчі судді мотивували своє рішення тим, що «підозра була досліджена слідчими суддями при вирішенні питання про обрання та продовження запобіжного заходу, була визнана обґрунтованою, так як такий висновок судових органів можливий лише за умови, що сама підозра відповідає вимогам ст.277 КПК України» [227; 234].

Назвати такий підхід абсолютно безпідставним не можна, адже відповідно до ст. 198 КПК України висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для *суду під час судового розгляду* або для *слідчого чи прокурора* під час цього або іншого кримінального провадження (курсив наш – Т.Б.), але не для слідчого судді при розгляді інших питань, що віднесені до його компетенції.

На нашу думку, в межах розгляду слідчим суддею скарги на повідомлення про підозру обставин, що вказують на законність та обґрунтованість набуття особою статусу підозрюваного мають бути перевірені незалежно від того чи розглядалося таке питання при розгляді інших клопотань в межах даного або іншого кримінального провадження. А тому переконані, що ст. 198 КПК України слід доповнити нормою, відповідно до якої встановлені в ухвалі про застосування запобіжного заходу обставини, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення також і для слідчого судді при розгляді інших процесуальних питань у даному або іншому кримінальному провадженні.

2.4. Реалізація права на захист при закінченні досудового розслідування відповідно до вимог міжнародних стандартів

В ході проведення досудового розслідування уповноважені учасники кримінального провадження, які здійснюють кримінальне переслідування, зобов'язані забезпечити в достатньому обсязі можливість реалізації права на захист протягом всього досудового розслідування. З урахуванням ст. 2 КПК України, саме на сторону обвинувачення має покладатися такий обов'язок, адже обсяг процесуальних можливостей сторони обвинувачення та сторони захисту під час досудового розслідування нерівний. Очевидно, що у сторони захисту є право заявляти клопотання та відводи, однак таким чином вони в деякій мірі опосередковано впливають на процес розслідування кримінального правопорушення. Відповідно, функцію кримінального переслідування в першу чергу реалізує сторона обвинувачення, яка і зобов'язана організувати досудове розслідування таким чином, щоб повною мірою забезпечити права та законні інтереси всіх учасників кримінального провадження під час всього досудового розслідування. І не в останню чергу це стосується закінчення досудового розслідування.

Очевидно, що при аналізі питання реалізації міжнародних засад права на захист при закінченні досудового розслідування, сам інститут закінчення досудового розслідування не можна розглядати лише як окреме кінцеве рішення: закриття кримінального провадження або обвинувальний акт, який має бути направлений до суду. В аспекті встановлення сутності досудового розслідування нам більше імпонує позиція Г.І. Глобенка, який розглядає закінчення досудового розслідування як об'ємний за змістом етап роботи, що передує прийняттю відповідного рішення, який складається з: 1) аналізу і оцінки зібраних у справі доказів; 2) систематизації та належного оформлення матеріалів справи; 3) прийняття рішення про форму закінчення провадження у справі; 4) повідомлення учасників процесу про закінчення провадження у

справі та пред'явлення матеріалів для ознайомлення; 5) розгляду клопотань, що надійшли від учасників процесу; 6) складання підсумкового процесуального документа; 7) реалізації всіх процесуальних рішень, пов'язаних із закінченням досудового розслідування [42, с. 8]. Очевидно, що певні запропоновані автором елементи закінчення досудового розслідування за КПК України 1960 р. вже не відповідають чинному кримінальному процесуальному законодавству, проте в даному випадку увагу потрібно приділити не власне формулюванню елементів, а факту їх сукупності. Закінчення досудового розслідування – поняття багатоаспектне, що не обмежується лише складанням процесуального документа; «це система дій, якій передують оцінка доказів» [176, с. 16]. Саме на завершальному етапі досудового розслідування фактично приймається рішення про подальшу долю всього кримінального провадження, про можливість доведення винуватості в суді або про неможливість подальшої передачі кримінального провадження до суду. Відповідно, при завершенні досудового розслідування стороною обвинувачення так само повинні бути надані достатні процесуальні можливості для реалізації права на захист. Більше того, ЄСПЛ у низці своїх рішень фактично напрядує на необхідність чіткого дотримання міжнародних стандартів права на захист саме на завершальному етапі досудового розслідування.

Як вже було вказано в даному дисертаційному дослідженні, ЄСПЛ неодноразово наголошував на такому праві сторони захисту, як можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження. Відповідно до ст. 221 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення

загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Тобто законодавець дозволяє стороні захисту ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Проте таке ознайомлення має низку недоліків (слідчий може не надавати такі документи, якщо це може зашкодити досудовому розслідуванню, вимагається активна участь стороні захисту в процедурі ініціювання ознайомлення тощо), тому ключовим можна назвати порядок ознайомлення з матеріалами досудового розслідування саме в порядку ст. 290 КПК України на завершальному етапі досудового розслідування перед направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду.

Як вже було зазначено в даному дисертаційному дослідженні, стандарт реалізації права на інформацію про характер і причини підозри та обвинувачення в частині ознайомлення з матеріалами кримінального провадження стосується трьох аспектів: можливості ознайомитися з усіма матеріалами досудового розслідування; можливості робити копії з таких матеріалів; допустимості обмеження доступу до окремих матеріалів, якщо це обумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки, захисту свідків, збереження секретних методів розслідування, за умови виключності такої заборони. Якщо проаналізувати положення ст. 290 КПК України, то можна зробити висновок, що зазначені міжнародні стандарти в тому чи іншому вигляді присутні у зазначеному положенні. Проте очевидним є і той факт, що лише поверхневого аналізу ст. 290 КПК України в даному випадку буде недостатньо, адже при реалізації міжнародних стандартів права на захист вирішальне значення має не нормативне закріплення відповідних прав, а саме можливості їх практичного застосування. Крім того, аналогічні положення були закріплені і в КПК України 1960 року, проте цей факт не вказує на тотожність двох нормативно-правових актів в частині ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування. Саме

тому, з точки зору аналізу міжнародних стандартів реалізації права на захист, необхідно більш ретельно дослідити процедуру відкриття матеріалів стороні захисту відповідно до ст. 290 КПК України.

У першу чергу необхідно зауважити на обсяг матеріалів, які можуть бути надані стороні захисту для ознайомлення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 290 КПК України прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Відповідно, стороні захисту мають бути надані всі матеріали досудового розслідування. Більше того, частиною 12 ст. 290 КПК України встановлено кримінальну процесуальну відповідальність за ненадання можливості ознайомитися з доказами, які в подальшому не можуть бути використані в суді. Таким чином законодавець встановлює, що сторони мають надати матеріали для ознайомлення в повному обсязі. Поряд з цим в КПК України також встановлені й виключення з цього правила.

Відповідно до ч. 5 ст. 290 КПК України у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені. Як вже було зазначено, ЄСПЛ допускає обмеження обсягу відомостей, які можуть бути надані для ознайомлення стороні захисту. Проте законодавець у даному положенні не уточнює, про які саме відомості йдеться.

В науковій літературі існує позиція, що мова йде про речі та документи, які містять охоронювану законом таємницю [48, с. 155]. Проте не можна погодитися з висловленою позицією, адже, наприклад, в КПК України в Главі 40 передбачений порядок здійснення кримінального провадження, яке містить

відомості, що становлять державну таємницю. Так, відповідно до ч. 4 ст. 517 КПК України доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом. Таким чином законодавець не забороняє стороні захисту ознайомлюватися з матеріалами, що становлять державну таємницю, а лише встановлює особливий порядок такого ознайомлення.

Крім того, необхідно звернути увагу на формулювання ч. 5 ст. 290 КПК України. В даному положення законодавець уточнює, що при ознайомленні з документів можуть вилучатися відомості. Таким чином мова не йде про вилучення цілих документів, а лише вилучення частини інформації з таких документів. Це також підтверджує позицію, що вилучена інформація не стосується відомостей, доступ до яких обмежений в силу закону. Так само, як і не стосується таке вилучення необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя особи, адже, як зазначають науковці, «з цією ж метою може бути прийняте рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж окремої частини провадження; тоді виникає питання про доцільність дублювання процедур, пов'язаних із забезпечення нерозголошення цих відомостей, і якій з них слід віддавати пріоритет» [48, с. 155].

Більш логічним вбачається висновок про те, що в порядку ч. 5 ст. 290 КПК України можуть вилучатися відомості у випадку застосування до

учасників кримінального провадження заходів безпеки. Такий висновок узгоджується з формулюванням вказаного положення, адже самі матеріали будуть надаватися для ознайомлення, з них лише буде вилучена певна інформація.

Крім того, можна дійти висновку, що також не підлягає розголошенню певна інформація при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до п. 5.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, постанова слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій [138] (далі – Інструкція), клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії та додатки до нього, протокол про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню [138]. Очевидно, що в подальшому така інформація підлягає розсекречуванню та надається стороні захисту для ознайомлення в порядку ст. 290 КПК України з дотриманням особливої процедури, яка передбачена ст. 254 КПК України. В той же час необхідно зазначити, що не вся інформація, яка може міститися в матеріалах, пов'язаних з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, підлягає розсекречуванню.

Наприклад, відповідно до п. 3.12 Інструкції, протоколи про проведення НСРД повинні надаватися прокурору, який здійснює процесуальне керівництво у кримінальному провадженні. Однак навіть прокурору не надаються матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації. Очевидно, що така інформація також не буде надана і стороні

захисту для ознайомлення. При цьому до таких осіб далеко не обов'язково може бути застосовані заходи безпеки, про які мова велася раніше.

Крім того, оцінюючи реалізацію міжнародних засад права на захист на завершальному етапі досудового розслідування, також варто окрему звернути увагу на строк, протягом якого сторона захисту може ознайомитися з матеріалами досудового розслідування.

Так, відповідно до ч. 10 ст. 290 КПК України сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду, не пізніше п'яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання.

Необхідно зазначити, що аналогічне положення було запроваджене ще в 2011 році в ст. 218 КПК України 1960 р., а тому варто констатувати, що проблематика затягування з ознайомленням із матеріалами досудового розслідування сторони захисту існує досить давно. Тому досить очевидним є те, що можливість обмежити сторону обвинувачення в часі на ознайомлення з

матеріалами відображене і в положеннях КПК України 2012 року. При цьому необхідно наголосити, що можливість обмежити у часі на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження можна не лише за клопотанням сторони обвинувачення, а і за клопотанням сторони захисту. І хоча дане положення майже не знаходить свого відображення на практиці, необхідно констатувати спроби законодавця надати однаковий обсяг прав як стороні обвинувачення, так і стороні захисту в даному аспекті.

Очевидно, що необхідність звернення до слідчого судді з клопотанням про обмеження строку на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування виникає у випадку, якщо одна зі сторін зловживає своїм правом на ознайомлення, що може мати низку негативних наслідків у кримінальному провадженні. Так, у випадку обрання до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою таке затягування негативно впливає на його право на судовий розгляд обвинувачення щодо нього у найкоротший строк. Крім того, в КПК України досі не регулюється порядок подання до слідчого судді клопотання після відкриття матеріалів іншої стороні, адже, згідно з ч. 1 ст. 290 КПК України, після винесення рішення прокурором або слідчим за погодженням з прокурором про відкриття матеріалів досудове розслідування вважається завершеним, а тому слідчі судді фактично не уповноважені на розгляд будь-яких клопотань після цього.

Також в даному аспекті необхідно звернути увагу на той факт, що законодавець не уточнює, що саме слід вважати «зволіканням». Т.В. Корчева вважає, що при аналізі даного поняття в контексті ст. 290 КПК необхідно враховувати обсяг матеріалів досудового розслідування, вік особи, місце її проживання, володіння особою державною мовою, наявність перекладача, захисника, їх кількість [85, с. 214]. І.В. Гловюк, М.І. Пашковський та Д.В. Пономаренко розширюють цей перелік також такими обставинами, як умови ознайомлення підозрюваного з матеріалами досудового розслідування, робоча завантаженість захисника (захисників), характер матеріалів досудового

розслідування [51, с. 225]. У зв'язку з цим слід констатувати, що на даний момент через відсутність чіткого нормативного закріплення поняття «зволікання» на практиці виникають серйозні проблеми при оцінці даного поняття. Проте потрібно звернути увагу на іншу проблему, а саме на порядок визначення строку, який встановлюється слідчим суддею для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

В ч. 10 ст. 290 КПК України законодавець зазначає, що слідчий суддя, визначаючи строк, достатній для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, повинен врахувати обсяг, складність матеріалів та умови доступу до них. Таке формулювання також є оціночним, проте в даному випадку набагато складніше на законодавчому рівні надати чіткі критерії для визначення строків на ознайомлення, адже матеріали різних кримінальних проваджень суттєво відрізняються один від одного, а тому уніфіковану формулу вивести майже неможливо. Хоча є позиції щодо більш чіткого встановлення даних критеріїв. Так, наприклад, Л. Дроздовський, проаналізувавши з власного досвіду тривалість оголошення суддею клопотання учасника кримінального провадження та обсяг такого клопотання, встановив, що на ознайомлення з одним томом кримінального провадження (250 сторінок, хоча в певних випадках одним том може нараховувати до 800 сторінок тексту) має надаватися два робочі дні [57].

Заслуговує на увагу позиція більш чіткого визначення строку, який надається слідчим суддею для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, та зменшення кількості оціночних понять в КПК України, проте повністю погодитися із запропонованою формулою тривалості ознайомлення з матеріалами досудового розслідування погодитися складно. По-перше, існує величезна різниця між прочитанням документів та ознайомленням з ними, адже ознайомлення вимагає також аналізу інформації, що може потребувати значно більшого періоду часу. По-друге, в даному випадку не враховується складність матеріалів кримінального провадження. Очевидно, що якщо в матеріалах

присутні документи, які вимагають окремого дослідження стороною захисту, то це також має враховуватися слідчим суддею.

Як свідчить судова практика, слідчі судді в цілому враховують вимоги КПК України та встановлюють різні строки для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування [224; 237]. При цьому заслуговують на увагу ті ухвали слідчих суддів, в яких визначено не лише тривалість ознайомлення з матеріалами, а й графік такого ознайомлення. Так, слідчий суддя Центрального районного суду м. Миколаєва не лише встановив строк на ознайомлення, а також зобов'язав слідчого «скласти графік днів та часів можливості для ознайомлення протягом вказаного строку, не менш ніж по 4 години не менш 3-х днів на тиждень» [239]. Вважаємо таку практику досить слушною. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування відбувається, як правило, в кабінеті слідчого за його присутності. Відповідно, якщо слідчий буде зайнятий в інших процесуальних діях, то в такі дні ознайомлення з матеріалами може не відбутися, хоча цей строк все одно буде зарахований як строк, протягом якого сторона обвинувачення ознайомлювалася з матеріалами досудового розслідування. Крім того, такими рішеннями слідчі судді констатують, що фактичне ознайомлення не відбувається у вихідні дні. А у робочі дні ознайомлення може відбуватися лише протягом «робочих годин», а не всі 24 години, що фактично є нереальним. При цьому необхідно зауважити, що графік ознайомлення з матеріалами в першу чергу повинен формуватися не слідчим суддею, а слідчим або прокурором, тобто особами, які будуть надавати доступ до таких матеріалів.

Тому доцільно в ч. 10 ст. 290 КПК України передбачити, що у випадку подання клопотання стороною обвинувачення для обмеження у часі на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторони захисту слідчий або прокурор також зобов'язані вказати графік, протягом якого вони можуть надати доступ до таких матеріалів (не більше 8 годин на один робочий день за весь період або протягом окремих робочих днів), і такий графік також має бути

затверджений ухвалою слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

Повертаючись до більш комплексного аналізу обставин, які впливають на встановлення терміну на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, з огляду на положення ч. 10 ст. 290 КПК України та на позиції науковців щодо даного питання, як видається, слідчий суддя повинен врахувати такі обставини:

- обсяг матеріалів кримінального провадження (в даному випадку за основу можна взяти запропоновану формулу, за відсутності інших факторів) на ознайомлення з 250 сторінками кримінального провадження має надаватися 2 робочі дні;

- складність матеріалів кримінального провадження. Очевидно, що поняття складності є найбільш оціночним в даній групі обставин. Проте, на нашу думку, можна встановити певні «маркери» визначення складності. В першу чергу необхідно згадати про експертизи, які в деяких випадках можуть складати більшу частину матеріалів кримінального провадження та потребувати більшого часу і зусиль для ознайомлення, адже в такому випадку необхідно детально ознайомитися не лише з висновками, а й з дослідницькою частиною. Допустимим обсягом має бути розрахунок одного висновку експерта на 1 том матеріалів (250 сторінок). Якщо в матеріалах кримінального провадження висновків експертів більше, ніж томів, то це має бути оцінено слідчим суддею як підстава для збільшення часу на ознайомлення з матеріалами;

- характер відомостей, до яких надається доступ. КПК України визначає специфічний порядок ознайомлення з певними документами. Наприклад, при ознайомленні з матеріалами, що становлять державну таємницю, стороні захисту забороняється робити копії таких матеріалів (ч. 5 ст. 517 КПК України). Очевидно, що робота з такими відомостями вимагатиме більше часу, що також має бути враховане слідчим суддею;

- зайнятість захисника в інших процесах. Відповідно до практики ЄСПЛ, зайнятість захисника в інших процесах є достатньою підставою для перенесення судового засідання [147]. На нашу думку, дане положення має бути застосоване і при встановленні терміну на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. При цьому також необхідно зауважити, що така зайнятість не може бути підставою затягування часу на ознайомлення з матеріалами та має відповідати графіку, визначеному слідчим суддею для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування;

- умови ознайомлення з матеріалами. Як вже було зазначено, ознайомлення має відбуватися згідно з певним графіком лише в робочі дні не більше 8 годин на день. Також необхідно зауважити, що можна вести мову про забезпечення реалізації права на захист лише в тому випадку, якщо з матеріалами ознайомиться не лише захисник, а і сам підозрюваний. Відповідно, якщо до підозрюваного обрано запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, слідчий у своєму клопотанні, а слідчий суддя – в ухвалі мають враховувати цю обставину як таку, що ускладнює процес ознайомлення.

Як видається, оцінка слідчим суддею кожної з цих обставин дозволить обґрунтовано встановлювати строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування стороні захисту, що має позитивно вплинути на порядок реалізації міжнародних засад права на захист.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

3.1. Реалізація права на захист під час підготовчого провадження в контексті дотримання вимог міжнародних стандартів

З метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження уповноважені суб'єкти кримінального процесу мають чітко дотримуватись усіх приписів кримінального процесуального закону. Законодавець побудував кримінальний процес таким чином, щоб максимально гарантувати реалізацію основних засад кримінального провадження. Відповідно, аналіз реалізації права на захист під час судового провадження також має проводитись з урахуванням виділення окремих стадій кримінального провадження.

Згідно з пунктом 24 частини першої ст. 3 КПК України судове провадження – це кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Таким чином, законодавець фактично визначає три елементи судового провадження:

- підготовче судове провадження;
- судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення;
- провадження з перегляду судових рішень.

Складно погодитися з виділенням в якості окремого елемента судового розгляду ухвалення та проголошення судового рішення. Судове рішення можна визначити як вид правозастосовного акту слідчого судді, суду, судді (у тому числі судді-доповідача), суду присяжних, який має державно-владний, владно-

розпорядчий та загальнообов'язковий характер, прийнятий у встановленій законом формі (ухвали, постанови, вироку, поданні), пов'язаний з вирішенням правових питань, що виникають у судовій діяльності, та містить владні приписи щодо вчинення певних правових дій чи настання певних правових наслідків [54, с. 19]. Очевидно, що процес ухвалення та проголошення судових рішень відіграє велике значення при реалізації завдань кримінального провадження, адже саме на цьому етапі суд офіційно проголошує рішення, яке визначає, наприклад, наявність чи відсутності події кримінального правопорушення, винуватість особи, наявність пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин тощо. Крім того, власне момент проголошення судового рішення також має важливе процесуальне значення, адже саме з цього моменту починають, наприклад, обраховуватись строки подачі апеляційної скарги (або, відповідно, строк набрання судовим рішенням законної сили). Проте ми не вважаємо, що існує необхідність виділення етапу ухвалення та проголошення судового рішення та окремого його аналізу від стадії судового розгляду в цілому. Всі дії, пов'язані з формулюванням, складанням та проголошенням судового рішення нерозривно пов'язані з усією процедурою судового розгляду та є логічним її завершенням. Також на нелогічність позиції законодавця щодо окремого виділення етапу ухвалення та проголошення судового рішення вказує і той факт, що такий етап притаманний не лише стадії судового розгляду в суді першої інстанції, а і провадженням з перегляду судових рішень. Проте в даному положенні КПК України конкретизується лише етап ухвалення та проголошення судового рішення саме під час судового розгляду в суді першої інстанції.

У зв'язку з цим структура аналізу процесу реалізації права на захист під час судового розгляду відповідно до вимог міжнародних стандартів має базуватися на тих стадіях, які передбачені в п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України, без окремого виділення етапу ухвалення та проголошення судового рішення. Відповідно, з метою виконання завдань даного дисертаційного дослідження передусім необхідно проаналізувати стан реалізації права на захист під час

підготовчого провадження. А для цього, в першу чергу, необхідно встановити сутність підготовчого провадження як стадії кримінального процесу [19, с. 405].

Л.М. Лобойко зазначає, що підготовче провадження в суді першої інстанції – це стадія кримінального процесу, в якій суд розглядає обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру чи примусових заходів виховного характеру з метою вирішення питання про призначення судового розгляду або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [94, с. 276]. Тобто науковець стверджує, що метою даної стадії є саме вирішення питання про можливість або неможливість призначення судового розгляду. Схожу позицію підтримує і О. В. Єні, яка стверджує, що завдання даної стадії зумовлені вирішенням двох важливих питань: перевірки процесуальних підстав для призначення судового розгляду; підготовки до розгляду матеріалів кримінального провадження в судовому засіданні [61, с. 288], та В. О. Попелюшко, який розглядає стадію підготовчого провадження (попередній розгляд справи суддею за КПК України 1960 р.) в якості проміжної стадії між досудовим слідством та судовим розглядом. Щодо досудового слідства воно є перевірконо-контрольною стадією, а щодо стадії судового розгляду – розпорядчо-підготовчою [129, с. 4].

Однак не можна погодитися з точкою зору, відповідно до якої діяльність учасників кримінального процесу на стадії підготовчого провадження направлена лише на підготовку до судового розгляду. Дійсно, на суд покладено обов'язок встановити можливість чи не можливість призначення судового розгляду. Однак на цій стадії приймаються й інші процесуальні рішення, які можуть навіть закінчити кримінальне провадження. В даному випадку варто погодитися з Б.Е. Маїлунц, яка зазначає, що процесуальні рішення, які можуть бути прийняті під час підготовчого провадження та які можуть завершити конкретне кримінальне провадження, «повинні прийматися не в рамках розгляду питання щодо можливості (чи неможливості) призначення судового

розгляду, а в рамках відносно самостійної процедури, яка буде притаманна саме стадії підготовчого провадження» [96, с. 150]. З урахуванням цього більш вдалим вбачається інше визначення підготовчого провадження, відповідно до якого під даним поняттям необхідно розуміти стадію кримінального провадження, яка полягає в тому, що суд у встановленому законом процесуальному порядку, не вирішуючи наперед питання про винуватість (крім передбачених КПК України випадків при здійсненні кримінального провадження на підставі угод, звільнення особи від кримінальної відповідальності), розв'язує питання про достатність підстав для призначення судового розгляду і про підготовку судового засідання [53, с. 522]. Таким чином, під час підготовчого провадження можуть вирішуватись питання, які суттєво впливають на обсяг прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, і в першу чергу – на обсяг прав обвинуваченого. Саме тому аналізу проблеми реалізації права на захист під час підготовчого провадження з урахуванням міжнародних стандартів має бути присвячена окрема частина дисертаційного дослідження. І в першу чергу необхідно звернутися до аналізу проблеми дотримання українськими судами права обвинуваченого та захисника брати особисту участь у судовому засіданні під час підготовчого провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 314 КПК України підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, згідно з правилами, передбаченими КПК України для судового розгляду. Таким чином, в даному положенні КПК України законодавець не уточнює, участь яких суб'єктів кримінального провадження є обов'язковою під час підготовчого провадження. Виходячи з того, що підготовче провадження відбувається за правилами судового розгляду, можна зробити висновок, що

обов'язковою є лише участь обвинуваченого (ст. 323 КПК України), прокурора та захисника, якщо його участь є обов'язковою (ст. 324 КПК України). ВССУ, уточнюючи ці положення у своєму Листі [139], вказав, що неприбуття для участі у підготовчому судовому засіданні учасників судового провадження (крім прокурора, за винятком випадків, коли кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення в порядку ч. 4 ст. 26 КПК України), які належним чином повідомлені про дату, час і місце проведення такого засідання (при цьому суд повинен переконатися, що таке повідомлення мало місце), не перешкоджає його проведенню, крім випадків, визначених законом, зокрема:

1) якщо обвинувачений, потерпілий звернувся з клопотанням (виявив бажання) бути присутнім під час підготовчого судового засідання, але з невідомих причин не з'явився до суду у визначений час, суд вправі відкласти судові засідання;

2) якщо відсутність учасника підготовчого судового засідання зумовлена поважними причинами, суд може прийняти рішення про відкладення судового засідання;

3) у разі відсутності обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, для можливості реалізації останнім права, передбаченого ст. 384 КПК України, щодо розгляду кримінального провадження судом присяжних, суд зобов'язаний відкласти судові засідання;

4) якщо обвинувальний акт надійшов до суду з підписаною між сторонами угодою, участь сторін такої угоди відповідно до ч. 2 ст. 474 КПК України є обов'язковою, то відкладення судового засідання також є обов'язковим;

5) якщо одна зі сторін заперечує проти проведення підготовчого судового засідання за відсутності учасника судового провадження, який не з'явився, суд вправі відкласти судові засідання;

б) якщо до суду надійшло клопотання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, участь сторін кримінального провадження та потерпілого згідно з ч. 1 ст. 288 КПК України є обов'язковою, а тому суд зобов'язаний відкласти судове засідання.

Таким чином, окрім зазначених винятків, присутність учасників кримінального провадження під час підготовчого провадження не є обов'язковою. Очевидно, що перелічені винятки значною мірою стосуються саме сторони захисту, адже забезпечення права на захист є одним із ключових завдань, які покладаються на суд на даному етапі досудового розслідування.

Наприклад, В.М. Бородій та І.В. Бородій зазначають, що норми КПК України, які допускають проведення підготовчого судового засідання без участі захисника, якщо його участь не є обов'язковою, породжують зловживання, пов'язані з порушенням прав обвинуваченого на захист. На думку науковців, такі норми значно погіршили становище обвинуваченого порівняно з КПК України 1960 р., який чітко передбачав, що неявка прокурора або захисника тягнула за собою відкладення розгляду справи. Вчені відзначають, що «можна посилювати відповідальність адвоката за неявку до суду без поважних причин, однак не можна позбавляти обвинуваченого реалізовувати своє конституційне право мати захисника» [33, с. 92].

На нашу думку, з такою позицією погодитись не можна. Як вже було зазначено, в деяких випадках навіть відсутність самого обвинуваченого, на думку ЄСПЛ, не тягне за собою порушення права на захист, адже право брати особисту участь у засіданні для обвинуваченого не є абсолютним. Дійсно, в рішеннях ЄСПЛ «Чопенко проти України», «Коробов проти України», «Sejdovic v. Italy» та ін. Вказуються конкретні випадки, коли така участь не є обов'язковою (розгляд в суді апеляційної чи касаційної інстанції, заочне судово засідання тощо), проте в даному випадку необхідно звернути увагу на питання співрозмірності прав учасників кримінального провадження. Фактично жодне право не може бути абсолютним, в тому числі й право на захист. Дійсно, якщо

захисник бере участь у всіх судових засіданнях, то може вести мову про краще забезпечення прав та законних інтересів обвинуваченого. Проте подібні імперативні позиції лише сприяють затягуванню судового розгляду та можуть негативно вплинути на права та законні інтереси інших учасників кримінального провадження. Тому, на нашу думку, не можна підтримати точку зору, відповідно до якої неявка захисника в судові засідання в будь-якому випадку має тягнути за собою відкладення судового розгляду.

Дана проблема досить цікаво тлумачиться Верховним Судом. Так, в постанові Верховного Суду зазначається, що відсутність захисника, участь якого не є обов'язковою в кримінальному провадженні, під час підготовчого судового засідання в суді першої інстанції, у випадку, якщо така відсутність не ставить під сумнів законність та обґрунтованість вироку суду, не вважається порушенням права на захист. Судді, мотивуючи своє рішення, зазначали, що «відсутність захисника під час підготовчого судового засідання хоча і є порушенням, допущеним місцевим судом, проте не ставить під сумнів законність та обґрунтованість вироку суду, який відповідає вимогам ст. 374 КПК України» [132]. Таке формулювання ВС замість того, щоб внести ясність в проблему участі захисника під час підготовчого судового засідання, навпаки, ускладнює тлумачення та застосування відповідних кримінальних процесуальних норм. Фактично було встановлено, що порушення права на захист має місце лише в тому випадку, коли таке порушення мало прямий негативний ефект на законність та обґрунтованість судового рішення, яке було винесене. Як видається, в таких випадках взагалі неможливо вести мову про законність чи незаконність судового рішення, адже ще на етапі підготовчого провадження були суттєво порушені права обвинуваченого. Власне, нехтування стандартом реалізації права на професійний захист має бути основною підставою для більш ретельного вивчення обставин, які спричинили такі порушення [8, с. 4].

Однак не можна погодитися не з самою позицією Верховного Суду, а лише з тим формулюванням, яке було використане. В даному конкретному кримінальному провадженні відсутність порушення права на захист констатував ще апеляційний суд, зазначивши, що підготовче судове засідання в даному кримінальному провадженні відбулося 10 жовтня 2016 року після скасування вироку суду відносно ОСОБА_6 та ОСОБА_5 і призначення Апеляційним судом Сумської області нового розгляду (тобто по даному провадженню вже відбувалось підготовче засідання, на якому був присутній обвинувачений ОСОБА_5 і мав змогу користуватися відповідними процесуальними правами) [204]. Таким чином, захиснику обвинуваченого була надана можливість брати участь у підготовчому провадженні, яке було проведене раніше. Верховний Суд лише підтвердив таку позицію.

Однак дане судове рішення підіймає інше важливе питання, а саме участь захисника у судовому засіданні, якщо на цьому наполягає сам обвинувачений. Дійсно, можуть існувати випадки, коли захисник з певних причин не може брати участь у конкретному судовому засіданні. В такому випадку, відповідно до ст. 324 КПК України, суд має відкласти судове засідання. Але таке відкладення відбувається тільки в тому випадку, якщо участь захисника в даному кримінальному провадженні є обов'язковою. Відповідно, неявка захисника (навіть з поважних причин) у кримінальне провадження, де його участь не є обов'язковою, не завжди буде тягнути за собою відкладення судового засідання.

Судді, як правило, тлумачать положення ст. 324 КПК України на користь обвинуваченого та визнають поважною причиною для перенесення судового засідання неявку захисника в провадженнях, в яких участь захисника не є обов'язковою [219; 223]. Очевидно, що судді при вирішенні таких питань керуються не лише КПК України, а й Узагальненням судової практики ВССУ про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні [41], в якому суддям пропонується більш ретельно перевіряти підстави неявки захисника до

зали судового засідання. При цьому чіткої норми КПК України, яка б визначала проведення судового засідання без захисника, немає. У зв'язку з цим видається доцільним внесення змін до ст. 324 КПК України з метою недопущення обмеження права на захист обвинуваченого у випадку продовження судового розгляду за неявки захисника. При цьому не можна підтримати точку зору, відповідно до якої в будь-якому випадку неявка захисника має бути підставою для відкладення судового засідання [33, с. 92]. Очевидно, що необхідно також враховувати можливість у такий спосіб затягувати кримінальні провадження, що суттєво обмежує права інших учасників кримінального провадження.

На нашу думку, в даному випадку в першу чергу необхідно врахувати думку самого обвинуваченого. Відповідно, якщо сам обвинувачений не заперечує проти продовження судового розгляду без захисника (якщо його участь в даному кримінальному провадженні не є обов'язковою), то такий судовий розгляд має продовжуватись. Якщо ж обвинувачений заперечує проти продовження судового розгляду, то судові засідання має бути відкладені.

У зв'язку з цим необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 324 КПК України та викласти перше речення в такій редакції: «Якщо в судові засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, *або якщо обвинувачений заперечує проти продовження судового розгляду без участі захисника*, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття їх до суду...». Такі зміни дозволять збалансувати права всіх учасників кримінального провадження, при цьому гарантуючи обвинуваченому реалізацію права на професійний захист під час всього судового розгляду.

Також, аналізуючи стан дотримання міжнародних стандартів права на захист, не можна оминати увагою порядок продовження запобіжних заходів під час підготовчого провадження. При дослідженні реалізації права на захист в світлі міжнародних стандартів під час підготовчого провадження увагу

необхідно приділити тим недолікам, які трапляються в практичній діяльності. Особливо це стосується порушень стандарту можливостей підготовки захисту.

Відповідно до ч. 3 ст. 315 КПК України під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених Розділом II КПК України. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим. Власне, найбільшої критики серед учених зазнало саме положення КПК України, відповідно до якого запобіжні заходи могли продовжуватись «автоматично», навіть без подачі клопотання стороною обвинувачення. Очевидно, що таке положення взагалі не відповідало стандартам права на захист, тому цілком слушно в рішенні КСУ від 23.11.2017 положення третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України було визнано неконституційним [142]. У зв'язку з цим дані положення КПК України потребують подальшого вдосконалення.

Так, на практиці бувають випадки, коли в кримінальному провадженні закінчується строк тримання особи під вартою, а обвинувальний акт лише було направлено до суду. Очевидно, що в такому випадку питання про продовження строку дії запобіжного заходу вже має вирішувати суд першої інстанції на підготовчому судовому засіданні. Відповідно, судді повинні поспіхом призначати судові засідання навіть ціною відкладення інших засідань, в авральному порядку викликати до суду учасників кримінального провадження та розглядати клопотання прокурора (за умови його подання) щодо продовження строку тримання під вартою. Очевидно, що судді не зобов'язані це робити, адже у випадку закінчення строку тримання під вартою обвинувачений просто має бути звільнений. Однак необхідно пам'ятати, що на даному етапі кримінального провадження можуть бути об'єктивні причини

продовження строку дії запобіжного заходу, а, наприклад, звільнення особи з-під варти лише через неможливість вчасного розгляду клопотання вказує на неефективність судової системи та може тягнути за собою порушення прав та законних інтересів інших учасників кримінального провадження. У зв'язку з цим судді намагаються «вкластися» у граничні строки тримання під вартою, визначені слідчим суддею на стадії досудового розслідування, таким чином виконавши правові приписи КПК України та права всіх учасників кримінального провадження.

Проте такий порядок продовження строку дії запобіжного заходу суттєво обмежує право обвинуваченого на захист, а саме можливість підготовки до захисту. Як неодноразово було зазначено в даному дисертаційному дослідженні, у обвинуваченого (та його захисника) має бути можливість зосередитись на захисті та застосовувати розумові здібності для захисту своєї точки зору. Очевидно, що штучне пришвидшення процесу призначення та проведення підготовчого провадження не гарантує можливості сторони захисту вчасно підготувати заперечення проти продовження строку дії запобіжного заходу. Більше того, інколи саме клопотання про продовження строку дії запобіжного заходу вручається стороні захисту для ознайомлення вже під час судового засідання, що також має визнаватися грубим порушенням права на захист.

У зв'язку з цим для вдосконалення КПК України В.М. Бородій та І.В. Бородій пропонують внести зміни до ст. 291 КПК України та доповнити її ч. 5 такого змісту: «Обвинувальний акт із додатками повинен бути поданий до суду не пізніше як за 10 днів до закінчення строку дії запобіжного заходу, обраного слідчим суддею. У випадку порушення цього строку обвинувальний акт з додатками повертається прокурору для вирішення питання про продовження дії або його скасування чи зміни». На думку науковців, така норма дасть можливість суду завчасно призначити справу до підготовчого судового засідання, завчасно повідомити учасників процесу про день і час розгляду

кримінального провадження та забезпечити право учасників процесу підготуватися до судового розгляду [33, с. 93].

Необхідно погодитись з авторами даної позиції, що зміни в КПК України в частині забезпечення вчасного розгляду клопотання про продовження (або зміну) запобіжного заходу дійсно мають бути внесені. Однак, на нашу думку, запропонована ч. 5 ст. 291 КПК України не вирішить усіх проблем, і, можливо, навіть створить низку нових. Так, пропонується подавати обвинувальний акт до суду не пізніше як за 10 днів до закінчення строку дії запобіжного заходу. Очевидно, що якщо залишилося менше 10 днів до закінчення строку дії запобіжного заходу, то прокурор має відкласти направлення обвинувального акту до суду та звернутися до слідчого судді з клопотанням про продовження або зміну запобіжного заходу. Внаслідок таких змін у суддів буде достатньо часу для призначення підготовчого судового засідання та розгляду клопотання про продовження або заміну запобіжного заходу. Однак при цьому виникає ризик необґрунтованого продовження досудового розслідування, адже навіть з наявним обвинувальним актом він все одно не може бути направлений до суду. Очевидно, що цим питанням в першу чергу мають перейматися слідчий та прокурор, однак будь-яке зволікання у направленні до суду обвинувального акта в першу чергу має саме негативні наслідки для сторони захисту, якій фактично відмовляють у доступі до правосуддя.

В даному випадку в першу чергу необхідно відштовхуватись від тих положень, які вже наявні в КПК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 314 КПК України підготовче судове засідання відбувається за правилами, передбаченими КПК України для судового розгляду. Згідно з ч. 2 ст. 331 КПК України вирішення питання судом щодо запобіжного заходу відбувається в порядку, передбаченому главою 18 КПК України. При цьому законодавець не уточнює, які саме положення глави 18 КПК України стосуються питань обрання, зміни, скасування та продовження запобіжних заходів виключно на стадії досудового розслідування, а які також поширюються і на судовий розгляд. У зв'язку з цим

логічним вбачається висновок, відповідно до якого будь-які положення глави 18 КПК України поширюються і на судовий розгляд, крім тих випадків, коли в КПК України міститься пряма заборона це робити.

Відповідно до ч. 1 ст. 199 КПК України клопотання про продовження строку тримання під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням з прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. З урахуванням всього вищезазначеного можна зробити висновок, що клопотання про продовження строку тримання під вартою під час підготовчого провадження також має бути подане до суду не пізніше п'яти днів до закінчення дії ухвали слідчого судді. Якщо пам'ятати про цю умову, то зміни до ст. 291 КПК України не потрібні, адже прокурор не момент подачі обвинувального акту повинен реально розуміти, чи буде у нього достатньо часу для подачі клопотання про продовження строку тримання під вартою. Відповідно, зазначений п'ятиденний термін дозволить стороні захисту вчасно ознайомитись з клопотанням та підготуватися до захисту.

Проте в даному випадку необхідно констатувати одразу два недоліки правового регулювання КПК України. По-перше, вказані положення КПК України є відсильними, а тому далеко не завжди вони застосовуються на практиці. Також в даному випадку правозастосування ускладнюється тим, що в ст. 199 КПК України йдеться лише про слідчого суддю, а тому це може стати додатковою перешкодою для застосування саме цього положення. По-друге, ст. 199 КПК України в частині визначення строку подачі клопотання про продовження строку тримання під вартою носить фактично декларативний характер, адже жодних наслідків недотримання такого строку КПК України не містить.

У зв'язку з цим необхідно внести зміни до ч. 3 ст. 315 КПК України та викласти її в такій редакції: «3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи

скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. *При цьому клопотання про продовження строку тримання під вартою має бути подане прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. У випадку порушення вказаного строку обвинувачений має бути звільнений з-під варти в останній день дії попередньої ухвали про тримання під вартою».*

На нашу думку, такі зміни дозволять уникнути порушення права сторони захисту на підготовку до захисту при заявленні клопотання про продовження строку тримання під вартою. При цьому ключовим положенням має бути саме чітко визначена процесуальна відповідальність за недотримання строку подачі клопотання. Така норма змусить сторону обвинувачення адекватно оцінювати можливість подачі клопотань до суду під час підготовчого провадження. Відповідно, якщо у прокурора є побоювання, що він не встигне подати відповідне клопотання, то тримання під вартою має бути продовжене ще під час досудового розслідування слідчим суддею. У КПК України зазначається, не пізніше якого строку прокурор має звернутися до слідчого судді, проте не забороняється стороні обвинувачення звертатися з таким клопотанням раніше вказаного п'ятиденного терміну. Відповідно, досудове розслідування не буде штучно затягуватись, а на момент подачі обвинувального акта до суду прокурор буде змушений забезпечити достатній час для подачі та розгляду клопотання.

Очевидно, що повністю гарантувати права та законні інтереси учасників кримінального провадження така зміна не може, адже «... мають місце випадки, коли після розподілу матеріалів кримінального провадження за допомогою автоматизованої системи документообігу суду виявляється, що утворити склад суду для судового розгляду кримінального провадження неможливо, у зв'язку з чим до суду апеляційної інстанції направлялися

матеріали кримінального провадження з відповідним поданням місцевого суду» [257]. Подальше вдосконалення кримінальної процесуальної діяльності та судоустрою в цілому дозволить уникнути і таких поодиноких випадків.

Досліджуючи реалізацію права на захист під час підготовчого провадження, також необхідно розглянути проблематику ознайомлення сторони захисту з матеріалами кримінального провадження на вказаній стадії, адже саме можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження гарантує стороні захисту можливість вчасно та якісно підготуватися до захисту.

Відповідно до ч. 1 ст. 317 КПК України документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою). Однак в даному випадку необхідно одразу зазначити, що законодавець чітко не уточнює, що такі додаткові матеріали обов'язково будуть додані до обвинувального акта вже на стадії підготовчого провадження. Більше того, серед науковців немає єдиної точки зору, чи взагалі можуть подаватися докази учасниками кримінального провадження під час підготовчого провадження. Існує пропозиція, що після початку підготовчого провадження сторони мають право подавати докази до суду [127, с. 23; 128; 104, с. 4], а заборона подання доказів повинна розглядатися як обмеження конституційної засади судочинства – свободи сторін у наданні суду своїх доказів [116, с. 61]. Наприклад, С. Крушинський на підтримання даної точки зору зазначає, що буквальне тлумачення змісту ч. 1 ст. 317 КПК України дає змогу зробити висновок про можливість подання (надання) документів та інших матеріалів під час судового провадження, складовою частиною якого є і підготовче провадження [91, с. 113].

Інші науковці навпаки вказують на можливість подання доказів вже під час судового розгляду [78, с. 58], адже, наприклад, якщо допустити, що законодавець передбачив надання доказового матеріалу вже на підготовчому засіданні, то це само по собі перекреслює ідею нового КПК України щодо уникнення заангажованості судді у зв'язку із завчасним надходженням матеріалів обвинувачення [79, с. 99].

Власне цю проблему слід розглянути під іншим кутом. Як вже було встановлено в даному дисертаційному дослідженні, можливість ознайомитись з матеріалами кримінального провадження є досить важливим стандартом реалізації права на захист, який фігурує в низці рішень ЄСПЛ. Відповідно, уповноважені органи мають забезпечити стороні захисту безперешкодний доступ до таких матеріалів в будь-який момент судового розгляду (за винятком певних обмежень, які мають бути чітко визначені в кримінальному процесуальному законодавстві). Отже, якщо обвинувачений або захисник звернуться до суду з клопотанням про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, суд має такі матеріали надати для ознайомлення. Однак фактично таку ухвалу буде неможливо виконати за умови, що в суду взагалі немає матеріалів кримінального провадження (крім обвинувального акта з додатками), адже вони не були надані стороною обвинувачення.

Варто зауважити, що судді, як правило, задовольняють клопотання сторони захисту щодо відкладення судового розгляду з метою ознайомлення з матеріалами кримінального провадження [208; 209; 221]. Проблема полягає в тому, що в таких випадках судді не уточнюють порядок ознайомлення з такими матеріалами, а лише погоджуються з клопотанням сторони захисту. Відповідно, якщо ще на початку підготовчого провадження сторона обвинувачення не надала до суду всі докази, сторона захисту має звертатися з вимогою про ознайомлення з матеріалами саме до прокурора. При цьому прокурор не зобов'язаний виконувати законні вимоги обвинуваченого чи захисника, адже стадія досудового розслідування вже закінчилася. Крім того, судді в ухвалях

також не зобов'язують прокурора надати доступ до матеріалів кримінального провадження, що також може стати причиною порушення стандарту можливостей підготовки до захисту.

Саме тому слід підтримати точку зору С.А. Крушинського, відповідно до якої в КПК України має бути чітко зазначено, що під час підготовчого провадження сторони та інші учасники кримінального провадження мають подавати до суду матеріали досудового розслідування, речі та документи [91, с. 114]. Більше того, з метою недопущення порушення права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, такі матеріали обов'язково мають бути надані до суду на початку підготовчого провадження. При цьому таке правило має стосуватися як сторони обвинувачення, так і сторони захисту, адже під час судового розгляду сторони кримінального провадження повинні мати рівні права.

У зв'язку з цим доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 317 КПК України та доповнити її наступним реченням: «1. Матеріали досудового розслідування, відкриті стороною обвинувачення та захисту в порядку ст. 290 КПК України, надаються до суду сторонами на початку підготовчого провадження». Відповідно, такі зміни гарантують, що матеріали кримінального провадження будуть знаходитись в суді та до них завжди зможуть отримати доступ як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Крім того, уточнюється, про які саме матеріали йдеться, що нівелює можливість подвійного тлумачення відповідного положення КПК України. Запропонована процедура значно краще дозволить захистити право сторони захисту на підготовку до захисту, що гарантується низкою міжнародних стандартів.

3.2. Реалізація права на захист під час судового розгляду в суді першої інстанції відповідно до вимог міжнародних стандартів

Процедура судового розгляду історично склалася і є найбільш усталеною і розробленою порівняно з іншими етапами і провадженнями кримінального

судочинства. Варто розділити позиції науковців, які розглядають увесь кримінальний процес як сукупність гарантій для сторони захисту, вважаючи, що основне призначення його полягає не стільки в тому, щоб викрити винного, скільки в тому, щоб захистити невинного від несправедливого обвинувачення. Відповідно до цього підходу кримінальний процес є сукупністю гарантій проти незаконного засудження, а будь-яка його норма тією чи іншою мірою покликана сприяти наданню обвинуваченому можливості довести свою невинуватість [106, с. 89], адже саме у ході судового розгляду повністю реалізуються основні засади кримінального провадження, які забезпечують виконання його завдань [112, с. 158]

Досвід багатьох європейських країн свідчить, що суди можуть бути доступним і ефективним інструментом захисту прав, свобод і інтересів людини від порушень. Тому врахування здобутків європейських держав у сфері судового процесу, правових стандартів, вироблених на загальноєвропейському рівні, дослідження практики Європейського суду із прав людини є необхідною умовою розробки і вдосконалення теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування судової системи в Україні [253, с. 1].

Очевидно, що при аналізі реалізації міжнародних стандартів на захист судовий розгляд має посідати особливе місце, адже саме під час судового розгляду учасники кримінального провадження досліджують всі зібрані під час досудового розслідування докази з метою встановлення наявності або відсутності події кримінального правопорушення, винуватості чи невинуватості обвинуваченого тощо. Крім того, саме під час судового розгляду повною мірою реалізується така засада кримінального провадження, як процесуальна рівність сторін. Відповідно, під час судового розгляду сторона обвинувачення та сторона захисту рівні в процесуальних можливостях щодо подання та дослідження доказів [15, с. 225], заявлення клопотань, скарг тощо. Саме в аспекті дослідження процедурної особливості дії принципу змагальності сторін можна проаналізувати дію міжнародних засад забезпечення права на захист,

адже ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на необхідність забезпечення права сторони обвинувачення брати участь у дослідженні доказів сторони обвинувачення, у допиті свідків, у виклику свідків до суду для дачі показань [7, с. 65]. Однак перед тим, як аналізувати власне процесуальні можливості сторони захисту при реалізації засади рівності сторін у судовому засіданні, в першу чергу необхідно дослідити особливості власне участі захисника у судовому розгляді, порядку його залучення та заміни.

Як вже було зазначено, стандарт реалізації права на професійний захист передбачає можливість обвинуваченого обирати захисника за власним бажанням (за виключенням певних обмежень), а також можливість відмовитись від захисника в будь-який момент. Відповідно, посадові особи за клопотанням обвинуваченого або за власним бажанням повинні залучити нового захисника до судового розгляду з метою захисту прав та законних інтересів обвинуваченого. Також, відповідно до ст. 48 КПК України, захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Таким чином, законодавець уточнює, що залучити захисника може не лише підозрюваний чи обвинувачений, а й інша особа. При цьому КПК України не уточнює, хто саме може бути цією «іншою особою». З урахуванням того, що підозрюваний чи обвинувачений, які тримаються під вартою, фактично позбавлені можливості пошуку адвоката (вони лише можуть зв'язатися з певним конкретним адвокатом, контакти якого вони знають та з яким в телефонній розмові можуть домовитись про здійснення представництва), досить часто захисників залучають інші особи (родичі, знайомі, колеги по роботі та ін.). У даному випадку необхідно констатувати, що чинний КПК України не містить чіткого порядку, який би визначав процедуру залучення захисника іншими особами.

Відповідно до ст. 50 КПК України повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Відповідно, для того, щоб адвокат мав можливість брати участь у кримінальному провадженні в якості захисника, у нього має бути або договір, або ордер, або доручення. Зважаючи на той факт, що доручення видається адвокату уповноваженим органом на надання безоплатної правової допомоги, а доручення видається на підставі договору, у випадку залучення захисника не підозрюваним чи обвинуваченим, а іншими особами, укладення письмового договору є обов'язковою умовою допуску захисника до кримінального провадження.

В даному випадку також необхідно нагадати, що відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» договір про надання правової допомоги може вчинятися усно у випадках, наприклад, якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк. Очевидно, що ситуації, які вимагають укладення усного договору із захисником, виникають, як правило, під час досудового розслідування, адже саме на цій стадії може виникнути нагальна потреба участі адвоката у певній процесуальній дії, а письмовий договір укласти неможливо (наприклад, обшук або обрання до затриманої особи запобіжного заходу). В судовому засіданні, як правило, такі нагальні потреби не виникають, а тому при аналізі процедури залучення захисника на судових стадіях в першу чергу необхідно зосередити увагу саме на укладанні письмового договору.

Варто зауважити, що в ч. 4 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» також ідеться про можливість укладення договору з

адвокатом в інтересах третьої особи. Однак вказане положення Закону не конкретизує жодні особливості форми такого договору або порядку його укладення. Очевидно, що таким чином законодавець визначає, що жодних додаткових умов до укладення такого договору не висувається. Проте це не зовсім так. Як вже було зазначено, в ч. 1 ст. 48 КПК України вказано, що залучення захисника іншими особами в інтересах підозрюваного або обвинуваченого може відбуватися тільки в тому випадку, якщо підозрюваний чи обвинувачений про це попросив або якщо він в подальшому висловив власну згоду на залучення захисника іншими особами.

Таким чином, можна помітити певну невідповідність регулювання вказаного питання в КПК України та в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У даному випадку необхідно констатувати, що положення КПК України щодо залучення захисника іншими особами в більшій мірі відповідає міжнародним стандартам реалізації права на захист, а саме свободі вибору захисника [9, с. 15]. Як вже було зазначено, ЄСПЛ вказує на можливість вільного вибору захисника, обмежуючи таке право лише випадками залучення захисника за рахунок держави. Таким чином, при залученні захисника іншими особами, в будь-якому випадку має бути отримана згода підозрюваного або обвинуваченого на залучення такого адвоката. При цьому Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не лише не вимагає отримання згоди особи, в інтересах якої було залучено захисника, а також штучно обмежує коло осіб, які можуть укласти відповідний договір, зазначаючи, що «договір про надання правової допомоги може укладатися на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах». Тобто Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» фактично штучно обмежує процесуальні права осіб (в кримінальному провадженні – підозрюваного та обвинуваченого), висуваючи додаткову вимогу не до форми чи процедури укладення договору, а до особи, яка може такий договір укласти. При цьому в самому Законі відсутні посилання на конкретне коло таких осіб або документи,

які мають підтверджувати те, що особа діє «в його інтересах». Очевидно, що в першу чергу необхідно згадати законних представників підозрюваного чи обвинуваченого. Однак законодавець в ст. 48 КПК України спеціально уточнює, що особами, які можуть укладати угоди із захисником, можуть бути як законні представники, так і інші особи. Таким чином, необхідно констатувати невідповідність положень КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в частині визначення кола осіб, які можуть залучати захисників в інтересах підозрюваного чи обвинуваченого.

Продовжуючи аналіз відповідних положень, необхідно також вказати на відсутність у КПК України визначення порядку отримання згоди підозрюваного чи обвинуваченого на залучення захисника, з яким було укладено договір іншими особами в інтересах підозрюваного чи обвинуваченого. Очевидно, що в даному випадку мова може йти про «мовчазну згоду» підозрюваного чи обвинуваченого на залучення такого захисника, адже він має право в будь-який момент відмовитись від його послуг. Крім того, позицію щодо допустимості мовчазної згоди можна також підтвердити аналогією зі ст. 49 КПК України, яка не визначає порядку отримання згоди на залучення конкретного захисника, якщо його було залучено слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом.

Дійсно, в ст. 49 КПК України не визначається в якості додаткової вимоги отримання згоди підозрюваного чи обвинуваченого на залучення конкретного захисника у випадку надання йому безоплатної правової допомоги. Крім того, отримання такої згоди в будь-якому випадку було б нелогічним, адже на момент залучення захисника підозрюваний та обвинувачений ще не обізнані про його здібності та компетентності. Однак в даному випадку слід звернути увагу на те, що отримання згоди підозрюваного чи обвинуваченого при залученні захисника іншими особами є прямою вказівкою в ст. 48 КПК України, і така вказівка відсутня в ст. 49 КПК України, яка визначає порядок залучення захисника на безоплатній основі. Саме тому, з метою кращого

забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному провадженні, видається доцільним закріпити порядок отримання згоди на залучення захисника у випадку підписання договору іншими особами в інтересах підозрюваного чи обвинуваченого. Очевидно, що така згода може проявлятися в укладенні нового договору, але вже між обвинуваченим чи захисником. Але такий новий договір має укладатися виключно за бажанням сторін та не може бути визначений як імперативний. В даному випадку достатньо буде отримати звичайної письмової згоди підозрюваного чи обвинуваченого на участь відповідного захисника. Очевидно, що така письмова згода має бути надана уповноваженим особам (слідчому, прокурору, слідчому судді або суду) та додана до матеріалів кримінального провадження.

У зв'язку з цим необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 48 КПК України та викласти її в такій редакції: «Захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. *У випадку залучення захисника іншими особами підозрюваний, обвинувачений має невідкладно надати слідчому, прокурору, слідчому судді або суду письмову згоду на залучення такого захисника, яка має бути долучена до матеріалів кримінального провадження...*». На нашу думку, такі зміни в ст. 48 КПК України будуть на користь не лише стороні захисту, а й стороні обвинувачення. Підозруваний та обвинувачений не будуть обмежені у своєму праві вільного вибору захисника, а сторона обвинувачення буде мати додаткове підтвердження, що таке право було гарантовано стороні захисту, а, отже, воно не буде предметом оскарження кінцевого судового рішення.

Крім того, необхідно гармонізувати КПК України та Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в частині залучення адвоката іншими особами та викласти ч. 4 ст. 27 вказаного Закону в такій редакції: «Договір про

надання правової допомоги може укладатися на користь клієнта іншою особою. *В такому випадку клієнт в подальшому повинен надати свою згоду на представництво своїх інтересів відповідним адвокатом...». Такими змінами усувається положення про те, що договір про надання правової допомоги може укладатися лише особою, яка діє в інтересах особи, для якої укладається договір, та фактично замінюється це положення на інше, яке зобов'язує отримати згоду особи на його представництво відповідним адвокатом.*

Розглядаючи питання участі захисника у судовому розгляді, не можна оминати увагою і можливість вільної відмови обвинуваченого від захисника. Як вже було встановлено, одним з елементів стандарту реалізації права на професійний захист є можливість підозрюваного та обвинуваченого відмовитись від професійного захисту. При цьому уповноважений орган або посадова особа повинні врахувати можливості підозрюваного, обвинуваченого передбачити власні наслідки своєї поведінки.

Стаття 54 КПК України чітко передбачає право підозрюваного чи обвинуваченого в будь-який момент відмовитись від захисника. Більше того, законодавець вирішив розширити це право та в ч. 3 ст. 54 КПК України передбачив наслідки відмови від захисника у кримінальному провадженні, в якому його участь є обов'язковою. В даному випадку варто нагадати, що ЄСПЛ, аналізуючи право обвинуваченого на вільний вибір захисника, встановив, що таке право не може бути абсолютним, і виключенням є випадки залучення захисника на безоплатній основі [289]. В ст. 49 КПК України конкретизуються випадки, коли слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд зобов'язані залучити захисника, а саме: 1) відповідно до вимог ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника; 2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; 3) слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі

захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його. При цьому ВССУ в Узагальненні судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні вказав, що недотримання вимоги про залучення захисника у випадку, якщо таке клопотання було заявлено підозрюваним чи обвинуваченим, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, передбачених п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України [41].

Підозрюваний та обвинувачений можуть бути обмежені в праві вільного вибору захисника у випадках, коли такого захисника залучили на безоплатній основі. Однак законодавець в ч. 3 ст. 54 КПК України уточнює, що навіть у випадку залучення захисника в провадженнях, в яких його участь є обов'язковою, підозрюваний все одно може відмовитись від такого захисника. Однак в даному випадку одразу необхідно звернути увагу на невдале формулювання ч. 3 ст. 54 КПК України: «3. Відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, для здійснення захисту за призначенням». Таким чином, законодавець в одній частині статті в першому реченні вказує, що відмова від захисника у кримінальному провадженні, в якому його участь є обов'язковою, не допускається, а вже в наступному реченні вказує на порядок заміни захисника, якщо обвинувачений від нього відмовився.

Очевидно, що в даному випадку законодавець намагався уточнити, що навіть у випадку відмови підозрюваного чи обвинуваченого від захисника у кримінальному провадженні, в якому його участь є обов'язковою, в такому кримінальному провадженні все одно має бути присутній захисник. Тобто, підозрюваний чи обвинувачений в даному випадку має право відмовитись від конкретного захисника, але не від участі професійного захисника в цілому. Тому судді приймають відмови обвинувачених від захисників навіть у провадженнях, в яких участь захисника є обов'язковою, але при цьому вони

відкладають судові засідання та зобов'язують центри надання безоплатної правової допомоги призначити захисника [198].

Тому, на нашу думку, з метою усунення колізії необхідно внести зміни до ч. 3 ст. 54 КПК України, виключити перше речення, а друге речення викласти в такій редакції: «3. У випадку відмови від захисника підозрюваним, обвинуваченим у провадженні, в якому участь захисника є обов'язковою, і не залучення іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, для здійснення захисту за призначенням».

Такі зміни не обмежують право підозрюваного та обвинуваченого відмовитись від захисника у провадженні, в якому його участь є обов'язковою, при цьому усувається внутрішня колізія ч. 3 ст. 54 КПК України та продовжує в повному обсязі діяти положення ст. 52 КПК України, які встановлюють випадки, в яких участь захисника є обов'язковою.

В той же час необхідно констатувати, що порядок відмови від захисника може бути використаний для зловживання своїми правами обвинувачення. Наприклад, як зазначається в узагальненні судової практики Київського апеляційного суду, «... в разі відмови від захисника виникають труднощі при розгляді кримінальних проваджень з великою кількістю обвинувачених, свідків та з необхідністю досліджувати великий об'єм письмових доказів. Наприклад, в провадженні Солом'янського районного суду м. Києва більше 6-ти місяців перебуває на розгляді кримінальне провадження відносно ОСОБА (замінено автором – Т.Б.) та інших (всього 9 обвинувачених) за ч. 4 ст. 190 КК України. Один із обвинувачених заявив клопотання про відмову від свого захисника через відсутність коштів на оплату юридичної допомоги і просив забезпечити йому захист за рахунок держави. Суд вимушений відкладати розгляд справи, оскільки адвокату, який приходить на заміну, необхідно ознайомитись з матеріалами кримінального провадження (близько 100 томів)» [182]. При цьому судова практика свідчить, що неприйняття відмови від захисника судом може

вважатися істотним порушенням кримінального процесуального закону та стати наслідком скасування судового рішення [134]. Можуть навіть бути випадки, коли обвинувачений відмовляється декілька разів від захисника «через неналежний захист» [182], і в кожному випадку суд має задовольняти такі заяви, відкладати судові засідання та призначати нових захисників.

Крім того, практика вказує навіть на процесуальну можливість обвинуваченого заявити відвід захиснику через те, що останній не обізнаний в матеріалах справи і не може здійснювати належно захист обвинуваченого у відповідному кримінальному провадженні. О.О. Торбас вважає, що судді мають розглядати такі заяви про відвід від обвинувачених, адже «вирішення судом або слідчим суддею питання про відвід захисника у зв'язку з його некомпетентністю виглядає як додаткова гарантія права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб на якісну правову допомогу» [175, с. 127]. Дійсно, з такою позицією можна погодитися, адже законодавцем не описана дієва процедура, за якою суд може прийняти рішення про заміну захисника у випадку його некомпетентності.

В той же час вказані приклади показують, що обвинувачений може штучно затягувати судовий розгляд, відмовляючись від захисників, які йому надаються (особливо якщо у відповідному кримінальному провадженні участь захисника є обов'язковою), і суд кожен раз має задовольняти такі клопотання. В Узагальненні судової практики Київського апеляційного суду зазначено, що «... з метою запобігання зловживання обвинуваченими наданими їм правами необхідним є конкретизація підстав відмови від захисника, а також обмеження обвинуваченого у кількості таких відмов» [182]. З такою позицією можна погодитись лише частково. Дійсно, можливо в чинному кримінальному процесуальному законодавстві мають бути чітко визначені підстави, за яких суд може задовольнити або відмовити у задоволенні заяви про відмову захисника. Однак варто пам'ятати, що будь-які правові норми, що обмежують право підозрюваного чи обвинуваченого на можливість в будь-який момент

відмовитись від захисника, можуть бути визнанні як порушення міжнародного стандарту реалізації права на професійний захист та стати причиною істотного порушення вимог кримінального процесуального закону. М.Ф. Домашовець вважає, що у випадку, коли обвинувачений неодноразово відмовляється від захисника за призначенням без обґрунтування своєї позиції або ж із повторенням одних і тих самих підстав, то це може свідчити про зловживання обвинуваченим своїми правами з метою затягування розгляду. «Очевидно, що у таких випадках суд має право відмовити в задоволенні заяви обвинуваченого, при цьому в ухвалі повинні бути докладно обґрунтовані мотиви, з яких суд виходив при ухваленні відповідного рішення. Якщо ж цих умов не буде дотримано, така відмова може бути розцінена як обмеження права обвинуваченого на вільний вибір захисника» [55].

Такий підхід вбачається більш прийнятним. Очевидно, що будь-яке судові рішення має бути обґрунтованим та вмотивованим. Ця вимога також стосується і випадків задоволення заяви обвинуваченого про відмову від захисника. Суд в кожному випадку має дослідити обставини, які стали причиною відмови від захисту, роз'яснити (а не лише повідомити) обвинуваченому наслідки відмови від захисника, та у випадку, якщо участь захисника у відповідному кримінальному провадженні є обов'язковою, або якщо обвинувачений сам просить залучити нового захисника, прийняти рішення про звернення до центру надання безоплатної правової допомоги щодо призначення іншого адвоката для здійснення захисту. Не можна в КПК України обмежувати підозрюваного чи обвинуваченого у кількості заяв про відмову від захисника, які він може подати протягом одного кримінального провадження, адже такі відмови можуть бути обґрунтовані. Проте неодноразова відмова від захисника з одних і тих самих причин може бути підставою для встановлення факту зловживання правом, що має бути чітко відображене в ухвалі суду, яким не буде задоволена заява про відмову від захисника.

Ще одним стандартом реалізації права на захист є стандарт можливостей підготовки до захисту. Як вже було встановлено, цей стандарт проявляється, наприклад, в можливості ознайомитись з усіма можливими матеріалами кримінального провадження, а також можливості на паритетних зі стороною обвинувачення засадах досліджувати докази в суді. Фактично, йдеться про особливості реалізації засади змагальності під час досудового розслідування, адже саме реалізація цього принципу забезпечує рівність сторін у допиті свідків та дослідженні інших доказів.

Варто зазначити, що деякі вчені досить критично ставляться до реалізації засади змагальності стороною протягом всього кримінального провадження. Як зазначає О.Г. Яновська, «...сторона захисту не буде знаходитись у рівних умовах із стороною обвинувачення. Адже стороні обвинувачення для проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій достатньо звернутись із клопотанням до слідчого судді, який у найкоротші строки (від шести годин до одного дня) зобов'язаний буде прийняти певне рішення щодо поданого клопотання. Сторона захисту не має права самотійно провадити такі дії, але може ініціювати їх проведення шляхом подання клопотань до слідчого або прокурора. Такі клопотання відповідно до ст. 221 КПК України розглядаються протягом 3-х днів. У випадку відмови сторона захисту має право протягом 10 днів оскаржити до слідчого судді відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій. Така скарга протягом 3-х днів має бути розглянута слідчим суддею. Пряма залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій та явна невідповідність строків реагування судового органу на звернення двох сторін при вирішенні ідентичних питань у процесі досудового розслідування свідчить про відсутність рівності сторін та недостатню процесуальну забезпеченість засади змагальності у кримінальному провадженні» [259]. В даному випадку варто погодитись з автором, адже, дійсно, під час досудового

розслідування можливості сторони захисту щодо збирання доказів дуже обмежені, на відміну від широкого кола повноважень слідчого або прокурора. Саме тому вважається, що в Україні панує змішаний тип кримінального процесу, в якому, з одного боку, виражені демократичні засади судового розгляду, а з другого – елементи більш ранніх типів кримінального процесу, що проявляється у вигляді різних обмежень процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) і захисника на досудовому розслідуванні (одночасне виконання слідчим функції розслідування та прийняття рішення з низки питань і у провадженні в цілому) [38, с. 14].

Очевидно, що така ситуація в першу чергу пов'язана саме з особливістю кримінальної процесуальної діяльності в Україні. Для того, щоб добитись повної дії принципу змагальності протягом всього кримінального провадження, необхідно досить суттєво змінювати саму природу кримінального процесу в Україні. Однак не можна стверджувати, що саме таким має бути подальший шлях розвитку українського кримінального процесуального законодавства, адже це в першу чергу не притаманне нашій правовій системі. Відповідно, добитися повної змагальності сторін на даному етапі розвитку неможливо. Саме тому необхідно більше уваги приділити саме реалізації принципу змагальності під час судового розгляду, що фактично і вказується в ст. 22 КПК України. При цьому потрібно підкреслити, що дію окремих елементів принципу змагальності на стадії судового розгляду можна розглядати саме як форму реалізації стандарту можливостей підготовки до захисту, адже ці правові інститути містять спільні процедури їх реалізації.

Однак, не зважаючи на той факт, що в ст. 22 КПК України законодавець досить чітко встановлює, що сторони кримінального провадження є вільними у поданні до суду своїх доказів, доведенні їх переконливості та при реалізації інших процесуальних прав, частина науковців визначає певні недоліки правового регулювання дії вказаної засади в рамках судового розгляду. Наприклад, в доктрині існує точка зору, що до судових дебатів сторона захисту

позбавлена можливості представити судові свою правову позицію, що створює в суду враження логічно необґрунтованого нагромадження доказів та несистемності їх представлення. Особливо гостро ця проблема буде відчуватися при здійсненні судового розгляду за участю присяжних, для яких вкрай необхідним є просте та зрозуміле пояснення того, що відбувається в судовому засіданні. Таким чином, у частині забезпечення права сторін на рівноправне та самостійне представлення перед судом своїх правових позицій новий КПК України не повною мірою дотримується засад змагальності та рівності учасників кримінального провадження [259]. І.Я. Мокрицька також зазначає, що, наприклад, «...за загальним правилом, на момент передачі кримінальної справи до суду сторона захисту вже повинна зібрати всі докази та надати їх суду під час підготовчого засідання. Подальший самостійний збір доказів стороною захисту та подання їх суду не передбачається. У процесі судового розгляду матеріалів кримінального провадження сторона захисту, як і сторона обвинувачення, має право лише заявляти суду клопотання, які стосуються подальшого збирання доказів, причому з чітко визначених питань ... Таким чином, передбачена процедура збирання доказів на стадії судового розгляду справи не врівноважує повноваження сторони захисту» [109, с. 112].

З такою позицією автора можна погодитись, адже, як правило, основний масив доказів збирається саме під час досудового розслідування, а в суді вже відбувається дослідження отриманих раніше доказів (за винятком деяких виключень). Проте варто зауважити, що така ситуація в першу чергу пов'язана з природою кримінального процесу в Україні та є фактичним відображенням особливостей реалізації функцій кримінального провадження. На стадії досудового розслідування саме сторона обвинувачення вирішує, коли зібраних доказів достатньо для того, щоб направити обвинувальний акт до суду. Відповідно, саме сторона обвинувачення визначає основний обсяг доказів, який буде досліджуватися в суді, та момент, коли таке дослідження може розпочинатися. Крім того, в доктрині кримінального процесу існує досить

цікава позиція, що предмет доказування складається з двох взаємопов'язаних форм – «предмета обвинувачення» і «предмета виправдання» [76; 102]. Предметом обвинувачення є факти чи обставини кримінальної справи, на доказування яких спрямована діяльність органів досудового розслідування, прокурора та слідчого. Протилежні їм за юридичним змістом обставини, які є підставами для закриття кримінальної справи, реабілітують і виправдовують особу через відсутність події, складу злочину та недоведеності участі обвинуваченого у його вчиненні, відповідно, становлять предмет виправдання [130, с. 135-136].

Таким чином, сторона захисту не може відповідати за весь обсяг доказів, які будуть надаватися до суду, а фактично відповідає за ті докази, які спростовують позицію сторони захисту. «Діяльність захисника фактично спрямована на спростування предмета обвинувачення та, відповідно до ст. 47 КПК України, полягає у з'ясуванні обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого»[60, с. 171].

Тому досягнення повної рівноправності сторін кримінального провадження в процесі збирання доказів є неможливим. Законодавець, розуміючи таку ситуацію, надає стороні захисту інші процесуальні гарантії, які мають нівелювати різницю у процесуальних стадіях та компенсувати дію відповідних процесуальних інститутів. В якості ключового прикладу можна навести дію принципу презумпції невинуватості у кримінальному провадженні, відповідно до якого жодна особа не зобов'язана доводити свою невинуватість, а на сторону обвинувачення покладається обов'язок довести вину поза розумним сумнівом. Відповідно до ст. 23 КПК України під час судового розгляду суд має досліджувати всі докази безпосередньо, та не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, чітко визначених КПК України. Законодавець також надає стороні захисту й інші процесуальні

переваги, які в доктрині кримінального процесу отримали назву «*favor defensionis*», а сама теорія *favor defensionis* отримала досить детальне дослідження у роботах науковців-процесуалістів [100].

Не можна стверджувати, що принцип змагальності сторін під час судового розгляду має застосовуватись не прямо, а лише шляхом надання законодавцем додаткових процесуальних гарантій стороні захисту. Поряд з цим необхідно звернути увагу на той факт, що ЄСПЛ у своїх рішеннях щодо дії міжнародних стандартів права на захист досить часто робить уточнення, що значна кількість таких прав не є абсолютними та за умови чіткої правової регламентації з метою забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження можуть мати певні обмеження. Саме тому необхідно чітко усвідомлювати, які саме правові положення чинного КПК України можуть бути використані як вдалі приклади застосування міжнародних стандартів права на захист, а які мають бути вдосконалені. В якості прикладу пропонуємо розглянути такий стандарт можливості підготовки до захисту, як право допиту свідків, які дають показання проти обвинуваченого, стороною захисту.

Як вже було зазначено, в Україні всі докази досліджуються судом безпосередньо. І не в останню чергу це стосується показань. Згідно з ч. 1 ст. 23 КПК України показання учасників кримінального провадження суд отримує безпосередньо. В ч. 3 ст. 23 КПК України зазначено, що сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом. У ч. 4 ст. 95 КПК України передбачено, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Таким чином, законодавець ввів в КПК України 2012 року одразу низку

положень, які мають забезпечити в першу чергу право сторони захисту на конфронтацію. Відповідно, показання, отримані під час досудового розслідування, не будуть сприйняті доти, доки вони не будуть озвучені під час судового розгляду. Більше того, суд має право обґрунтовувати судові рішення тільки на основі тих показань, які були дані саме під час судового розгляду.

Крім того, необхідно також звернути увагу на дещо специфічну процедуру допиту свідків під час судового розгляду, порівнюючи таку процедуру з допитом свідків під час досудового розслідування в порядку ст. 224 КПК України. Так, відповідно до ч. 7 ст. 352 КПК України під час перехресного допиту свідка дозволяється ставити навідні питання. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України порушення права на перехресний допит є істотним порушенням кримінального процесуального закону та має тягнути за собою визнання таких доказів недопустимими. Як зазначає Я.П. Зейкан, перехресний допит – це допит свідка протилежною стороною з обставин, які були предметом прямого допиту, з метою перевірки цих даних, їхніх джерел і носія, а також для одержання нових відомостей від цієї особи [69, с. 12]. С. Дуда розуміє перехресний допит як допит, за якого учасники судового розгляду можуть по чергову задавати одній і тій самій особі питання щодо будь-яких епізодів (фрагментів) його показань з метою уточнення, доповнення та перевірки [59, с. 154].

Ми в цілому погоджуємося з такими визначеннями сутності перехресного допиту, однак маємо акцентувати увагу саме на тому, що під час перехресного допиту допускається ставити навідні питання, що значно змінює саму природу такої процесуальної дії. Як слушно зазначає В.О. Попелюшко, перехресний допит, як правило, характеризується досить високим психологічним навантаженням. Він відчутно впливає на психіку свідка, що заважає йому адекватно сприймати запитання та критично ставитися до своїх показань [128, с. 151]. О.Ю. Костюченко з цього приводу наголошує, що основною метою перехресного допиту є дискредитація свідка протилежної сторони,

продемонструвавши повну неспроможність його показань, за допомогою навідних питань довести, що свідок або дає неправдиві свідчення, або сумлінно помиляється [88, с. 69]. На нашу думку, в даному випадку досить влучно визначено основну ціль такого допиту. Очевидно, що якщо б метою перехресного допиту була лише перевірка показань, наданих свідком, то законодавець не акцентував би увагу на можливості ставити навідні питання під час такого допиту. Проте в даному випадку може виникнути інше питання: навіщо взагалі було введено положення щодо можливості ставити навідні питання під час допиту, адже до початку дії КПК України 2012 року доктрина та практика кримінального процесу відштовхувалися від ідеї, що навідні питання або питання, які можуть містити в собі частину відповіді, ні за яких умов не можуть ставитись свідкам під час допиту?

Таким чином, законодавець встановлює форму практичної реалізації дії принципу змагальності сторін у судовому розгляді, що в першу чергу має розглядатися як перевага сторони захисту. На даний момент фактично в КПК України встановлено, що перед допитом в суді сторони мають «працювати» зі своїми свідками, тобто вони зобов'язані підготувати їх до допиту. Варто підкреслити, що така підготовка ні в якому випадку не має стосуватися змісту показань свідка, адже саме свідок буде нести кримінальну відповідальність за свої показання в суді, а сторони не мають право розповідати «своїм» свідкам, що необхідно говорити. Проте, з метою недопущення дискредитації показань свідка, задля забезпечення сталості самих показань та зменшення психологічного навантаження на свідка під час перехресного допиту, сторона кримінального провадження обов'язково має зустрітися зі своїм свідком, обговорити порядок питань, які будуть задаватися під час прямого допиту, та найскладніше спрогнозувати хід проведення перехресного допиту з формулюванням ймовірних питань, які можуть бути поставлені під час такого допиту в судовому засіданні.

Така форма допиту є в першу чергу преференцією для сторони захисту, тому що ще до прийняття КПК України 2012 року захисники завжди готували «своїх» свідків до допиту в суді. Сторона обвинувачення, в свою чергу, більше покладалася на зміст показань, які були надані під час досудового розслідування, та у випадку необхідності під час допиту в суді могла їх використати як контраргумент питанням сторони захисту. Однак на даний час сторони кримінального провадження є рівними при дослідженні показань свідків, а влучні навідні питання під час перехресного допиту взагалі можуть нівелювати зміст будь-яких показань. Відповідно, в такому випадку не можна використати показання, які були отримані під час досудового розслідування, адже вони мають визнаватися недопустимими доказами. Тому прокурор при допиті будь-якого свідка також має ретельно дослідити обставини справи, спрогнозувати питання, які зможе задати сторона захисту, та підготувати свідка обвинувачення до такого допиту. Саме тому інститут перехресного допиту слід розглядати як одну з процесуальних гарантій реалізації права на захист.

Як вже було зазначено, стандарт можливостей підготовки до захисту також передбачає право сторони захисту допитати всіх свідків сторони обвинувачення. Проте, з процесуальної точки зору, важливе значення відіграє уточнення ЄСПЛ, відповідно до якого показання свідків, які не допитувалися в суді, можуть визнаватися доказами за умови надання стороні захисту адекватної та належної можливості поставити під сумнів такі показання. Відповідно до чинного КПК України показання свідка без виклику такого свідка до суду може визнаватися допустимим доказом лише у двох випадках – у випадку отримання показань з чужих слів (ст. 97 КПК України) та у випадку отримання показань слідчим суддею під час досудового розслідування у судовому засіданні (ст. 225 КПК України).

Відповідно до ст. 97 КПК України показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Варто зауважити, що аналог

показань з чужих слів наявний і в інших країнах (наприклад, США та Англія), однак сама процедура їх отримання та встановлення допустимості таких доказів визначені значно краще, ніж в КПК України [95, с. 178]. Власне, показання з чужих слів зазнає значної критики з боку науковців [104] та практиків [22], адже український законодавець значно розширив можливості використання таких доказів у порівнянні з аналогічними положенням інших країн [89, с. 258]. На нашу думку, можна частково розділяємо таку критику. Показання з чужих слів досить грубо порушує право сторони захисту на допит свідків зі сторони обвинувачення. Очевидно, що таке правило не є абсолютним та з нього є виключення. Однак, відповідно до практики ЄСПЛ, показання свідків без їх допиту можуть визнаватися допустимими лише в тому випадку, коли стороні захисту надали адекватні можливості поставити їх під сумнів. Очевидно, що перехресний допит свідка, який надає показання з чужих слів, не може вважатися адекватною можливістю встановити правдивість самих показань, адже свідок повідомляє лише те, що він чув (або стверджує, що чув), від інших осіб. Таким чином, перехресний допит може поставити під сумнів лише можливість свідка, якого допитують, правильно відтворити такі показання, але він не дасть змоги дослідити правдивість самих показань.

У ст. 97 КПК України вказано, що показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень ч. 2 ст. 97 КПК України. Таким чином, суд може визнати показання з чужих слів недопустимим доказом лише з тієї причини, якщо такі показання не підтверджуються іншими доказами. Однак в даному випадку необхідно встановити, наскільки критично важливими будуть показання з чужих слів для кримінального провадження, якщо наявні інші докази, які підтверджують обставини, про які йдеться в показаннях з чужих слів. Очевидно, що ідеальну сукупність доказів для доведення винуватості особи становити неможливо, та з позиції сторони обвинувачення всі докази, які

підтверджують винуватість, мають бути використані для обґрунтування кінцевого судового рішення. Поряд з цим визнання допустимим доказом показання з чужих слів ставить під загрозу весь судовий розгляд, адже це може бути розцінено як істотне порушення права на захист, а саме неможливість встановити достовірність показань сторони захисту.

А. Панова та С. Скідан зазначають, що на даний момент не склалося єдиної практики щодо встановлення допустимості або недопустимості показань з чужих слів [124]. Аналізуючи реєстр судових рішень, можна зробити висновок, що значна кількість суддів досить критично відноситься до таких показань [196; 217; 218], а незначна кількість судових рішень, в яких такі показання визнані допустимим доказом, фактично не містить обґрунтування такої позиції [203]. В даному випадку окрему увагу необхідно приділити окремій думці судді Верховного Суду А.П. Буценка щодо встановлення допустимості показань з чужих слів [119]. На думку судді ВС, використання «чутток» як підстави для засудження є великою небезпекою, і суди мають дуже обережно ставитися до допущення таких доказів у процес доведення винуватості. Аналізуючи положення ч. 2 ст. 97 КПК України, А.П. Бущенко зазначає, що дане положення «... дозволяє – за певних умов – використання показань з чужих слів у разі, якщо особа, що давала первинні пояснення, *не допитана* (уточнення наше – Т.Б.) в суді. Якщо ж така особа в суді допитана, то використання показань, що переказують її показання, за цим правилом є недопустимим». Також А.П. Бущенко декілька разів підкреслює, що показання з чужих слів мають бути досліджені набагато ретельніше у тому випадку, якщо такі показання використовуються для доведення винуватості особи. Саме цю позицію варто розглянути як основу для внесення змін до КПК України.

Дійсно, в деяких випадках показання з чужих слів можуть мати величезне значення для кримінального провадження. Крім того, можуть існувати об'єктивні причини, за яких дослідження «первинних» показань є неможливим. Проте показання з чужих слів лишаються досить чутливим доказом з точки

зору забезпечення реалізації міжнародних стандартів права на захист. Формулювання ст. 97 КПК України не вказує чітких підстав та процедур визнання таких доказів допустимими або недопустимими. При цьому законодавець в даному положенні майже не згадує про право сторони захисту на дослідження всіх показань, які направлені на доведення винуватості особи. Тому судді продовжують по-різному тлумачити положення ст. 97 КПК України, що аж ніяк не сприяє покращенню правозастосовної практики. Не мають єдиної думки з даного приводу і науковці-процесуалісти.

ЄСПЛ у рішеннях «Аль-Хавайа та Тахері проти Сполученого Королівства» та «Шачашвілі проти Німеччини» намагався встановити певні правила, за якими показання визнаються допустимими без заслуховування свідків під час судового засідання. Так, в рішенні «Аль-Хавайа та Тахері проти Сполученого Королівства» Суд встановив, що для визнання допустимими показань з чужих слів має бути враховано 2 фактори: 1) повинні бути вагомі підстави для прийняття показань свідка, який був відсутній в суді; 2) позиція про неможливість використання показань свідка, який не був викликаний до суду для допиту, не є абсолютною, а суд має врахувати обставини та специфіку конкретної правової системи [261]. В рішенні «Шачашвілі проти Німеччини» ЄСПЧ підтвердив, що для визнання допустимим доказом показання без заслуховування свідка в судовому засіданні суд повинен провести триетапний аналіз відповідних положень: 1) чи були достатні підстави неявки свідка та, відповідно, допустимості неперевірених показань свідка, який не з'явився у судовому засіданні, як доказу; 2) чи були докази, отримані від свідка, який не з'явився у судовому засіданні, єдиною та вирішальною підставою для засудження підсудного; 3) чи мали місце достатні урівноважуючі фактори, зокрема надійні процесуальні гарантії, здатні компенсувати недоліки, з якими зіткнулася сторона захисту у зв'язку з допустимістю неперевірених доказів, і забезпечити загальну справедливість судового розгляду [285].

Необхідно констатувати, що на даний момент українськими судами не застосовується вказана процедура багатоетапного процесу оцінки показань з чужих слів, адже положення ст. 97 КПК України в даному аспекті виглядають набагато лаконічнішими, що тягне за собою обмеження прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому необхідно внести зміни до ст. 97 КПК України з метою досягнення певного компромісу.

Як було зазначено, найбільших проблем при оцінці показань з чужих слів судді зазнають при дослідженні показань, за допомогою яких встановлюється винуватість особи, адже ці показання в деяких випадках можуть бути ключовими, хоча способи фактичної їх перевірки відсутні. При цьому показання з чужих слів в цілому як інститут також має велике значення, адже за його допомогою може бути встановлена інформація, яка матиме значення для кримінального провадження. Тому, з метою балансування приватних та публічних інтересів необхідно в ст. 97 КПК України закріпити, що в будь-якому випадку мають визнаватися недопустимими доказами показання з чужих слів, за допомогою яких встановлюється винуватість особи. Для уникнення різного тлумачення такого положення необхідно таку зміну прив'язати до ст. 91 КПК України.

Таким чином, ч. 6 ст. 97 КПК України слід доповнити окремим реченням такого змісту: «Показання з чужих слів визнаються недопустимим доказом, якщо вони використовуються для встановлення обставин, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України». При цьому інститут показань з чужих слів залишається у кримінальному процесі України, проте його дія буде обмежена щодо встановлення винуватості особи, що позитивно вплине на реалізацію права на захист.

Наступним виключенням з права особистого допиту свідка стороною захисту у судовому засіданні є допит свідка слідчим суддею. Так, відповідно до ст. 225 КПК України, у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування,

якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

Очевидно, що дія ст. 225 КПК України направлена на забезпечення показань свідка або потерпілого в умовах нового порядку дослідження показань судом, тому складно переоцінити ефективність даного положення в якості процедури депонування доказів. Крім того, законодавець, встановлюючи порядок обов'язкового дослідження показань судом, в якості винятку прямо посилається на положення ст. 225 КПК України, що вже вказує на кращу нормативну визначеність в частині встановлення обмеження права сторін кримінального провадження допитувати свідків іншої сторони під час судового засідання (на відміну від показань з чужих слів). В той же час все одно необхідно уточнити певні недоліки, які можуть стати причиною порушення права на захист [21, с. 363].

Як вже було зазначено, законодавець передбачив проведення допиту в присутності сторін кримінального провадження, таким чином забезпечивши можливість сторін кримінального провадження поставити питання свідку чи потерпілому. Однак досить часто бувають випадки, коли на момент проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України жодні особі не повідомили про підозру, відповідно, у допиті буде брати участь лише сторона обвинувачення. Таким чином сторона захисту позбавлена передбаченого практикою ЄСПЛ права

поставити під сумнів такі показання. При цьому процедура такого допиту повністю відповідає вимога кримінального процесуального законодавства. Очевидно, що така ситуація не сприяє забезпеченню права на захист при реалізації права на конфронтацію.

Тому необхідно було б внести відповідні зміни до КПК України. При цьому не можна стверджувати, що сам порядок допиту в порядку ст. 225 КПК України має бути змінений, адже навіть ЄСПЛ у своїх рішеннях вказував на можливість дослідження показань свідків без їх виклику до суду. В даному випадку доцільно поставити питання щодо порядку визнання таких доказів допустимими. Згідно з ч. 4 ст. 95 КПК України суд не зобов'язаний визнавати докази, отримані в порядку ст. 225 КПК України, допустимими, а лише «може» це зробити. Очевидно, що в даному випадку законодавець акцентує увагу на процедурі оцінки доказів судом, відповідно до якої всі докази оцінюються судом відповідно до внутрішнього переконання. Проте сам порядок проведення допиту ст. 225 КПК України направлений на забезпечення показань свідка або потерпілого, якщо існує загроза, що вони не зможуть дати такі показання в суді. Відповідно, якщо під час судового розгляду свідок або потерпілий можуть з'явитися до суду та надати свої показання особисто, то такі особи в обов'язковому порядку мають бути викликані на допит. Сам факт проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України не скасовує дію принципу безпосереднього дослідження доказів, а показання, отримані слідчим суддею під час досудового розслідування, можуть визнаватися допустимим доказом судом лише в тому випадку, якщо свідок та потерпілий з об'єктивних причин не можуть дати ці показання перед судом особисто [18, с. 159].

У зв'язку з цим необхідно внести зміни до ч. 4 ст. 95 КПК України та викласти її в такій редакції: «4. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання. Суд може обґрунтовувати свої висновки на показаннях, отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу лише в тому випадку, якщо під час

судового розгляду буде встановлено неможливість особистого допиту свідка або потерпілого, які давали показання...». Таким чином, порядок допиту свідка та потерпілого згідно зі ст. 225 КПК України не зазнає змін. Проте для використання таких показань під час судового розгляду в обов'язковому порядку має бути встановлено, що свідок або потерпілий не можуть особисто надати показання суду. Як видається, такі зміна в КПК України краще забезпечать права учасників кримінального провадження (в першу чергу – сторони захисту) при оцінці показань під час судового розгляду.

3.3. Реалізація права на захист під час перегляду судових рішень відповідно до вимог міжнародних стандартів

Проведення повного та неупередженого судового розгляду є важливою запорукою виконання завдань кримінального провадження, які передбачені ст. 2 КПК України. Крім того, чітке дотримання порядку проведення судового розгляду є однією з основних гарантій забезпечення прав та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, і в першу чергу – забезпечення права на захист. Поряд з цим у будь-якому кримінальному провадженні можуть бути допущені помилки учасниками кримінального провадження, уповноваженими на здійснення кримінального провадження. І суд в даному випадку не є виключенням. Крім того, всі учасники кримінального провадження, яких стосується прийняте рішення, мають право вимагати перегляду такого рішення. У зв'язку з цим забезпечення права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень досі є необхідною гарантією реалізації повного обсягу прав та свобод учасників кримінального провадження, навіть не зважаючи на те, що власне перегляд судових рішень є необов'язковою процедурою у кримінальному провадженні та має проводитись виключно за вимогою учасників кримінального провадження.

Якщо вести мову про власне завдання апеляційного та касаційного перегляду судових рішень, то варто зауважити, що в доктрині відсутнє єдине

розуміння даного поняття. С.І. Беззубов зазначає, що завданням апеляційного провадження є забезпечення стабільності вироку, сприяння правильному розумінню та застосуванню кримінального, кримінального процесуального та інших законів, формування єдиної судової практики у кримінальних справах, захист прав і свобод людини, і перевірка законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, ухвалення справедливого рішення у другій інстанції, захист прав, свобод та інтересів осіб [29, с. 12, 58]. Варто підтримати такий висновок, але потрібно зауважити, що таке розуміння завдання стадії апеляційного перегляду судових рішень є прикладом досить широкого тлумачення завдань, та з цієї точки зору апеляція не відрізняється від касації.

Н. Р. Бобечко, намагаючись визначити особливості стадій апеляційного та касаційного провадження, зазначає, що апеляційне провадження виконує основну роль у виявленні, виправленні та запобіганні порушень у діяльності судів першої інстанції та слідчих суддів. Натомість касаційне провадження є останнім національним засобом правового захисту прав і свобод перед зверненням до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій [31, с. 46]. Також науковець вказує, що і стадії апеляційного провадження, і касаційного провадження притаманні завдання публічно-правового характеру. До таких завдань стадії апеляційного перегляду судових рішень автор відносить здійснення судового контролю за діяльністю судів першої інстанції, слідчих суддів та її результатами; запобігання набрання законної сили ухвал слідчих суддів, набрання законної сили та звернення до виконання неправосудних рішень судів першої інстанції; виправлення порушень у діяльності судів першої інстанції, слідчих суддів та запобігання цьому. Відповідно, до завдань публічно-правового характеру касаційного провадження автор відносить забезпечення однакового тлумачення та правильного застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм закону України про кримінальну відповідальність і норм кримінального процесуального законодавства; здійснення судового контролю за діяльністю

судів першої та апеляційної інстанцій; захист правосудних судових рішень, що набрали законної сили, від їх необґрунтованої, безпідставної зміни чи скасування; виправлення порушень у діяльності судів першої та апеляційної інстанцій та запобігання цьому [31, с. 45].

Таким чином, стадії апеляційного та касаційного перегляду мають величезне значення не лише для встановлення результатів конкретного кримінального провадження, а й для забезпечення сталості судової практики в Україні. При цьому слід зауважити, що хоча завдання забезпечення сталості судової практики покладається саме на Верховний Суд як суд касаційної інстанції, негласно таке ж завдання виконують і суди апеляційної інстанції. Адже на даний час досить популярною є практика обґрунтування власної позиції у клопотанні чи скарзі з посиланням на практику не лише суду касаційної інстанції, а і суду апеляційної інстанції. І хоча офіційно такі посилання на конкретні судові рішення не мають силу судового прецеденту, однак практика показує, що судді досить часто беруть до уваги рішення інших судів.

Тому, з огляду на все зазначене, дослідження реалізації міжнародних стандартів забезпечення права на захист має велике значення для розуміння сутності функціонування порядку перегляду судових рішень у кримінальному провадженні з виділенням особливого місця сторони захисту у цьому процесі.

Проте також необхідно зазначити, що чинний КПК України передбачає три стадії перегляду судових рішень. Відповідно, крім апеляції та касації є ще також стадія перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами. Тому, з урахуванням предмета даного дисертаційного дослідження, необхідно одразу встановити межі даного дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 466 КПК України заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами переглядається за правилами, передбаченими КПК України для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. Таким чином, процедура перегляду

судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами не буде відрізнятися від процедури судового розгляду в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції. Фактично, основним завданням даної стадії кримінального процесу є дослідження нововиявленим або виключним обставин та їх вплив на судові рішення, яке було прийняте та набрало законної сили. У зв'язку з цим реалізація права на захист під час перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами не має суттєвих відмінностей від реалізації цього права в судах першої, апеляційної та касаційної інстанції за своїм процедурним характером, а тому вивчення особливостей реалізації міжнародних стандартів забезпечення права на захист не охоплюється даним дисертаційним дослідженням.

Також необхідно зважати на подібність процедури проведення апеляційного та касаційного провадження з точки зору реалізації права на захист. Відповідно КПК України апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених Главою 31 КПК України, відповідно касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених Главою 32 КПК України. Таким чином, процедура перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку в цілому відповідає процедурі судового розгляду в суді першої інстанції. Отже, необхідно констатувати, що порядок реалізації права на захист так само буде подібний на всіх цих стадіях кримінального провадження за виключенням особливостей, які притаманні стадіям апеляційного та касаційного провадження. Тому аналіз реалізації міжнародних стандартів права на захист в апеляційному та касаційному провадженні можна проводити комплексно як одне ціле, та, за необхідності, вказувати на певні процесуальні особливості, які притаманні апеляційному чи касаційному провадженню.

В першу чергу необхідно розглянути проблематику участі обвинуваченого (засудженого, виправданого) під час розгляду апеляційної чи

касаційної скарги у суді відповідної інстанції. Як вже зазначалося, ЄСПЛ допускає проведення апеляційного та касаційного перегляду без участі обвинуваченого. При цьому зазначається, що таке виключення стосується лише стадій перегляду судових рішень та лише в тому випадку, коли питання, які будуть розглядатися, стосуються лише питань права та не пов'язані з дослідженням «особистості та характеру підсудного». Очевидно, що при призначенні апеляційного чи касаційного провадження до розгляду суд може одразу встановити, що питання, які будуть досліджуватися, не пов'язані з дослідженням доказів, а тому особиста участь обвинуваченого (засудженого, виправданого) не матиме того критичного значення, яке воно мало у суді першої інстанції.

Якщо аналізувати відповідні положення КПК України, то можна зробити висновок, що участь обвинуваченого у судовому розгляді в суді апеляційної інстанції виглядає більше як виняток з правила. Так, згідно з ч. 4 ст. 401 КПК України обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді, якщо в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання. Очевидно, що встановлення в законодавстві випадку, коли участь обвинуваченого є обов'язковою, вказує на стандартизацію практики незалучення обвинуваченого.

Аналізуючи судову практику необхідно зауважити, що в цілому судді виконують вимоги ч. 4 ст. 401 КПК України та викликають обвинувачених на судові засідання, якщо обвинувальна скарга подана прокурором та передбачає погіршення становища обвинуваченого [193; 199]. Однак в багатьох випадках судді, у зв'язку з триманням обвинувачених в слідчих ізоляторах, та задля забезпечення оперативності судового розгляду, визнають можливою участь обвинуваченого у судовому процесі у режимі відеоконференції [194; 205; 241; 242]. Дійсно, ст. 336 КПК України дозволяє проведення процесуальних дій у

режимі відеоконференції «для забезпечення оперативності судового провадження» (п. 4 ч. 1 ст. 336 КПК України). Проте в даному випадку необхідно вказати на існування досить суттєвої умови, за якої можливе проведення судового розгляду за участі обвинуваченого у режимі відеоконференції. Згідно з ч. 2 ст. 336 КПК України суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує. Таким чином, законодавець уточнює, що обвинувачений не повинен заперечувати проти такої участі.

З аналізу судової практики можна зробити висновок, що далеко не завжди судді враховують бажання самого обвинуваченого, визначаючи його участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. В одних випадках судді взагалі ігнорують позицію обвинуваченого, відштовхуючись лише від необхідності проведення судового розгляду «у розумний строк» [242]. В інших випадках про необхідність проведення судового засідання в режимі відеоконференції наполягає прокурор, а не сторона захисту [183]. Вважаємо такий порядок визначення необхідності проведення процесуальних дій таким, що не відповідає вимогам чинного КПК України. Такий висновок можна зробити, здійснивши аналіз положень ст. 336 КПК України.

Так, у зазначеній статті законодавець зазначає, що обвинувачений має бути особисто присутній під час судового розгляду в тому випадку, якщо він заперечує проти проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції. Тобто можна зробити висновок, що законодавцем вимагається активна поведінка обвинуваченого та його безпосередня відмова від такого режиму участі. Проте такий підхід до тлумачення ст. 336 КПК України суттєво обмежує права обвинуваченого. В деяких випадках обвинувачений буде триматися під вартою та навіть не буде знати про те, що він братиме участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Таким чином, хибною є практика очікувати конкретного клопотання від обвинуваченого, та, за його відсутності,

проводити судовий розгляд у режимі відеоконференції. Тому в будь-якому випадку проведення судового розгляду у такому режимі потребує встановлення волі обвинуваченого та у випадку, коли обвинувачений не заперечує, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції.

Ще одним аргументом, який підтверджує таку позицію, є той факт, що клопотання захисника про проведення судового розгляду за участі обвинуваченого в режимі відеоконференції також недостатньо. На даний момент суди в основному задовольняють такі клопотання сторони захисту [184]. Проте ВС вважає таку практику хибною. Так, в своїй постанові ВС зазначає, що «закріплення у ч. 2 ст. 336 КПК України права на ініціювання перед судом питання про здійснення дистанційного судового провадження «за клопотанням сторони» вказує на можливість подання клопотання як учасником кримінального провадження, якого воно стосується, так і спільного клопотання від декількох учасників, які згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України відносяться до даної сторони, чи клопотання від одного учасника щодо забезпечення дистанційного судового провадження щодо іншого учасника провадження за умови, що ці учасники відносяться до одної і тої ж сторони кримінального провадження. Причому в останньому випадку, з огляду на положення ч. 2 ст. 336 КПК України, таке клопотання має бути погоджене учасником провадження, про участь якого в режимі відеоконференції воно заявлено. А тому подання захисником від свого імені клопотання про проведення апеляційного розгляду за особистою участю обвинуваченого, який утримується під вартою, чи його участю в режимі відеоконференції без належного підтвердження, що це клопотання погоджене з цим обвинуваченим, саме по собі ще не свідчить про наявність підстав для обов'язкового задоволення такого клопотання апеляційним судом» [131]. Таким чином, ВС наголошує, що клопотання захисника про особисту участь обвинуваченого або клопотання про проведення судового засідання за участю обвинуваченого в режимі відеоконференції в обов'язковому порядку має бути погоджене з

обвинуваченим, а суду мають бути подані докази «належного підтвердження, що це клопотання погоджене з цим обвинуваченим».

На нашу думку, правильною є практика, за якої суд приймає рішення про обов'язкову участь обвинуваченого (або його залучення в режимі відеоконференції) лише за тієї умови, що обвинувачений, який тримається під вартою, «не заявив клопотання про розгляд справи у його відсутності» [191]. Таким чином, суддя гарантує участь обвинуваченого у судовому розгляді в суді апеляційної інстанції. Проте навіть такий порядок викликає певні питання, основним з яких є співвідношення понять «участь обвинуваченого у судовому засіданні» та «участь у режимі відеоконференції». Як вже було зазначено, в ч. 4 ст. 401 КПК України участь обвинуваченого є обов'язковою в апеляційному провадженні, якщо буде вирішуватись питання про погіршення його становища або якщо на цьому наполягає сам обвинувачений. Однак в КПК України не сказано, що виклик обвинуваченого у судове засідання може бути замінений проведенням судового засідання за участі обвинуваченого в режимі відеоконференції. Дійсно, основним завданням відеоконференції саме є симуляція участі суб'єктів кримінального провадження під час відповідної процесуальної дії без їх фактичної присутності в залі судового засідання. Поряд з цим слід констатувати, що в ч. 4 ст. 401 КПК України йдеться саме про виклик обвинуваченого для участі в судовому засіданні, а не про можливу заміну такої участі на відеоконференцію. При цьому не можна ігнорувати дію такого режиму судового розгляду, який значно пришвидшує розгляд кримінального провадження та, за умови правильного проведення, в достатній мірі забезпечує участь суб'єктів кримінального провадження на відповідних процесуальних діях.

Тому, з метою вдосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства, доцільно ч. 4 ст. 401 КПК України викласти в такій редакції: «4. Обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді, або, за його згодою, для участі в

режимі відеоконференції, якщо в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання». Такі зміни не спрямовані на обмеження прав та законних інтересів обвинуваченого, а лише приводить у відповідність статті 336 та 401 КПК України та надає суду більше повноважень при визначенні оптимальної процедури проведення судового засідання.

Схожою є ситуація з участю засудженого в суді касаційної інстанції. Так, відповідно до ч. 4 ст. 430 КПК України засуджений підлягає обов'язковому виклику в судові засідання для участі в касаційному розгляді, якщо суд визнає обов'язковою його участь, а засуджений, що тримається під вартою, – також у випадках, якщо про це надійшло його клопотання. В даному випадку одразу варто звернути увагу на зміну умови, за якої участь засудженого є обов'язковою. Якщо порівнювати аналогічне положення з ч. 4 ст. 401 КПК України, то можна зробити висновок, що можливе погіршення становища засудженого не є підставою для обов'язкової участі такої особи у касаційному провадженні. Лише сам суд визначає, в яких випадках участь засудженого є обов'язковою. Хоча такий підхід законодавця і виглядає дещо дивним, слід констатувати, що відповідні положення КПК України не суперечать міжнародним стандартам забезпечення права на захист. Як вже було зазначено, участь обвинуваченого у судовому засіданні є необхідною тоді, коли по факту обвинувачення суд буде досліджувати докази. В суді касаційної інстанції докази не досліджуються, а досліджуються лише питання порушення норм матеріального чи процесуального права. З урахуванням того, що засуджені (як правило) не обізнані в правових питаннях, необхідно констатувати, що навіть їх особиста присутність не дозволить таким особам в повному обсязі захистити свої права та законні інтереси.

Також варто зазначити, що вимога обов'язкової участі у суді касаційної інстанції стосується лише засудженого та не поширюється на виправданого.

Очевидно, що законодавець не може встановити обов'язковою участь особи, яка є вільною у можливості брати участь у судовому засіданні. Саме тому в ч. 4 ст. 430 КПК України йдеться лише про засудженого.

Проте, аналізуючи ч. 4 ст. 430 КПК України, необхідно також звернути увагу на другу умову, за якої участь обвинуваченого в судовому засіданні в суді касаційної інстанції є обов'язковою, а саме у випадку, коли засуджений тримається під вартою та коли до суду надійшло його клопотання про особисту участь у судовому розгляді. Очевидно, що в даному випадку присутня помилка у самому формулюванні. Засуджений не повинен триматися під вартою, адже тримання під вартою – це запобіжний захід, який застосовується до підозрюваного чи обвинуваченого. На момент подачі касаційної скарги засуджений вже повинен відбувати покарання, адже обвинувальний вирок щодо нього набрав законної сили. Очевидно, що в даному випадку законодавець мав на увазі ту категорію засуджених, які відбувають покарання, пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі. На нашу думку, дане положення потребує змін з метою узгодження з іншими нормами кримінального процесуального законодавства.

Як правило, суд касаційної інстанції так само, як і суди апеляційної інстанції, тлумачать це положення щодо обов'язкової участі засудженого з урахуванням альтернативи у вигляді проведення судового засідання в режимі відеоконференції [210; 211; 212; 213]. Очевидно, що можливість проведення дистанційного судового розгляду є навіть важливішою для суду касаційної інстанції, ніж для судів апеляційної інстанції, адже існують серйозні труднощі щодо доставки засуджених, які відбувають покарання, до Верховного Суду, тому в практиці рідкістю є випадки, коли засудженого буде особисто доставлено до суду. В той же час формулювання ч. 4 ст. 430 КПК України майже не відрізняється від формулювання ч. 4 ст. 401 КПК України, а тому воно так само потребує уточнення.

Тому, з урахуванням усього зазначеного, необхідно ч. 4 ст. 430 КПК України викласти в такій редакції: «4. Засуджений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в касаційному розгляді, *або, за його згодою, для участі в режимі відеоконференції*, якщо суд визнає обов'язковою його участь, а засуджений, що *відбуває покарання у вигляді обмеження чи позбавлення волі*, – також у випадках, якщо про це надійшло його клопотання». Такою зміною, по-перше, узгоджуються положення ч. 4 ст. 430 КПК України щодо неможливості застосування до засудженого запобіжного заходу, а також уточняється право суду касаційної інстанції проводити відеоконференцію за участю засудженого.

В даному аспекті також необхідно зазначити, що в ч. 2 ст. 336 КПК України зазначено, що суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує. Тобто в КПК України не зазначено, які наслідки матиме заперечення засудженого проти його участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Як видається, що таке положення суттєво обмежує права засудженого під час провадження в суді касаційної інстанції. Як вже було зазначено, участь засудженого є необов'язковою у судовому засіданні в суді касаційної інстанції, і це навіть підтверджується численними висновками ЄСПЛ. Поряд з цим законодавець надав можливість суду касаційної інстанції самостійно визначити випадки, за яких засуджений обов'язково має бути присутній при такому розгляді. Відповідно, якщо суд касаційної інстанції визначає участь засудженого обов'язковою, то в такому випадку засуджений має право обирати, яким чином брати участь у судовому засіданні. Відповідно, примушення до участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції в такому випадку є неприпустимим. Тому до ч. 2 ст. 336 КПК України мають бути внесені зміни з метою забезпечення права засудженого відмовлятися від участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Видається доцільним ч. 2 ст. 336 КПК

України викласти в такій редакції: «Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, *засуджений*, якщо він проти цього заперечує». Такі зміни значно краще забезпечать права засудженого, при цьому не впливатимуть на хід судового розгляду, адже у суду касаційної інстанції лишається право встановити, чи є обов'язковою участь засудженого у такому судовому розгляді.

ВИСНОВКИ

1. В науковій доктрині відсутнє єдине розуміння захисту у кримінальному провадженні. В контексті концепції справедливого судочинства захист у кримінальному провадженні розглядається у двох значеннях: по-перше, як складова частина системи завдань кримінального провадження, що покликана на реалізацію та охорону прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального судочинства, а по-друге, як кримінально-процесуальна функція, що визначає напрямок діяльності, яка спрямована на спростування твердження про причетність особи до вчинення або вчинення особою кримінального правопорушення, іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. В межах змісту обох концепцій складовою частиною є право на захист як сукупність правомочностей, що спрямовані на спростування підозри та обвинувачення. Дана основоположна теза покладена в основу концепції дисертаційного дослідження.

2. Право на захист – це сукупність процесуальних прав, наданих підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, виправданому, особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, особі, причетність якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється, юридичній особі, щодо якої здійснюється провадження, для спростування твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення або вчинення особою кримінального правопорушення, іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також недопущення порушення та необґрунтованого обмеження їх особистих та майнових прав.

3. Міжнародні стандарти реалізації права на захист у кримінальному провадженні – це проголошені в міжнародно-правових актах і прецедентній

практиці міжнародних судових установ принципи, норми та рекомендації, які закріплюють стандартизовані правила поведінки учасників кримінального провадження щодо забезпечення суб'єктам права на захист можливостей для спростування твердження про причетність особи до вчинення або вчинення особою кримінального правопорушення, суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

4. Аналіз міжнародних стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні та практика ЄСПЛ надає змогу визначити їх систему за критерієм фундаментальних правомочностей сторони захисту щодо спростування підозри, обвинувачення, без забезпечення яких неможливо досягнути справедливого судочинства, яку складають такі стандарти: 1) стандарти реалізації права на інформацію про характер і причини підозри, обвинувачення; 2) стандарти реалізації права на самозахист; 3) стандарти реалізації права на професійний захист; 4) стандарти можливостей підготовки захисту. Чинний КПК України в частині реалізації права на захист в цілому відповідає вимогам міжнародних стандартів, проте окремі його норми потребують удосконалення.

5. Визначальною передумовою реалізації права на захист під час розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження в контексті міжнародно-правових вимог є дотримання стандарту повної інформованості сторін про докази, що можуть бути використані судом під час ухвалення рішення. В межах підготовки до розгляду клопотання про ЗЗКП сторона обвинувачення повинна надати стороні захисту всі матеріали, що обґрунтовують його доводи, включаючи результати негласних слідчих (розшукових) дій. Винятком із цього правила можуть бути лише випадки, пов'язані з необхідністю забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

6. Реалізація міжнародних стандартів права мати достатній час і можливості для захисту при розгляді клопотань про застосування ЗЗКП вимагає

внесення до Розділу 2 КПК України низки доповнень та уточнень, зокрема: закріплення правила, відповідно до якого у кримінальних провадженнях, в яких участь захисника є обов'язковою, відлік часу, що є достатнім для підготовки до захисту при розгляді такого клопотання, розпочинається з моменту вручення відповідних матеріалів захиснику; чіткого нормативного визначення права сторони захисту ознайомитися зі змістом клопотання про застосування запобіжного заходу в разі його зміни та доповнення в порядку, передбаченому ст. 185 КПК України, а також під час розгляду клопотання про застосування обраного запобіжного заходу в порядку, передбаченому ч. 6 ст. 193 КПК України; розширення повноважень слідчого судді щодо перевірки дотримання права сторони захисту мати достатні час і можливості для захисту шляхом встановлення обов'язку з'ясувати перед початком судового розгляду про факт вручення підозрюваному, його захиснику копій клопотання про застосування ЗЗКП та матеріалів, які його обґрунтовують.

7. Використання стороною захисту наданого КПК України арсеналу повноважень щодо ініціювання та участі у проведенні слідчих (розшукових) дій вимагає ефективного механізму забезпечення їх реалізації, яким у досудовому розслідуванні виступає інститут оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора. Сформульований у п.7 ч.1 ст. 303 КПК України предмет оскарження не дає змоги стороні захисту повною мірою забезпечити передбачене ст. 93 КПК України право ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, адже передбачає можливість оскаржити лише постанову про відмову у задоволенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, але не надає можливості оскаржити неналежний розгляд клопотання та його невиконання. У зв'язку з цим слід викласти п. 7 ч.1 ст. 303 КПК України в такій редакції: «рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора при розгляді, вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а

також їх невиконанні - особою, якою було подане відповідне клопотання, її представником, законним представником чи захисником».

8. Положення ст. 221 КПК України в частині визначення переліку відомостей, що можуть не надаватись стороні захисту для ознайомлення під час досудового розслідування до його завершення, не відповідають вимогам міжнародних стандартів щодо реалізації стороною захисту права мати повний доступ до матеріалів кримінального провадження та має бути уточнене з урахуванням стандартів обмеження даного права, виокремлених у прецедентній практиці ЄСПЛ. У зв'язку з цим слід викласти перше речення ч. 1 ст. 221 КПК України, після словосполучення «про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», у такій редакції: «матеріалів, що містять відомості, які становлять державну та/або іншу охоронювану законом таємницю, зокрема інформацію про факт та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, матеріалів, що містять відомості, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі в іншому кримінальному провадженні, а також матеріалів, що містять відомості про приватне та сімейне життя інших осіб».

9. Аналіз міжнародних стандартів реалізації права на захист на завершальному етапі досудового розслідування дозволяє дійти висновку, що в ч. 10 ст. 290 КПК України слід передбачити обов'язок слідчого та прокурора подавати до слідчого судді не лише клопотання про встановлення строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, а і графік, протягом якого вони можуть надати доступ до таких матеріалів (не більше 8 годин на один робочий день за весь період або протягом окремих робочих днів). Такий графік також має бути затверджений ухвалою слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

10. З метою гарантування права захисника бути присутнім під час судового засідання слід внести зміни до ч. 1 ст. 324 КПК України та викласти

перше речення в такій редакції: «Якщо в судове засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, або якщо обвинувачений заперечує проти продовження судового розгляду без участі захисника, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття їх до суду». Така зміна дозволить збалансувати права всіх учасників кримінального провадження, гарантуючи обвинуваченому реалізацію права на професійний захист під час судового розгляду.

11. При реалізації права на захист під час підготовчого провадження згідно з чинним КПК України не враховуються можливості підготовки захисту відповідно до міжнародних стандартів. З метою забезпечення права сторони захисту на ознайомлення з клопотанням про продовження строку дії запобіжного заходу, яке у випадку закінчення строків такого запобіжного заходу після направлення обвинувального акта до суду повинно розглядатися у максимально короткі строки, необхідно внести зміни до частини третьої ст. 315 КПК України та викласти її в такій редакції: «3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд дотримується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. При цьому клопотання про продовження строку тримання під вартою має бути подано прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. У випадку порушення зазначеного строку обвинувачений має бути звільнений з-під варти в останній день дії попередньої ухвали про тримання під вартою».

12. У зв'язку з порушеннями прав обвинуваченого, які можуть бути допущені при дослідженні показань з чужих слів, а також через неспроможність піддавати такі показання сумніву в суді у зв'язку з неможливістю допиту первинного свідка стороною захисту та з метою

приведення норм КПК України у відповідність до вимог міжнародних стандартів, необхідно уточнити процедуру використання показань з чужих слів, які направлені на доведення винуватості особи. Доцільно доповнити окремим реченням частину шосту ст. 97 КПК України такого змісту: «Показання з чужих слів визнаються недопустимим доказом, якщо вони використовуються для встановлення обставин, передбачених пунктом 2 частини першої статті 91 цього Кодексу».

13. При дослідженні показань, які були отримані в порядку ст. 225 КПК України, може відбутися суттєве обмеження права сторони захисту на допит свідків сторони обвинувачення. Задля уточнення процедури оцінки показань свідків під час досудового розслідування, які були отримані в ході допиту слідчим суддею, необхідно внести зміни до частини четвертої ст. 95 КПК України та викласти її в такій редакції: «4. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання. Суд може обґрунтовувати свої висновки на показаннях, отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу лише в тому випадку, якщо під час судового розгляду буде встановлено неможливість особистого допиту свідка або потерпілого, які давали показання». Така зміна повністю забезпечить права учасників кримінального провадження (в першу чергу – сторони захисту) при оцінці показань під час судового розгляду.

14. З метою усунення суперечностей між нормами КПК України в частині забезпечення участі обвинуваченого в судовому розгляді в суді апеляційної інстанції та оперативності у розгляді кримінального провадження і приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів, необхідно викласти частину четверту ст. 401 КПК України в такій редакції: «4. Обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді або, за його згодою, для участі в режимі відеоконференції, якщо в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або

якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С.Є. Проблемні питання захисту прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні. *Право і Безпека*. 2015. №1. С. 41-46.
2. Абламський С.Є., Юхно О.О. Окремі питання участі у кримінальному провадженні представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. *Право і Безпека*. 2016. №1. С. 80-84.
3. Абламський С.Є., Юхно О.О. Сучасний стан регламентації повноважень захисника за КПК України 2012 року. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право*. 2016. №2. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16asycur.pdf> (дата звернення: 05.06.2020).
4. Агакерімов О.Н. Домашній арешт в системі запобіжних заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 226 с.
5. Арабули Д.Т. Институт защиты прав и интересов лиц в уголовном судопроизводстве России: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2010. 59 с.
6. Ахундова А.А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 170 с.
7. Бабчинская Т.В. Право на равенство в неравных условиях. *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза*: материалы Междун. науч.-практ. конф. (г. Кишинев, 27–28 марта 2015 г.). Кишинев, 2015. Ч. 2. С. 63–66.
8. Бабчинская Т.В. Проблематика участия защитника в предварительном судебном заседании согласно Уголовно-процессуальному кодексу Украины. *Legal Vista*. 2019. №11/2. С. 3–6.
9. Бабчинська Т.В. Адвокатура як правозахисний механізм у кримінальному судочинстві. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №2. С. 12–19.

10. Бабчинська Т.В. Деякі аспекти реалізації права на захист у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №6. С. 166–171.

11. Бабчинська Т.В. Забезпечення права на захист з моменту неформального початку кримінального переслідування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. №20. С. 207–215.

12. Бабчинська Т.В. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень Європейського Суду з прав людини в правозастосовчій практиці України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. Т. 2. С. 349–352.

13. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти реалізації права на захист під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №5/3. С. 13–19.

14. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти судочинства та їх реалізація в положеннях кримінального процесуального законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 84–90.

15. Бабчинська Т.В. Окремі питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Одеса, 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016 р. С. 224–226.

16. Бабчинська Т.В. Поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 2. С. 333–337.

17. Бабчинська Т.В. Презумпція невинуватості у розрізі виконання положень статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2015*: зб. наук. праць (м. Миколаїв, 2015 р.). Миколаїв: Іліон, 2015. С. 71–75.

18. Бабчинська Т.В. Реалізація міжнародних стандартів права на захист при дослідженні показань під час судового засідання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2 (27). С. 157–161.

19. Бабчинська Т.В. Реалізація права на захист на початку судового розгляду кримінального провадження. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. С. 404–406.

20. Бабчинська Т.В. Сутність та значення поняття «право на захист» у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 21 квітня 2017 р.). Одеса: Юридична література, 2017. С. 134–138.

21. Бабчинська Т.В. Щодо порушення права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.). Одеса: Юридична література, 2015. Т. 2. С. 361–364.

22. Баганець О. «Покази з чужих слів» – новела КПК 2012, яка сприятиме притягненню до кримінальної відповідальності завідомо невинних осіб. URL: <http://www.baganets.com/blogs-baganets/-pokazi-z-chuzhih-sl-v-novela-kpk-2012-j.html> (дата звернення: 05.06.2020).

23. Баганець О. В. Обшук особи як засіб отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №3. С. 133-139.

24. Балацька О. Р. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: нормативні передумови реалізації. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. №2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14bornpr.pdf> (дата звернення: 05.06.2020).

25. Балацька О. Р. Окремі проблеми забезпечення адвокатом права на захист в контексті практики європейського суду з прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. №1. С. 8-15.

26. Балацька О. Р. Поняття й класифікація суб'єктів захисту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35. С. 89-93.

27. Балацька О. Р. Практичні проблеми забезпечення права на захист підозрюваного в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2018. №1. URL: <https://lj.oa.edu.ua/archives/n1-2018> (дата звернення: 05.06.2020).

28. Балацька О. Р. Проблеми забезпечення раннього доступу до захисника в сучасному кримінальному провадженні України. *Visegrad Journal Human Rights*. 2016. №3. С. 7-12.

29. Беззубов С. И. Производство по уголовному делу в апелляционном суде: проблемы теории, нормативного регулирования и правоприменительной деятельности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Н. Новгород, 2007. 247 с.

30. Білічак О. Проблеми участі захисника у збиранні доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. Iunie, 2014. С. 208-213.

31. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 498 с.

32. Борзих Н. В. Діяльність захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

33. Бородій В. М., Бородій І. В. Проблемні питання проведення підготовчого судового засідання, які потребують удосконалення норм КПК України. *Судова апеляцій*. 2015. №3. С. 89-95.

34. Вань І., Вишневський А., Мартиновський Р. [та ін.] Дії захисника при вирішенні питання про обрання, продовження, скасування або зміну запобіжного заходу. Кн. 2. Харків: Фактор, 2015. 64 с.

35. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 233 с.

36. Верхогляд-Герасименко О. В. Проблемні питання арешту майна у кримінальному провадженні. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 21 жовт. 2016 р.) /редкол.: В. В. Федосєєв (голов. ред.), М. В. Членов (заст. голов. ред.) та ін. Харків, 2016. Вип. 8. С. 18–23.

37. Виборнова Є. І. Реалізація права на захист на стадії досудового слідства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 196 с.

38. Винокуров О. В. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 257 с.

39. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2019. 252 с.

40. Воробчак А. Р. Порядок залучення експерта як елемент процесуальної форми отримання його висновку у кримінальному провадженні.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2018. Вип. 2. Т. 3. С. 117-121.

41. ВССУ: Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні (витяг). Протокол: юридичний інтернет-ресурс. URL:

[https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgenni_\(vityag\)/](https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgenni_(vityag)/) (дата звернення 06.10.2019).

42. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2007. 19 с.

43. Гловюк І. В. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: питання системності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. №12. С. 87-92.

44. Гловюк І. В. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування»: Quovadis? Національна асоціація адвокатів України: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/cfbCff3> (дата звернення 05.06.2020).

45. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.

46. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.

47. Гловюк І. В. Особистий обшук: до питання розробки нормативної моделі. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування*: матеріали

всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 груд. 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 114-116.

48. Гловюк І. В. Питання ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у контексті практики ЄСПЛ. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №15. С. 151-159.

49. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №14. С. 141-149.

50. Гловюк І. В. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. №2. С. 23-28.

51. Гловюк І. В., Пашковський М. І., Пономаренко Д. В. Тактика захисту у разі встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в кримінальних провадженнях стосовно корупційних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №3. С. 223-227. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/59.pdf

52. Гловюк І., Торбас О. Новий порядок залучення експерта за Кримінальним процесуальним кодексом України: здобутки та прорахунки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. №2. С. 97–108.

53. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с.

54. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Судові рішення у кримінальному провадженні України: навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2017. 112 с.

55. Домашовець М. Ф. Прийняття судом відмови від захисника або його заміна. Судова влада України: вебсайт. URL: https://gl.lv.court.gov.ua/sud1304/knowledge_base/310629/ (дата звернення: 06.10.2019).

56. Дрішлюк К. В. Деякі питання тактики захисту під час здійснення обшуку у кримінальному провадженні на підставі оновлених положень КПК

України. *Правове життя сучасної України: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.)* /відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса, 2019. Т. 2. С. 346-349.

57. Дроздовський Л. Труднощі під час ознайомлення з матеріалами судової справи. Українська Фундація Дослідників Права: сайт. URL: <http://ua-pravo.org/2018/02/12/розумні-строки-ознайомлення-з-матері/> (дата звернення: 06.10.2019).

58. Дубівка І. В. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 232 с.

59. Дуда С. Судовий допит, його сутність і види. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. №2. С. 153–155.

60. Дяков В. Проблеми реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №8. С. 169-174.

61. Єні О. В. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С. 286-289.

62. Завтур В. А. Забезпечення слідчим суддею та судом права на захист у кримінальному провадженні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 18-19 жовт. 2018 р.)*; [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А. С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. С. 117-120.

63. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 237 с.

64. Завтур В. А. Розгляд та вирішення слідчим суддею та судом клопотань про встановлення процесуальних строків у кримінальному

провадженні: концептуальні засади нормативної моделі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №2. С. 153-159.

65. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 05.06.2020).

66. Загиней З. Квазікримінальна відповідальність юридичних осіб за кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. №3. С. 49–56.

67. Замечание общего порядка №32, ССР/С/GC/32, 23 августа 2007 г. Международный Пакт о Гражданских и Политических Правах. База данных «Библиотека по правам человека» /Университет Миннесоты. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/gencomm/Rhrcom32.html> (дата звернення: 05.06.2020).

68. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином: Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_206 (дата звернення: 05.06.2020).

69. Зейкан Я. П. Методика перехресного допиту у суді. Харків: Фактор, 2016. 192 с.

70. Зіньковський І. П. Застосування арешту майна у кримінальному провадженні: деякі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №2. С. 182-189.

71. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. №810. С. 178-183.

72. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Харків: Право, 2008. 296 с. С. 137-138.

73. Карабут Л. В. Початковий момент реалізації функції кримінального переслідування за новим КПК. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 1. С. 145-155.
74. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Київ, 2016. 210 с.
75. Кицан Ю. І. Реалізація засади змагальності сторін на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 17. С. 119-121.
76. Коваль О. М. Право особи на виправдання у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2013. 250 с.
77. Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2007. 221 с.
78. Козьяков І. Сутність тактики підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. №2. С. 56-59.
79. Колодчин В. В. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції: монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2016. 228 с.
80. Комарова М. В. Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 256 с.
81. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. №13. Ст. 270.
82. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи від 26.05.1995 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_070 (дата звернення 06.10.2019).

83. Коробов И. З. Тактико-этические основы коллизионной защиты по уголовным делам: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 2009. 23 с.

84. Корчева Т. В. Визначення у кримінальному провадженні процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Проблеми законності*. 2019. №146. С. 192-202.

85. Корчева Т. В. До питання про встановлення строку для ознайомлення сторін із матеріалами кримінального провадження при закінченні досудового розслідування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. №3. С. 212–215.

86. Корчева Т. В. Професійна правнича допомога особам, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування: проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2009. №3. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/60.pdf (дата звернення 06.10.2019).

87. Костюченко О. Ю. Окремі питання вдосконалення змагальної процедури доказування під час досудового розслідування кримінального правопорушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №2. С. 37–43.

88. Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 66-73.

89. Крет Г. Р. Допустимість показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2. С. 254-262.

90. Кримінальний процес: підручник /за заг ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2018. 584 с.

91. Крушинський С. Проблеми подання доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. №2. С. 110-118.

92. Кучевський П. В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 16 с.
93. Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. №1. С. 57-61.
94. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.
95. Лушпієнко В. М. Показання з чужих слів за законодавством України та іноземних держав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип.43. Т. 2. С. 177-181.
96. Маїлунц Б. Е. Суб'єкти кримінального переслідування у досудовому провадженні та у провадженні в суді першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2019. 230 с.
97. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 340 с.
98. Макарова З. В. Защита в российском уголовном процессе: понятие, виды, предмет и пределы. *Известия высших учебных заведений. Серия: Правоведение*. 2000. №3. С. 217-231.
99. Маланчук П. М. Функція захисту в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 19 с.
100. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 213 с.
101. Малярєнко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 35 с.
102. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2005. 210 с.

103. Мельниченко А. В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 294 с.

104. Методичні рекомендації з питань участі прокурорів у підготовчому судовому провадженні. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2012. 52 с.

105. Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32. С. 132-137.

106. Михеєнкова М. А. Благоприятствование защите (favordefensionis) и его проявление в современном уголовном процессе: монография. Москва: Юрлитинорм, 2014. 232 с.

107. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 06.06.2020).

108. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 06.06.2020).

109. Мокрицька І. Я. Проблеми реалізації права на захист у кримінальному провадженні в умовах принципу змагальності. *Наукові записки НаУКМА*. 2014. Т. 155. С. 110-113.

110. Молдован В. В., Мельник С. М. Поняття та зміст права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України та ФРН. *Адвокат*. 2009. №8. С. 31-34.

111. Моторигіна М. Г. Міжнародно-правові стандарти ефективного захисту. *Юридична осінь 2014 року: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених (14 листоп. 2014 р.)*. Харків, 2014. С. 135–138.

112. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 272 с.

113. Мулявка Д. Г., Глазков Є. О. Допустимість доказів у кримінальному судочинстві, отриманих у результаті приватної детективної діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №5. С. 110-113.

114. Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2009. №1. С. 385-391. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2009_1_54 (дата звернення: 05.06.2020).

115. Никифоров Д. Оскаржити можна, але... Чи завжди адвокату варто спростовувати те, що слідчий закидає його клієнтові? *Закон і бізнес*. 2019. Вип. 15 URL: https://zib.com.ua/ua/137331-praktika_skasuvannya_pidozri_advokati_chekayut_uzagalnennya_.html (дата звернення: 05.06.2020).

116. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 408 с.

117. Одинцова І. М. Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2017. 227 с.

118. Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі. *Правова позиція*. 2019. №2. С. 170-175.

119. Окрема думка судді Верховного Суду Буценка А. П. до постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 червня 2018 року у провадженні №51-2329км18 (справа №360/1378/16-к). Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74777453> (дата звернення 06.10.2019).

120. Орлов А. В. Конституционные нормы, обеспечивающие обвиняемому право на защиту в российском уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2004. 24 с.

121. Основні положення щодо ролі адвокатів від 01.08.1990 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 05.06. 2020).

122. Основні принципи, що стосуються ролі юристів від 07.09.1990 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (дата звернення: 05.06. 2020).

123. Панасюк Т. І. Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

124. Панова А., Скідан Н. Окремі питання використання показань з чужих слів у кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Decembrie, 2018. С. 199-203.

125. Панченко О. В. Кримінальне провадження щодо юридичної особи: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 21 с.

126. Панчук О. Окремі питання надання адвокатом правової допомоги свідку. *Legea și viața*. 2013. №3. С. 32-34. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/3/07.pdf> (дата звернення: 06.06.2020).

127. Підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України: зб. метод. рек. /за заг. ред.: В. П. Пшонки, Ю. М. Дьоміна.. Київ: Алерта, 2013. 438 с.

128. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посібник. Київ: Кондор, 2006. 234 с.

129. Попелюшко В. Подання суду доказів за новим КПК України. *Юридичний вісник України*. №14 (927). 6-12 квітня 2013 р. С. 4.

130. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Острог, 2009. 502 с.

131. Постанова Верховного Суду від 02. 10. 2018 у справі №484/560/17-к; провадження №51-2078 км18. Єдиний державний реєстр судових рішень:

база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77009249> (дата звернення: 06.10.2019).

132. Постанова Верховного Суду від 11. 10. 2018 у справі №577/2014/16-к; провадження №51-473км18. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77089565> (дата звернення: 06.10.2019).

133. Постанова Верховного Суду від 15. 05. 2018 р. у справі №523/2195/16-к; провадження №51-3178км18. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74121002> (дата звернення: 06.10.2019).

134. Постанова Верховного Суду від 28. 02. 2019, справа №330/2292/14-к; провадження №51-3974км18. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80304865> (дата звернення: 06.10.2019).

135. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05. 07. 2012 №5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення 10.10.2019).

136. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України №3477-IV від 02. 12. 2012 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 05.06.2020).

137. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03. 10. 2017 р. №2147-VIII. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 06.10.2019).

138. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному

провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16. 11. 2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення 06.10.2019).

139. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №223-1430/0/4-12 від 03. 10. 2012. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12> (дата звернення: 06.06.2020).

140. Резолюцію 78 (8) Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 02. 03. 1978 року. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_132 (дата звернення: 06.10.2019).

141. Рішення «Матановіч проти Хорватії» від 04. 07. 2017 (Заява №2742/12) Національна Асоціація Адвокатів України: вебсайт. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Pereklad_rishennya_evr_sudu_13072017.pdf (дата звернення: 06.10.2019).

142. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23. 11. 2017 р., справа №1-28/2017. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#p63> (дата звернення 06.10.2019).

143. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Уголовный процесс: учебник /под общ. ред. А. В. Смирнова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: КНОРУС, 2008. 704 с.

144. Смирнов Є. В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 247 с.

145. Соловійов В. О. Право підозрюваного мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу. *Правове життя сучасної України*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) /відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 385-389.

146. Справа «Андрій Яковенко проти України» (Заява №63727/11): Рішення Європейського суду з прав людини від 13.03.2014 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a22 (дата звернення: 06.10.2019).

147. Справа «Бартая проти Грузії»: прес-реліз, виданий Секретарем Суду ЄСПЛ 272 (2018) 26.07.2018 //Практика ЄСПЛ. Український аспект: сайт. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-bartaya-proti-gruzii-pres-reliz/> (дата звернення: 05.06.2020).

148. Справа «Боець проти України» (Заява №20963/08): Рішення Європейського суду з прав людини від 30.01.2018 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c64 (дата звернення: 06.10.2019).

149. Справа «Веренцов проти України» (Заява №20372/11): Рішення Європейського суду з прав людини від 11.04.2013 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945 (дата звернення: 06.10.2019).

150. Справа «Гелетей проти України» (Заява №23040/07): Рішення Європейського суду з прав людини від 24.04.2018 р. База даних

«Законодавство України» /ВР України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c52 (дата звернення: 06.10.2019).

151. Справа «Грабовський проти України» (Заява №4442/07): Рішення Європейського суду з прав людини від 29.11.2018 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c95 (дата звернення: 06.10.2019).

152. Справа «Загородній проти України» (Заява №27004/06): Рішення Європейського суду з прав людини від 24.11.2011 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739 (дата звернення: 06.10.2019).

153. Справа «Зінченко проти України» (Заява №63763/11): Рішення Європейського суду з прав людини від 13.03.2014 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_999 (дата звернення: 06.10.2019).

154. Справа «Іглін проти України» (Заява №39908/05): Рішення Європейського суду з прав людини від 12.01.2012 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_780 (дата звернення: 06.10.2019).

155. Справа «Коробов проти України» (Заява №39598/03): Рішення Європейського суду з прав людини від 21.07.2011 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_790 (дата звернення: 06.10.2019).

156. Справа «Леонід Лазаренко проти України» (Заява №22313/04): Рішення Європейського суду з прав людини від 28.10.2010 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_688 (дата звернення: 06.10.2019).

157. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява №42310/04): Рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011 р. База даних

«Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683 (дата звернення: 06.10.2019).

158. Справа «Ніколаєнко проти України» (Заява №39994/06): Рішення Європейського суду з прав людини від 15.11.2012 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_891 (дата звернення: 06.10.2019).

159. Справа «Огороднік проти України» (Заява №29644/10): Рішення Європейського суду з прав людини від 05.02.2015 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a68 (дата звернення: 06.10.2019).

160. Справа «Олександр Володимирович Смірнов проти України» (Заява №69250/11): Рішення Європейського суду з прав людини від 13.03.2014 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a09 (дата звернення: 06.10.2019).

161. Справа «Омельченко проти України» (Заява №34592/06): Рішення Європейського суду з прав людини від 17.07.2014 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a19 (дата звернення: 06.10.2019).

162. Справа «Саранчов проти України» (Заява №2308/06): Рішення Європейського суду з прав людини від 09.06.2016 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b66 (дата звернення: 06.10.2019).

163. Справа «Сергій Афанасьєв проти України» (Заява №48057/06): Рішення Європейського суду з прав людини від 15.11.2012 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b35 (дата звернення: 06.10.2019).

164. Справа «Сітневський та Чайковський проти України» (Заява №48016/06 та №7817/07): Рішення Європейського суду з прав людини від 10.10.2016 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:

[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22languageisocode%22:\[%22UKR%22\],%22appno%22:\[%2248016/06%22,%227817/07%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-181514%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22languageisocode%22:[%22UKR%22],%22appno%22:[%2248016/06%22,%227817/07%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-181514%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

165. Справа «Тарасов проти України» (Заява №17416/03): Рішення Європейського суду з прав людини від 31.10.2013 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/37845.docx> (дата звернення: 06.10.2019).

166. Справа «Тихонов проти України» ((Заява №17969/09): Рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2015 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b13 (дата звернення: 06.10.2019).

167. Справа «Тодоров проти України» (Заява №16717/05): Рішення Європейського суду з прав людини від 12.01.2012 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_806 (дата звернення: 06.10.2019).

168. Справа «Фортунський проти України» (Заява №14729/06): Рішення Європейського суду з прав людини від 02.02.2017 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d73 (дата звернення: 06.10.2019).

169. Справа «Чопенко проти України» (Заява №17735/06): Рішення Європейського суду з прав людини від 15.01.2015 р.: База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a59 (дата звернення: 06.10.2019).

170. Справа «Шабельник проти України» (Заява №16404/03): Рішення Європейського суду з прав людини від 19.02.2009 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457 (дата звернення: 06.10.2019).

171. Справа «Якуба проти України» (Заява №1452/09): Рішення Європейського суду з прав людини від 12. 02. 2019 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Rowe%20%D1%96%20Davis%22\],%22itemid%22:\[%22001-193910%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Rowe%20%D1%96%20Davis%22],%22itemid%22:[%22001-193910%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

172. Справа «Жогло проти України» (Заява №17988/02): Рішення Європейського суду з прав людини від 24. 04. 2008 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_402 (дата звернення: 06.10.2019).

173. Стародубова Г. В. Методы и управление процессом установления истины в уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 2008. 24 с.

174. Татаров О. Чергові зміни до КПК забезпечать хіба що колапс досудового розслідування. *Закон і бізнес* 2018. №. 40. 10—12.10.2108 URL: https://zib.com.ua/ua/134754-zmini_do_kpk_zabezpechat_kolaps_dosudovogo_rozsliduvannya.html (дата звернення: 05.06.2020).

175. Торбас О. О. Наслідки встановлення некомпетентності захисника. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю д.ю.н., професора Юрія Павловича Алєніна, м. Одеса, 21 квітня 2017 р. Одеса: Юридична література, 2017. С. 126-128.

176. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 168 с.

177. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія. Харків: Ніка Нова, 2014. 416 с.

178. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: закон от 4.07.2014 №231-V. Юрист: веб-сайт. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата звернення: 05.06.2020).

179. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. Законодательная база Российской Федерации: веб-сайт. URL: <https://zakonbase.ru/content/base/277891/> (дата звернення: 05.06.2020).

180. Узагальнення про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями: Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.06.2016 р. ЛІГА:ЗАКОН: інформаційно-правова система. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00205?an=84> (дата звернення: 05.06.2020).

181. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування: Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.01.2017 №9-49/0/4-17. ЛІГА:ЗАКОН: інформаційно-правова система. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html (дата звернення: 05.06.2020).

182. Узагальнення судової практики забезпечення захисту у кримінальному провадженні Київського апеляційного суду (провів І. Мосьондз). Київський апеляційний суд: офіційний веб-сайт. URL: www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/uploads/2015/07/Masendz (дата звернення: 06.10.2019).

183. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 11.10.2017, справа №138/1359/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69489290> (дата звернення: 06.10.2019).

184. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 18.04.2016, справа №127/12182/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57247611> (дата звернення: 06.10.2019).

185. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 01.02.2016 р., судова справа №208/307/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55393413> (дата звернення: 06.10.2019).

186. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 20.04.2016 р., судова справа №203/1711/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57388188> (дата звернення: 06.10.2019).

187. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 22.03.2017 р., судова справа №1-сс/774/296/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65649327> (дата звернення: 06.10.2019).

188. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 23.03.2016 р., судова справа №175/856/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56803554> (дата звернення: 06.10.2019).

189. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 29.12.2017 р., судова справа №210/4255/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71450450> (дата звернення: 06.10.2019).

190. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 09.01.2018 р., судова справа №263/16606/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71553748> (дата звернення: 06.10.2019).

191. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 01. 03. 2018, справа №296/8531/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72498806> (дата звернення: 06.10.2019).

192. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 05. 09. 2016 р., судова справа №295/11282/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61094509> (дата звернення: 06.10.2019).

193. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 28. 08. 2017, справа №279/4501/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68457743> (дата звернення: 06.10.2019).

194. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 29. 03. 2018 р., справа №295/6674/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73042099> (дата звернення: 06.10.2019).

195. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 16. 12. 2015 р., судова справа №308/14200/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54368492> (дата звернення: 06.10.2019).

196. Ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської області від 08. 04. 2016, справа №46/6108/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57086168> (дата звернення: 06.10.2019).

197. Ухвала Апеляційного суду Луганської області від 01. 07. 2015 р., судова справа №433/1345/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56107595> (дата звернення: 06.10.2019).

198. Ухвала Апеляційного суду Луганської області від 13.09.2018 р., справа №428/5/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76804040> (дата звернення: 06.10.2019).

199. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 14.07.2016, справа №459/1344/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58945329> (дата звернення: 06.10.2019).

200. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 29.03.2013 р., судова справа №11-сс/796/446/2013. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30502335> (дата звернення: 06.10.2019).

201. Ухвала Апеляційного суду м. Севастополя від 30.08.2013 р., судова справа №11сс/797/111/13. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35298055> (дата звернення: 06.10.2019).

202. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 04.04.2014 р., судова справа №490/3749/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38027695> (дата звернення: 06.10.2019).

203. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 09.08.2018, справа №572/843/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75262364> (дата звернення: 06.10.2019).

204. Ухвала Апеляційного суду Сумської області від 01.08.2017 №577/2014/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68114675> (дата звернення: 06.10.2019).

205. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 23.02.2017 р., справа №642/1148/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних.

URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64969497> (дата звернення: 06.10.2019).

206. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 16. 01. 2017 р., судова справа №676/5437/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64114917> (дата звернення: 06.10.2019).

207. Ухвала Апеляційного суду Чернігівської області від 03. 10 2016 р., судова справа №750/8633/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62322396> (дата звернення: 06.10.2019).

208. Ухвала Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 19. 02. 2016 р., справа №207/160/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55916474> (дата звернення: 06.10.2019).

209. Ухвала Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 25. 04. 2017 р., справа №207/1/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66203697> (дата звернення: 06.10.2019).

210. Ухвала Верховного Суду від 22. 04. 2019, справа №466/5051/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80751605> (дата звернення: 06.10.2019).

211. Ухвала Верховного Суду від 25. 06. 2019, справа №233/5288/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82636256> (дата звернення: 06.10.2019).

212. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 12. 07. 2016. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58937702> (дата звернення: 06.10.2019).

213. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 30.11.2017, справа №235/2802/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70710721> (дата звернення: 06.10.2019).

214. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 26.11.2016 р., судова справа №753/21363/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63384747> (дата звернення: 06.10.2019).

215. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 23.09.2019 р., судова справа №02/6008/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84577412> (дата звернення: 06.10.2019).

216. Ухвала Запорізького апеляційного суду від 10.10.2018 р., судова справа №332/2803/18. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77198029> (дата звернення: 06.10.2019).

217. Ухвала Ківерцівського районного суду Волинської області від 03.08.2015, справа №158/1803/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47906870> (дата звернення: 06.10.2019).

218. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 30.05.2018, справа №592/7657/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74329244> (дата звернення: 06.10.2019).

219. Ухвала Комсомольського міського суду Полтавської області від 07.08.2017 №532/959/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68127274> (дата звернення: 06.10.2019).

220. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 26.04.2019 року, судова справа №204/2988/19. Єдиний державний реєстр

судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81441470> (дата звернення: 06.10.2019).

221. Ухвала Мар'їнського районного суду Донецької області від 22.03.2017 р., справа №237/789/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65482109> (дата звернення: 06.10.2019).

222. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 02.10.2015 р., судова справа №757/26591/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52700850> (дата звернення: 06.10.2019).

223. Ухвала Славутицького міського суду Київської області від 27.05.2016 №1-кп/377/27/16. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57933225> (дата звернення: 06.10.2019).

224. Ухвала слідчого судді Біловодського районного суду Луганської області від 04.05.2018, справа №408/1661/18-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73817378> (дата звернення: 06.10.2019).

225. Ухвала слідчого судді Виноградівського районного суду Запорізької області від 01.08.2019 р., судова справа №299/3260/18. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83394103> (дата звернення: 06.10.2019).

226. Ухвала слідчого судді Дзержинського районного суду м. Харкова від 24.02.2017 р., судова справа №638/2652/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64938525> (дата звернення: 06.10.2019).

227. Ухвала слідчого судді Заводського районного суду м. Запоріжжя від 21.03.2019 р., судова справа №332/121/19. Єдиний державний реєстр судових

рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80639430> (дата звернення: 06.10.2019).

228. Ухвала слідчого судді Здолбунівського районного суду Рівненської області від 10. 11. 2017 р., судова справа №562/3705/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70200733> (дата звернення: 06.10.2019).

229. Ухвала слідчого судді Кузнецовського міського суду Рівненської області від 26. 01. 2016 р., судова справа №565/95/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55199491> (дата звернення: 06.10.2019).

230. Ухвала слідчого судді Оратівського районного суду Вінницької області від 02. 06. 2016 р., судова справа №141/567/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58063696> (дата звернення: 06.10.2019).

231. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 03. 11. 2016 р., судова справа №757/41926/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63685782> (дата звернення: 06.10.2019).

232. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 08. 12. 2015 р., судова справа №757/42762/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54221600> (дата звернення: 06.10.2019).

233. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 13. 05. 2016 р., судова справа №757/18045/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57674557> (дата звернення: 06.10.2019).

234. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 18. 07. 2019 р., судова справа №757/8333/19-к. Єдиний державний реєстр

судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84757626> (дата звернення: 06.10.2019).

235. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 22.04.2016 р., судова справа №757/16497/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57471256> (дата звернення: 06.10.2019).

236. Ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси від 23.08.2019 р., судова справа №522/9822/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83895639> (дата звернення: 06.10.2019).

237. Ухвала слідчого судді Ульяновського районного суду Кіровоградської області від 22.01.2016, справа №402/34/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55174113> (дата звернення: 06.10.2019).

238. Ухвала слідчого судді Херсонського міського суду Херсонської області від 10.07.2019 р., судова справа №766/2330/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82357288> (дата звернення: 06.10.2019).

239. Ухвала слідчого судді Центрального районного суду м. Миколаєва від 07.03.2018, справа №490/12772/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72814582> (дата звернення: 06.10.2019).

240. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 19.06.2017 р., судова справа №760/5182/17-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67286737> (дата звернення: 06.10.2019).

241. Ухвала Харківського апеляційного суду від 06.09.2019, справа №591/2764/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84207337> (дата звернення: 06.10.2019).

242. Ухвала Харківського апеляційного суду від 26.07.2019, справа №591/2764/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83506943> (дата звернення: 06.10.2019).

243. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 248 с.

244. Фоміна Т. Г. Щодо проблеми визначення процесуального статусу «іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування». *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.). Харків: Право, 2018. Вип. 10 (ювілейний). С. 182–184.

245. Францифоров Ю. В. Обвинение как средство обеспечения прав и законных интересов обвиняемого в уголовном судопроизводстве: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 1998. 21 с.

246. Фулей Т. І. Істотність порушення прав людини як наслідок недотримання засад кримінального провадження. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16 трав. 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 652-666.

247. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 06.10.2019).

248. Христов О. Л., Оксаніченко А. С. Сучасні підходи до розуміння поняття «захист» у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. №4. С. 414-424.

249. Чайка Р. А. Участь захисника на досудовому слідстві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 19 с.

250. Черненко А. П. Співвідношення понять захисту і правової допомоги у кримінальному процесі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2015. №1. С. 115-121.

251. Черняк Н. П. Забезпечення права обвинуваченого на захист у системі кримінального судочинства: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 187 с.

252. Чумаков А. В. Европейские стандарты в области прав человека в российском уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2005. 25 с.

253. Чуприна Ю. Ю. Міжнародні стандарти ефективності судової влади. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 1. 2011. С. 1-7.

254. Шиба І. О. Принцип змагальності за КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2013_2_39 (дата звернення: 06.10.2019).

255. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих розшукових дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 240 с.

256. Шило О. Г. Компетенція слідчого судді в кримінальному провадженні: теорія, нормативна модель і тенденції розвитку законодавства. *Право України*. 2018. №3. С. 79-91.

257. Щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/40989-schodo_zastosuvannya_zapobizhnogo_zahodu_u_viglyadi_trimanny.html (дата звернення: 06.10.2019).

258. Яновська О. Г. Окремі аспекти порушення права підозрюваного (обвинуваченого) на захист у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №2. С. 99-105.

259. Яновська О. Г. Змагальність як засада кримінального провадження за новим кримінальним процесуальним кодексом України. URL: <http://www.nsj.gov.ua>. (дата звернення: 06.10.2019).

260. Affaire Zagaria c. Italie (Requête №58295/00). Arrêt. Strasbourg. 27 novembre 2007. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-83492%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-83492%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

261. Case of Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom (Application №26766/05 and №22228/06). Judgment. Strasbourg. 15 December 2011 European Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2226766/05%22,%2222228/06%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-108072%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2226766/05%22,%2222228/06%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-108072%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

262. Case of Arps v. Croatia (Application №23444/12). Judgment. Strasbourg. 25 October 2016. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22Arps%22\],%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-167800%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Arps%22],%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-167800%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

263. Case of Artico v. Italy (Application №6694/74). Judgment. Strasbourg. 13 May 1980 Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%226694/74%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57424%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%226694/74%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57424%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

264. Case of Beraru v. Romania (Application №40107/04). Judgment. Strasbourg. 18 March 2014. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-141910%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-141910%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

265. Case of Bobek v. Poland (Application №68761/01). Judgment. Strasbourg. 17 July 2007. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-81677%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-81677%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

266. Case of Bulut v. Austria (Application №17358/90). Judgment. Strasbourg. 22 February 1996. Court of Human Rights: website. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57971> (дата звернення: 06.10.2019).

267. Case of Edwards and Lewis v. The United Kingdom (Application №39647/98 and №40461/98). Judgment. Strasbourg. 27 October 2004. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2239647/98%22,%2240461/98%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-67226%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2239647/98%22,%2240461/98%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-67226%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

268. Case of Faig Mammadov v. Azerbaijan (Application №60802/09). Judgment. Strasbourg. 26 January 2017. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-170465%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-170465%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

269. Case of Foucher v. France (Application №22209/93). Judgment. Strasbourg. 18 March 1997. The Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Cambodia: official website. URL: [http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsources/Foucher%20v.%20France%20\[18%20Mar%201997\]%20\[EN\].pdf](http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsources/Foucher%20v.%20France%20[18%20Mar%201997]%20[EN].pdf) (дата звернення: 06.10.2019).

270. Case of Gregačević v. Croatia (Application №58331/09). Judgment. Strasbourg. 10 July 2012. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2258331/09%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-112090%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2258331/09%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-112090%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

271. Case of *Hermi v. Italy* (Application №18114/02). Judgment. Strasbourg. 18 October 2006. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-77543%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77543%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

272. Case of *Idalov v. Russia* (Application №5826/03). Judgment. Strasbourg. 22 May 2012. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22Idalov%20v.%20Russia%22\],%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-110986%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Idalov%20v.%20Russia%22],%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-110986%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

273. Case of *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia* (Application №11082/06 and №13772/05). Judgment. Strasbourg. 25 July 2013. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2211082/06%22,%2213772/05%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-122697%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2211082/06%22,%2213772/05%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-122697%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

274. Case of *Lamy v. Belgium* (Application no. 10444/83) 30 March 1989. European Court of Human Rights: website. URL: <http://echr.ketse.com/doc/10444.83-en-19890330/view/> (дата звернення: 05.06.2020).

275. Case of *Mirilashvili v. Russia*. (Application no. 6293/04). Strasbourg. 11 December, 2008). ICC Legal Tools Database: website. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/0e491f/pdf/> (дата звернення: 05.06.2020).

276. Case of *Murtazaliyeva v. Russia* (Application №26766/05 and №36658/05). Judgment. Strasbourg. 18 December 2018. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2236658/05%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-187932%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2236658/05%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-187932%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

277. Case of O'Halloran and Francis v. the United Kingdom (Application №15809/02 and №25624/02). Judgment. Strasbourg. 29 June 2007. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2215809/02%22,%2225624/02%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-81359%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2215809/02%22,%2225624/02%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-81359%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

278. Case of P. G. and J. H. v. The United Kingdom (Application №44787/98). Judgment. Strasbourg. 25 September 2001. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2244787/98%22\],%22itemid%22:\[%22001-59665%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2244787/98%22],%22itemid%22:[%22001-59665%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

279. Case of Panovits v. Cyprus (Application №4268/04). Judgment. Strasbourg. 11 December 2008. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90244%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90244%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

280. Case of Péliissierand Sassi v. France (Application №25444/94). Judgment. Strasbourg. 25 March 19992000. Court of Human Rights: website. URL :: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2225444/94%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58226%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2225444/94%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58226%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

281. Case of Pishchalnikov v. Russia (Application №7025/04). Judgment. Strasbourg. 24 September 2009. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%227025/04%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-94293%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%227025/04%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-94293%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

282. Case of Platakou v. Greece (Application №38460/97). Judgment. Strasbourg. 11 January 2001. Court of Human Rights: website. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/00ce23/> (дата звернення: 06.10.2019).

283. Case of Sakhnovskiy v. Russia (Application №21272/03). Judgment. Strasbourg. 2 November 2010. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2221272/03%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-101568%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2221272/03%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-101568%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

284. Case of Salduz v. Turkey (Application №36391/02). Judgment. Strasbourg. 27 November 2008. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2236391/02%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-89893%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2236391/02%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-89893%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

285. Case of Schatschaschwili v. Germany (Application №9154/10). Judgment. Strasbourg. 15 December 2015. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%229154/10%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-159566%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%229154/10%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-159566%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

286. Case of Sejdivic v. Italy (Application №56581/00). Judgment. Strasbourg. 1 March 2006. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22Sejdivic%20v.%20Italy%22\],%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-72629%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Sejdivic%20v.%20Italy%22],%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-72629%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

287. Case of Ibrahim and Others v. The United Kingdom (Application №50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09). Judgment. Strasbourg. 13 September 2016. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2250541/08%22,%2250571/08%22,%2250573/08%22,%2240351/09%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-166680%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2250541/08%22,%2250571/08%22,%2250573/08%22,%2240351/09%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-166680%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

288. Case of Jemeljanovs v. Latvia (Application №37364/05). Judgment. Strasbourg. 6 October 2016. Court of Human Rights: website. URL:

[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22Jeme%C4%BCjanovs%20v.%20Latvia%22\],%22itemid%22:\[%22001-166946%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Jeme%C4%BCjanovs%20v.%20Latvia%22],%22itemid%22:[%22001-166946%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

289. Case of Lagerblom v. Sweden (Application №26891/95). Judgment. Strasbourg. 14 January 2003. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-60884%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60884%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

290. Case of Leas v. Estonia (Application №59577/08). Judgment. Strasbourg. 6 March 2012. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-109343%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-109343%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

291. Case of Moiseyev v. Russia (Application №62936/00). Judgment. Strasbourg. 9 October 2008. Court of Human Rights: website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22Moiseyev%20v%20Russia%22\],%22itemid%22:\[%22001-88780%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Moiseyev%20v%20Russia%22],%22itemid%22:[%22001-88780%22]}) (дата звернення: 06.10.2019).

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти судочинства та їх реалізація в положеннях кримінального процесуального законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 84–90.

2. Бабчинська Т.В. Деякі аспекти реалізації права на захист у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №6. С. 166–171.

3. Бабчинська Т.В. Адвокатура як правозахисний механізм у кримінальному судочинстві. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №2. С. 12–19.

4. Бабчинська Т.В. Забезпечення права на захист з моменту неформального початку кримінального переслідування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. №20. С. 207–215.

5. Бабчинська Т.В. Реалізація міжнародних стандартів права на захист при дослідженні показань під час судового засідання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2 (27). С. 157–161.

6. Бабчинская Т.В. Проблематика участия защитника в предварительном судебном заседании согласно Уголовно-процессуальному кодексу Украины. *Legal Vista*. 2019. №11/2. С. 3–6.

7. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти реалізації права на захист під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №5/3. С. 13–19.

8. Кравчук Т.В. Становлення та розвиток інституту захисту в кримінальному провадженні. *Юридична осінь 2013 року*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 14 листопада 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 423–426.

9. Кравчук Т.В. Реалізація права на захист в кримінальному провадженні. «65-річчя Загальної декларації прав людини: дотримання прав людини – пріоритет держави та суспільства»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27–28 грудня 2013 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 200–203.

10. Кравчук Т.В. Статус захисника у світлі нового кримінального процесуального кодексу України. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Одеса, 1 березня 2014 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 193–195.

11. Кравчук Т.В. Реалізація права на захист як одна з головних гарантій кримінального процесу. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.). Одеса: Юридична література, 2014. Т.1. С. 722–725.

12. Бабчинська Т.В. Презумпція невинуватості у розрізі виконання положень статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2015*: збірник наукових праць (м. Миколаїв, 2015 р.). Миколаїв: Іліон, 2015. С. 71–75.

13. Бабчинская Т.В. Право на равенство в неравных условиях. *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза*: материалы Международной научно-практической конференции (г. Кишинев, 27–28 марта 2015 г.). Кишинев, 2015. Ч. 2. С. 63–66.

14. Бабчинська Т.В. Окремі питання щодо реалізації права на захист на початку досудового розслідування. *Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.) / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. С. 125–128.

15. Бабчинська Т.В. Щодо порушення права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.). Одеса: Юридична література, 2015. Т. 2. С. 361–364.

16. Бабчинська Т.В. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень Європейського суду з прав людини в правозастосовчій практиці України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. Т. 2. С. 349–352.

17. Бабчинська Т.В. Окремі питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Одеса, 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016 р. С. 224–226.

18. Бабчинська Т.В. Сутність та значення поняття «право на захист» у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 21 квітня 2017 р.). Одеса: Юридична література, 2017. С. 134–138.

19. Бабчинська Т.В. Реалізація права на захист на початку судового розгляду кримінального провадження. *Традиції та новації юридичної науки*:

минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. С. 404–406.

20. Бабчинська Т.В. Поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 2. С. 333–337.

21. Бабчинська Т.В. Співвідношення засади забезпечення права на захист з недопустимістю розголошення відомостей досудового розслідування. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 359–362.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Дисертацію обговорено та схвалено на міжкафедральному засіданні кафедр кримінального процесу та криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія». Положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях у 2013-2019 рр., зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридична осінь» (м. Харків, 14 листопада 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «65-річчя Загальної декларації прав людини: дотримання прав людини – пріоритет держави та суспільства» (м. Ужгород, 27-28 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 1 березня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України», присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2015» (м. Миколаїв, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к

законодавельству Европейского Союза» (м. Кишинів, 27-28 березня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування» (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства (до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна)» (м. Одеса, 21 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.).

Додаток 2

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

проф. В.Є. Загородній

2020 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Бабчинської Тетяни Володимирівни «Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів» в навчальну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія у складі: голови – проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», професора Г.О. Ульянової, членів комісії: в.о. декана факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) С.В. Стародубова, директора Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи, кандидата юридичних наук Ю.С. Павлової, завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора І.В. Гловюк, завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора В.В. Тіщенко, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Бабчинської Тетяни Володимирівни на тему: «Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчального курсу «Кримінальний процес», спеціальних курсів «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми правосуддя у кримінальному провадженні»,

«Використання практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні», «Міжнародно-правова допомога у кримінальному провадженні», «Проблеми вдосконалення кримінального процесуального законодавства» та в науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Були враховані положення дисертаційного дослідження щодо можливості внесення змін до статей Кримінального процесуального кодексу України, що стосуються питань реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Кравчук Т.В. Становлення та розвиток інституту захисту в кримінальному провадженні /Т.В. Кравчук // Юридична осінь 2013 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників всеукр. наук. – практ. конф. молодих учених та здобувачів (Харків, 14 листоп. 2013 р.) / за заг.ред. А.П. Гетьмана. – Х.: Нац. ун-т «Юрид.акад. України ім. Ярослава Мудрого»: Право,2013. – 440 с. С. 423-426

2. Кравчук Т.В. Реалізація права на захист в кримінальному провадженні /Т.В. Кравчук // «65-річчя загальної декларації прав людини: дотримання прав людини – пріоритет держави та суспільства»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 27-28 грудня 2013 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 232с. С. 200-203

3. Кравчук Т.В. Статус захисника у світлі нового кримінального процесуального кодексу України /Т.В. Кравчук // Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали III Міжнародної наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 1 березня 2014 року) / за загальною редакцією д.ю.н., професора В.М. Дрьоміна. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 344 с. С. 193-195.

4. Кравчук Т.В. Реалізація права на захист як одна з головних гарантій кримінального процесу /Т.В. Кравчук // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої

ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 /відп.ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. – 820 с. С. 722-725

5. Бабчинська Т.В. Презумпція невинуватості у розрізі виконання положень статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод крізь призму практики Європейського суду по правам людини / Т.В Бабчинська // Новітні кримінально-правові дослідження – 2015: збірник наукових праць/відр.ред.д-р юрид.наук, проф. О.В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 322 с. С. 71-75

6. Бабчинская Т.В. Право на равенство в неравных условиях / Т.В Бабчинская// «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза», международная научно-практическая конференция (2015: Кишинев). Международная научно-практическая конференция «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза», 27-28 марта 2015 г./ орг.ком.: Бужор В. [и др.]. – Кишинев : Б. и., 2015 (Tipogr. "Cetatea de Sus") -.- ISBN 978-9975-4043-3-4. Ч.2. – 2015. – 200 р. – Antetit.: Ин-т Юрид. и Полит., Акад. Наук Респ. Молдова, Славян. ун-т [и др.]. – Texte: lb. rom., engl., rusa, alte lb. straine. – Bibliogr. la sfarsitul art. – 500 ex. – ISBN 978-9975-4043-4-1. – 200p. P. 63-66

7. Бабчинська Т.В. Окремі питання щодо реалізації права на захист на початку досудового розслідування / Т.В Бабчинська // Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.) / відп.ред. Ю.П. Аленін. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 220с. С. 125-128

8. Бабчинська Т.В. Щодо порушення права на захист у кримінальному провадженні / Т.В Бабчинська // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2 /

відп.ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2015. – 668с. С. 361-364

9. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти судочинства та їх реалізація в положеннях кримінального процесуального законодавства України / Т.В Бабчинська // Науковий вісник Ужгородського Національного університету . – 2016. – випуск 37. – Т.3. С. 84-90

10. Бабчинська Т.В. Деякі аспекти реалізації права на захист у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування / Т.В Бабчинська // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - №6. – С. 166-171

11. Бабчинська Т.В. Адвокатура як правозахисний механізм у кримінальному судочинстві / Т.В Бабчинська // Вісник кримінального судочинства. – 2016. - №2. – С. 12-19

12. Бабчинська Т.В. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень Європейського Суду з прав людини в правозастосовчій практиці України / Т.В Бабчинська // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2 / відп.ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2016. – 712 с. С. 349-352

13. Бабчинська Т.В. Окремі питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України / Т.В Бабчинська // «Адвокатура: минуле та сучасність» : VI Міжнародна науково-практична інтернет конференція. – 2016 р. С. 224-226

14. Бабчинська Т.В. Сутність та значення поняття «право на захист» у кримінальному провадженні / Т.В Бабчинська // Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна (21 квітня 2017 р., м. Одеса) Видавничий дім: «Юридична література». – 2017. – С. 134-138

15. Бабчинська Т.В. Реалізація права на захист на початку судового розгляду кримінального провадження / Т.В Бабчинська // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп.ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 848 с. С. 404-406

16. Бабчинська Т.В. Поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні / Т.В Бабчинська // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп.ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 784с. С. 333-337

17. Бабчинська Т.В. Співвідношення засади забезпечення права на захист з недопустимістю розголошення відомостей досудового розслідування / Т.В Бабчинська //Правове життя сучасної України: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – Т. 2. – 788 с. С. 359-362

18. Бабчинська Т.В. Забезпечення права на захист з моменту неформального початку кримінального переслідування / Т.В Бабчинська //Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.— 2019. — № 20. — С. 207-215.

19. Бабчинська Т.В. Реалізація міжнародних стандартів права на захист при дослідженні показань під час судового засідання / Т.В. Бабчинська// Прикарпатський юридичний вісник. – 2019. –Випуск 2(27). – С. 157-161.

20. Бабчинская Т.В. Проблематика участия защитника в предварительном судебном заседании согласно Уголовно-процессуальному кодексу Украины/ Т.В. Бабчинская // Legea și viața. – 2019. – № 11/2. – С. 3-6.

21. Бабчинська Т.В. Міжнародно-правові стандарти реалізації права на захист під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження / Т.В. Бабчинська // «Visegrad Journal on Human Rights». – 2019. - №5/3. – С. 13-19

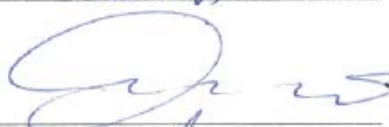
Використання зазначених результатів дозволило детальніше розглянути розділи вищевказаних навчальних курсів, що стосуються реалізації права на захист в кримінальному провадженні відповідно до міжнародно правових стандартів, проблемні питання та можливості удосконалення на законодавчому рівні.

Голова комісії

Г.О. Ульянова

Члени комісії:

С.В. Стародубов

Ю.С. Павлова

І.В. Гловюк

В.В. Тіщенко